

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VALSTYBINIO VALDYMO FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA**

**RENATA KIUDELYTĖ
(TEISĖS IR VALDYMO PROGRAMA)**

TEISMINGUMO PROBLEMOS TARPTAUTINIAME CIVILINIAME PROCESU

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
lektorius
Artūras Driukas**

**Konsultantas –
Doc. dr.
Virgilijus Valančius**

Vilnius, 2004

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TEISMINGUMAS TARPTAUTINIAME CIVILINIAME PROCESĖ	
1.1. Teisingumo tarptautiniame civiliniame procese samprata ir šio instituto reikšmė.....	7
1.2. Pagrindiniai valstybių teismų kompetencijos nustatymo kriterijai ir taisyklės	
1.2.1. Kriterijai.....	11
1.2.2. Taisyklės.....	13
2. BYLŲ, TURINČIŲ UŽSIENIO (TARPTAUTINŲ) ELEMENTŲ, TEISMINGUMO PROBLEMOS	
2.1. Nepagrįsta (<i>exorbitant</i>) jurisdikcija.....	21
2.1.1. Nepagrįstos jurisdikcijos kriterijai ir Reglamentas Nr. 44/2001.....	25
2.2. Lygiagretus bylinėjimasis.....	29
2.3. Palankiausio teismo ieškojimas (<i>Forum shopping</i>).....	32
3. TEISMINGUMO PROBLEMŲ TARPTAUTINIAME CIVILINIAME PROCESĖ SPRENDIMO BŪDAI IR KRYPTYS	
3.1. Teisės aktų unifikavimas.....	39
3.2. <i>Lis alibi pendens</i> mechanizmas.....	43
3.3. <i>Forum non conveniens</i> doktrina.....	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	52
LITERATŪROS SARAŠAS	56
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62
PRIEDAI	63

ĮVADAS

Magistro darbo aktualumas. Kilus ginčui, kurio šalys yra skirtingų valstybių fiziniai ar juridiniai asmenys, visada tenka atsakyti į du pagrindinius klausimus - kurios valstybės teisme turės būti sprendžiamas ginčas ir kurios valstybės teisė bus taikoma tam atvejui. Pastaraisiais metais daug dėmesio ir pastangų yra dedama spręsti taikytinos teisės klausimus, tačiau vis dar nepakankamai dėmesio yra skiriama teismų jurisdikcijos nustatymo klausimams. Buvo manoma, kad bendrosios teisingumo taisyklės, numatytos nacionaliniuose civilinio proceso kodeksuose, tinka ir bylų, turinčių tarptautinį elementą, teisingumo nustatymui. Tačiau net ir įtvirtinus specialiąsias jurisdikcijos nustatymo taisykles, tarptautinis bendradarbiavimas, kuris šioje srityje yra labai svarbus, tebėra nepatenkinamas. Dėl šių priežasčių neretai kyla valstybių nacionalinėje teisėje įtvirtintų normų, reguliuojančių teismų kompetenciją, kolizijos, kurios iššaukia tokias teisingumo problemas tarptautiniame civiliniame procese, kaip nepagrįsta jurisdikcija, palankiausio teismo ieškojimas (*forum shopping*), lygiagretus bylinėjimasis ir t.t. Teisingai neišsprendus minėtų kolizijų, susiduriama su sunkumais siekiant užsienio teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo kitoje valstybėje. Kartu tai yra didžiulė grėsmė asmens teisių apsaugai - nepripažintas užsienio teismo sprendimas negali būti vykdomas. Neįvykdytas vykdytinas sprendimas reiškia, kad asmens pažeistos teisės lieka neatkurtos, teisėti interesai - neapginti.

Literatūros tarptautinės privatinės teisės klausimais lietuvių kalba yra labai mažai - vos dvi prof. V. Mikelėno monografijos „Civilinis procesas“ bei „Tarptautinės privatinės teisės įvadas“, A. Perkausko disertacija „Jurisdikcijų kolizijų ir užsienio teismų sprendimų pripažinimo bei vykdymo teisinis reguliavimas: unifikavimo tendencijos“, jų ir keletas kitų autorių straipsniai. Yra 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ bei aprobuota apžvalga, kurių nuostatos išlieka reikšmingos ir priėmus naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą (toliau – LR CPK).

Kiek daugiau literatūros tarptautinės privatinės teisės klausimais yra rusų kalba – L. P. Anufrijevos, G. K. Dmitrijevos, N. I. Mariševos, V. P. Zvekovo ir kitų autorių darbai. Tačiau juose, kaip ir minėtuose lietuviškuose šaltiniuose, apie tarptautinę teismų jurisdikciją yra pateikiama daugiau bendro pobūdžio informacija, apibūdinami terminai, užsimenama apie galimas problemas,

tačiau gilesnės jų analizės nurodytuose šaltiniuose pasigendama. Todėl nuodugniau išnagrinėti bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas yra labai aktualu.

Šis klausimas aktualus dar ir dėl to, kad Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, kiek pasikeitė teisingumo tarptautiniuose ginčiuose reglamentavimas. Jei anksčiau teisingumas bylose su užsienio elementu buvo nustatomas vadovaujantis nacionalinėmis civilinio proceso taisyklėmis bei trišalės ar dvišalių tarptautinių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių nuostatomis, tai nuo 2004 m. gegužės 1 d. santykiuose su Europos Sąjungos (toliau - ES) valstybėmis narėmis reikia vadovautis ir ES teisės aktais.

Magistro darbo objektas. Šio darbo objektas - civilinių ir komercinių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo normų kolizijų sąlygojamos problemos. Tyrimo objektas neapima šeimos, paveldėjimo, bankroto, ypatingosios teisenos bylų bei bylų, kuriose atsakovams yra taikomas diplomatinis imunitetas, teisingumo reguliavimo analizės. Darbe taip pat nenagrinėjama valstybių imuniteto problema. Autorės nuomone, paminėti teisiniai santykiai yra kitas, specialių tyrimų reikalaujantis, objektas.

Magistro darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atskleisti ir išanalizuoti aktualias problemas, kurias iššaukia esamas teisingumo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, reglamentavimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, taip pat nurodyti problemų sprendimų pagrindines kryptis ir būdus bei pateikti pasiūlymus dėl jų tobulinimo.

Magistro darbo uždaviniai. Išsikeltam tikslui pasiekti darbe keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti teisingumo tarptautiniame civiliniame procese sampratą ir įvertinti šio instituto reikšmę.
2. Išnagrinėti ir pristatyti įvairių valstybių (Prancūzijos, Vokietijos, Belgijos, Anglijos, Lietuvos ir t.t.) ir ES teisės aktuose įtvirtintus pagrindinius teisingumo reguliavimo kriterijus ir taisykles.
3. Išanalizuoti esamo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo reguliavimo iššaukiamas problemas ir kiek įmanoma apžvelgti Lietuvos teismų, Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) ir Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teismų teisminę praktiką darbe nagrinėjamais klausimais.
4. Siekiant nustatyti, su kokiomis problemomis susiduriama sprendžiant bylas su užsienio (tarptautiniu) elementu ir ką apie darbe nagrinėjamas problemas bei jų sprendimo būdus mano teisėjai, kurie *ex officio* tikrina, ar jie kompetentingi nagrinėti tokias bylas, atlikti Lietuvos teisėjų nuomonės anketinę apklausą.

5. Pristatyti teisingumo problemų tarptautiniame civiliniame procese sprendimo būdus bei kryptis, nustatyti jų privalumus ir trūkumus, pateikti pasiūlymus dėl jų tobulinimo.

Magistrinio darbo šaltiniai. Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių (Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Belgijos ir t.t.) teisės aktai, kuriuose įtvirtintos teismų kompetenciją reglamentuojančios teisės normos, taip pat šie Europos Sąjungos teisės aktai: Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos, 1968 metų Briuselio konvencija, 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo. Iliustruojant problemas ar jų galimus sprendimo būdus bei kryptis naudojamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (LAT), Europos Teisingumo Teismo (ETT) ir JAV teismų praktika. Darbe taip pat remiamasi įvairia specialia literatūra lietuvių ir užsienio šalių kalbomis, Lietuvos teisėjų nuomonės apklausos rezultatais, internetinėse svetainėse esančia informacija, įvairių valstybių teisinės visuomenės atstovų straipsniais, mokslinėmis publikacijomis. Aptariant teisės aktų unifikavimą kaip vieną iš problemų, kylančių tarptautiniame civiliniame procese, sprendimo būdų, pristatomi ir Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos rėmuose ruošiamų priimti konvencijų projektai.

Magistro darbo metodai. Darbe naudojami lyginamasis, lingvistinis, loginis-analitinis, sisteminės analizės ir anketinės paklausos metodai. Lyginamasis metodas taikytas nagrinėjant valstybių nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, atskleidžiant šių aktų skirtumus ir bendrumus. Lingvistinis metodas buvo naudojamas siekiant išsiaiškinti tam tikrų terminų pažodinę reikšmę. Loginis-analitinis metodas kartu su sisteminės analizės metodu buvo taikomas atskleidžiant teisės normų turinį, analizuojant problemas bei formuluojant išvadas. Anketinės apklausos metodas buvo naudojamas siekiant išsiaiškinti Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apygardų teismų, Lietuvos Apeliacinio teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo teismo civilinių bylų skyrių teisėjų nuomonę darbe nagrinėjamais klausimais. Iš viso buvo išdalinta 97 anketos (tiek, kiek yra teisėjų), 54 anketos grįžo atsakytos. Taigi tyrime sudalyvavo ir savo nuomonę pateikė 56 % apklaustų teisėjų. Tai pakankamai nemažas procentas, tačiau tvirtinti, kad rezultatų statistinis patikimumas yra aukštas, negalima. Tuo labiau, kad 72 % visų atsakusių teisėjų tik keletą kartų teko nagrinėti bylas su užsienio (tarptautiniu) elementu (žiūr. Priedas 3. 1 diagrama). Visgi tam tikras nuomonių tendencijas pastebėti galima.

Magistro darbo reikšmė. Šis magistro darbas atskleidžia pagrindinius teisingumo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisinio reglamentavimo trūkumus tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, ir tuo galėtų prisidėti prie teisės aktų tobulinimo. Be to, darbas gali padėti fiziniams ir juridiniams asmenims numatyti, su kokiomis problemomis rizikuojama susidurti,

užmezgus santykius su asmenimis iš kitų valstybių, ir galbūt pamodeliuoti savo elgseną taip, kad jų išvengti.

Magistro darbe naudojamos sąvokos:

Jurisdikcija, teisingumas – sinonimai, reiškiantys tam tikros valstybės teismų kompetenciją nagrinėti bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą.

Nepagrįsta jurisdikcija - bylų su užsienio elementu priskyrimo teismų kompetencijai taisyklės, kurios nesuponuoja pakankamo ryšio tarp teismo ir bylos šalių, aplinkybių, dalyko arba paprasčiausiai neatitinka teisingumo principo.

Forum shopping – elgsys, kai šalis ar šalys, pasirinkdamos, kurios valstybės teismuose bus nagrinėjama byla, siekia iš to pasirinkimo naudos (tiek materialinės, tiek nematerialinės).

Lis alibi pendens - institutas, padedantis išvengti lygia greta bylinėtis kelių valstybių teismuose ir leidžiantis atsisakyti teismui nagrinėti bylą, kai tokia pat byla yra iškelta užsienio valstybės teisme.

Forum non conveniens – bendrosios teisės doktrina, suteikianti diskrecijos teisę teismams spresti, priimti ieškinį ar atsisakyti jo, jei yra kitas kompetentingas teismas, kuris būtų patogesnis proceso šalims ir kuriame bylinėjimasis labiau atitiktų teisingumo principą.

Teisingumo (jurisdikcijos) kriterijus, teisingumo (jurisdikcijos) pagrindas – sinonimai.

Magistro darbe keliami hipotezė. Valstybių, tame tarpe ir Lietuvos, nacionalinė teisė neefektyviai reglamentuoja bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą.

Magistro darbo struktūra. Atsižvelgiant į išvardintus uždavinius ir tikslą, darbą sudaro įvadas, trys skyriai ir išvados bei pasiūlymai. Pradžioje pristatoma teisingumo tarptautiniame civiliniame procese samprata ir šio instituto reikšmė. Taip pat aptariami teisingumo nustatymo kriterijai bei teisingumo taisyklės. Antrame skyriuje analizuojamos bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, esamo teisingumo reguliavimo iššaukiamos problemos – nepagrįsta (*exorbitant*) jurisdikcija, lygiagretus bylinėjimasis, ir *forum shopping*. Teisingumo problemų tarptautiniame civiliniame procese sprendimo būdų ir krypčių aptarimui skirtas trečiasis skyrius. Galiausiai darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

1. TEISMINGUMAS TARPTAUTINIAME CIVILINIAME PROCESU

1.1. Teisingumo tarptautiniame civiliniame procesu samprata ir šio instituto reikšmė

Lietuvos Konstitucinis Teismas 1997 m. spalio 1 d. nutarime yra pabrėžęs: „neginamos žmogaus teisės ir laisvės taptų beprasmės, jeigu nebūtų atsižvelgiama į visuotinę taisyklę *ubi jus, ibi remedium*: jei įstatymas suteikia teisę, jis duoda ir priemonę jai apginti. Tokios priemonės valstybės teisinėje sistemoje nustatomos šios valstybės įstatymais”¹. Lietuvos Respublikos Konstitucijos² 30 str. 1 dalyje ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³ (toliau – LR CPK) 5 straipsnyje įtvirtinta, kad asmuo, kurio teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Kadangi ši teisė – viena pagrindinių asmens teisių gynbos garantijų, neturi būti jokių kliūčių ją realizuoti. Tačiau galimybė kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių ar laisvių dar nelemia jų įgyvendinimo. Norint realiai apginti savo teises ar laisves visų pirma reikia kreiptis į tinkamą teismą, t.y. į teismą, kuris būtų kompetentingas nagrinėti bylą. Tokį teismą nurodo tam tikros civilinio proceso taisyklės, kurių visuma vadinama teisingumo institutu. Teisingumas atiboja konkretaus teismo jurisdikcinę kompetenciją nuo kitų teismų, t.y. paskirsto teismų kompetenciją teismų sistemos viduje⁴. Būtent civilinės bylos teisingumas konkrečiam teismui ir yra viena teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygų.

Kiekvienos valstybės proceso teisė pateikia pakankamai aiškias teisingumo taisykles, taikytinas ginčo atveju, kurio šalys, ginčo dalykas ar kitos aplinkybės yra susiję su viena konkrečia valstybe. Tačiau kilus ginčui su tarptautiniu elementu (tarptautinį elementą gali lemti teisinio santykio objektas, subjektas, juridinio fakto, dėl kurio atsirado, pasikeitė ar baigėsi teisinis santykis, įvykimas užsienio valstybėje, taip pat aplinkybė, kad kai kuriuos procesinius veiksmus gali tekti atlikti užsienio valstybėje, teismo ar arbitražo sprendimas, kurį prašoma įvykdyti, yra priimtas

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1997. Nr. 91-2289.

² 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.

³ 2002 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 36-1340.

⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T.1. P. 237.

užsienio valstybėje ir kt.⁵), viskas tampa gerokai sudėtingiau. Nėra visoms pasaulio valstybėms vieningų taisyklių, kurios reguliuotų bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu paskirstymo tvarką teismams. Kiekviena valstybė ar jų grupė turi savas teismų kompetencijos nustatymo taisykles, kurios neretai būna labai skirtingos ir net prieštaringos. Būtent dėl to tinkamo teismo suradimas bylai, turinčiai užsienio (tarptautinį) elementą, gali pareikalauti daug laiko bei pastangų, o proceso šalims dar ir nemažai kainuoti.

Atlikto Lietuvos teisėjų nuomonės tyrimo rezultatai tai tik patvirtina. Paprašyti atsakyti į klausimą - „Kaip manote, kas yra sudėtingiausia sprendžiant teisingumo klausimą byloje, turinčioje užsienio (tarptautinį) elementą?“ - 50 % visų apklaustų teisėjų atsakė, kad sudėtingiausia yra išspręsti šaltinių kolizijas, 43 % - kad surasti reguliuojantį šį klausimą šaltinį (žiūr. Priedas 3. 2 diagrama). Tai yra sudėtingiausia, nes reglamentavimo taisyklės yra sudėtingos ir painios, šaltinių vertimas būna netikslus, yra daug prieštaravimų teisės aktuose (taip atsakė 56 % apklaustųjų). Net 38 % teisėjų atsakė, kad tai sudėtingiausia, nes užima labai daug laiko. Dar keli paminėjo, kad tai yra sudėtinga, nes trūksta teismų praktikos, be to, nežinoma kitos valstybės įstatymo leidėjo valia arba šaltinis yra sunkiai pritaikomas Lietuvos sąlygomis.

Lietuvos Respublikos įstatymuose apibūdinant Lietuvos teismų kompetenciją nagrinėti bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, naudojamas terminas „nacionalinis teisingumas“. Specialiojoje literatūroje⁶ naudojami ir „teismų jurisdikcijos“ bei „tarptautinės jurisdikcijos“ terminai. Tarptautinėje praktikoje (pavyzdžiui, konvencijose, ES teisės aktuose) taip pat naudojamas „jurisdikcijos“ terminas. Civilinės teisės sistemos valstybėse teismų jurisdikcija paprastai yra suvokiama kaip teisingumo sinonimas. Šiame darbe taip pat laikomasi civilinės teisės sistemos valstybių tradicijos ir jurisdikcijos terminas naudojamas kaip teisingumo termino sinonimas.

Teisės teorijoje yra skiriamos dvi tarptautinės jurisdikcijos rūšys: tiesioginė tarptautinė jurisdikcija ir netiesioginė tarptautinė jurisdikcija. *Tiesioginė tarptautinė jurisdikcija* arba teisingumas (jurisdikcija) tarptautiniame civiliniame procese kaip ir teisingumas nacionaliniame civiliniame procese yra jurisdikcinės kompetencijos tarp teismų paskirstymas. Tačiau šiuo atveju jurisdikcinė kompetencija, visų pirma, yra paskirstoma tarp skirtingų valstybių teismų ir tik paskui bylos paskirstomos atitinkamos valstybės teismų sistemos viduje. Taigi, visų pirma, reikia nustatyti, kokios valstybės teismai turi kompetenciją spręsti ginčą, o tada pagal konkrečios valstybės civilinio proceso teisės teisingumo taisykles ieškinyms paduodamas tinkamam teismui. Pavyzdžiui, LR CPK

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“ // Teismų praktika. 2000, Nr. 14.

⁶ Pavyzdžiui, V. Mikelėno monografijoje, J. Grigienės straipsniuose.

786 straipsnyje nustatyta, kad išimtinai tik Lietuvos Respublikos teismai nagrinėja bylas dėl daiktinių teisinių santykių, susijusių su Lietuvos Respublikoje esančiu nekilnojamuoju daiktu. Vadinasi, jei kyla ginčas tarp dviejų užsieniečių arba Lietuvos Respublikos gyventojų ir užsieniečio dėl kokio nors nekilnojamojo turto, esančio Lietuvoje, Lietuvos Respublikos teismai turi išimtinę kompetenciją nagrinėti tokią bylą, ir šalys turės kreiptis į vieną iš Lietuvoje esančių apylinkių arba apygardų teismų (LR CPK 25, 26, 27, 28 ir 31 str. 1d.).

Daugumoje valstybių teisingumo taisyklių laikymąsi teismai kontroliuoja *ex officio*, tačiau yra ir tokių, kuriose teismai to nedaro ir įrodinėjimo našta, kad byla yra teisinga arba neteisinga konkrečiam teismui, tenka proceso šalims⁷. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautines privatinės teisės normas“ 12 punkte yra įtvirtinta nuostata, kad teismas *ex officio* privalo tikrinti, ar byla jam yra teisinga⁸. Ši nuostata atkartota ir 2002 m. LR CPK 782 straipsnyje. Be to, teismas sprendime turi nurodyti motyvus ir atitinkamas teisės normas, kuriomis vadovaujantis byla, turinti užsienio (tarptautinį) elementą, buvo pripažinta teisinga Lietuvos Respublikos teismui. Jei byla Lietuvos Respublikos teismams yra neteisinga, teismas, į kurią kreiptasi su ieškiniu, turi atsakyti jį priimti, o jei byla jau iškelta, turi palikti ieškinį nenagrinėtą⁹ ir pasiūlyti ieškovui kreiptis į užsienio valstybės teismą.

Taigi tiesioginė tarptautinė jurisdikcija – tai taisyklės, nustatančios konkrečios valstybės teismų kompetenciją nagrinėti bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą. *Netiesioginė tarptautinė jurisdikcija* - tai „nacionalinės ar tarptautinės teisės aktų nustatyta galimybė patikrinti, ar užsienio teismas buvo kompetentingas priimti sprendimą konkrečioje byloje. [...] Kitaip tariant, netiesioginės jurisdikcijos esmė yra tiesioginės jurisdikcijos tikrinimas“¹⁰. Tiesioginė jurisdikcija tikrinama užsienio valstybės teismų sprendimų pripažinimo procedūros metu.

Kaip žinome, priimtas ir įsiteisėjęs teismo sprendimas įgyja *res judicata* galią ir sukelia atitinkamų teisinių padarinių tik jį priėmusio teismo valstybėje. Kad teismo sprendimas galiotų ir sukeltų teisinių padarinių ir užsienio valstybėje, atitinkamos užsienio valstybės teismas turi jį pripažinti, t.y. suteikti jam tokią pat teisinę galią kaip ir savo sprendimui. Spręsdamas, ar pripažinti užsienio teismo priimtą sprendimą, teismas „negali iš naujo nagrinėti bylos, aiškintis, ar užsienio

⁷ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1. P. 254.

⁸ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14.

⁹ 2003 m. gegužės 28 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-640/2003 m. *D.Gervienė v. UAB „Eura“*. Kat. 7.1, 39.6.2.1, 39.6.2.12, 87.7, 85.2.

¹⁰ Perkauskas A. Netiesioginės tarptautinės jurisdikcijos formos // Teisė. 2001, Nr.38. P. 75.

valstybės teismo sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas¹¹. Todėl pagrindinis netiesioginės jurisdikcijos tikslas – „teisinės sistemos apsauga nuo procesiniu požiūriu neteisėtų (priimtų pažeidžiant nacionalinės ar tarptautinės teisės aktų nustatytas teisingumo taisykles), nepagrįstų (priimtų nepagrįstai pritaikius nacionalinės ar tarptautinės teisės aktų nustatytas teisingumo taisykles) arba tiesiog pripažįstančiajai valstybei nepriimtinių (prieštaraujančių jos teismų taikomoms teisingumo taisyklėms) užsienio teismų sprendimų. Savaiame suprantama, kad tokios apsaugos poreikis yra tuo atveju, kai valstybė ir jos teismai nepasitiki arba neviseiškai pasitiki atitinkamos užsienio valstybės teismais ir teisine sistema arba kai nesutampa pripažįstančios sprendimą valstybės ir priėmusios jį teismo valstybės teisingumo taisyklės“¹².

Didinti valstybių pasitikėjimą viena kitos teismais ir teisine sistema bei greitinti užsienio teismų sprendimų pripažinimą padeda įvairios tarptautinės teisinio bendradarbiavimo sutartys tarp valstybių. Susitardamos valstybės ne tik nustato supaprastintą sprendimų pripažinimo tvarką, susitaria dėl nacionalinių teismų kompetencijos, bet ir parodo pagarbą bei pasitikėjimą viena kitos teismų sprendimais. Visgi su visomis pasaulio valstybėmis tokių sutarčių sudaryti neįmanoma, todėl teisingai nustatyti civilinių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą svarbu tiek vidaus, tiek tarptautinės teisės požiūriu. Visų pirma, kaip minėjome, teisingumas yra viena teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos tinkamo įgyvendinimo sąlygų. Antra, „teisingas teisingumo taisyklių tarptautiniame civiliniame procese taikymas turi tiesioginę įtaką priimto teismo sprendimo pripažinimui ir vykdymui užsienio valstybėje“¹³. Prašymo pripažinti užsienio teismo sprendimą atmetimas dėl bent vieno iš užsienio teismų sprendimų nepripažinimo pagrindų reiškia, kad jo nebus galima vykdyti pripažįstančioje valstybėje. O tai reiškia, kad asmens teisės ar teisėti interesai realiai nebus apginti.

Teisės doktrinoje esti įvairių nuomonių, kada iš tikrųjų yra apgintos pažeistos teisės ir teisėti interesai. Viena iš jų – pažeistos teisės ir teisėti interesai yra apginti, kai teismo sprendimas yra *įvykdytas* (plačioji civilinio proceso teisės samprata), kita - kai yra *priimamas* teismo sprendimas (siauroji civilinio proceso teisės samprata)¹⁴. Suprantama, kartais užtenka, kad užsienio valstybės teismo sprendimas būtų tik pripažįstamas (santuokos nutraukimo, fakto pripažinimo atvejais), bet kai ginčas yra susijęs su reikalavimu dėl žalos atlyginimo, tam tikro daikto grąžinimo ir pan., reikia, kad teismo sprendimas būtų ir įvykdytas. Todėl autorė yra linkusi palaikyti nuomonę, kad asmens

¹¹ 2002 m. vasario 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-319/2002 m. *UAB „Link Technologies“ v. UAB „APM“*. Kat. 123.

¹² Perkauskas A. Netiesioginės tarptautinės jurisdikcijos formos // Teisė. 2001, Nr.38. P. 76.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“ // Teismų praktika. 2000, Nr. 14.

¹⁴ Višinskis V. Teismų sprendimų vykdymas // Vilnius: LTU. Pavasario semestro paskaitų konspektas (rankraštis). 2004.

teisės ir teisėti interesai yra apginti, kai sprendimas yra įvykdytas. Neatsitiktinai ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ 19 punkte pažymi, kad teismas be pagrindinių teisingumo klausimo sprendimo principų, taip pat turi atsižvelgti į kitus teisingumo nustatymui turinčius reikšmės kriterijus, o būtent, turi atsižvelgti į tai: 1) ar priimtas byloje sprendimas būtų pripažįstamas ir vykdomas užsienio valstybėje, jei priimtą sprendimą teks pripažinti ir vykdyti užsienio valstybėje; 2) ar bylos nagrinėjimas nepriklauso tos užsienio valstybės teismo išimtinai jurisdikcijai, ir dėl to gali iškilti grėsmė teismo sprendimo įvykdymui¹⁵. Kitaip tariant, teismas turi patikrinti, ar valstybėje, kurioje teismo sprendimą reikės pripažinti ir vykdyti, šalys galės įgyvendinti joms teismo pripažintas teises.

Taigi teisingumas tarptautiniame civiliniame procese yra jurisdikcinės kompetencijos tarp skirtingų valstybių teismų paskirstymas. Jis yra reikšminga teisės kreiptis į teimą teisminės gynybos įgyvendinimo sąlyga, tiesiogiai lemianti teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo sėkmę užsienio valstybėje. Todėl kilus ginčui, turinčiam užsienio (tarptautinį) elementą, ar esant galimybei tokiam ginčui kilti bei norint, kad būtų realiai ir kuo greičiau apgintos pažeistos teisės ir teisėti interesai, pravartu žinoti, koks teismas yra kompetentingas nagrinėti jį, ar yra toks teismas, kuris turi išimtinę jurisdikciją tam atvejui ir t.t. Pateikus ieškinį pagal visas teisingumo taisykles, atkrenta rizika, kad prašant pripažinti ir leisti vykdyti užsienio teismo sprendimą, kils problemų bent jau dėl jurisdikcijos taisyklių pažeidimo.

1.2. Pagrindiniai valstybių teismų kompetencijos nustatymo kriterijai ir taisyklės

1.2.1. Kriterijai

Pasaulinėje praktikoje skirtingose valstybėse ir teisės sistemose susiklostė eilė kriterijų, kurių pagrindu valstybių nacionalinė teisė suteikia kompetenciją savo teismams spręsti bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą. Remiantis tais kriterijais galima išskirti teisingumo nustatymo sistemas. Vienos žinomiausių ir ryškiausių yra šios sistemos:

1. Romos arba lotyniškoji,
2. vokiškoji ir

¹⁵ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14.

3. bendrosios teisės (*common law*)¹⁶.

Lotyniškosios sistemos atstovės yra Prancūzija ir visos kitos šalys, perėmusios 1804 metų Napoleono kodeksą ir 1806 metų Prancūzijos civilinio proceso kodeksą (Belgija, Olandija, Ispanija, Portugalija ir t.t.¹⁷). Šios sistemos pagrindinis kriterijus, suteikiantis kompetenciją nacionaliniams teismams spręsti tarptautinius privatinus ginčus, yra *pilietybės kriterijus*. Pavyzdžiui, Prancūzijos civilinio kodekso (toliau - Prancūzijos CK) 14 straipsnyje nustatyta, kad „užsienietis, neatsižvelgiant į tai, ar jis gyvena Prancūzijoje, gali būti iškviestas į Prancūzijos tribunolą dėl ginčo, kilusio iš sutarties, sudarytos tarp jo ir Prancūzijos piliečio Prancūzijoje; jis taip pat gali būti iškviestas į Prancūzijos tribunolą dėl ginčo, kilusio iš sutarties, sudarytos tarp jo ir Prancūzijos piliečio užsienio šalyje“. Be to, Prancūzijos CK 15 straipsnyje įtvirtinta, kad užsieniečiai gali iškviesti Prancūzijos piliečius į Prancūzijos tribunolą dėl ginčų, kilusių iš sutarčių, sudarytų jų užsienio valstybėje¹⁸. Vadinasi, praktiškai visais atvejais Prancūzijos teismai turi kompetenciją spręsti savo piliečių ginčus.

Pilietybės kriterijus atsirado XIX amžiuje stiprėjant tautinės valstybės idėjoms. Visų pirma, jis buvo naudojamas asmens civiliniam teisiniam statusui nustatyti¹⁹.

Germanų sistema pagal atstovių skaičių, ko gero, yra pati skaitlingiausia. Jos atstovėmis yra Vokietija, Austrija, Šveicarija, Rusija ir daugelis kitų kontinentinės Europos šalių, taip pat Japonija. Šioje sistemoje vadovaujama *atsakovo gyvenamosios vietos kriterijumi (actor sequitur forum rei)*. Pagrindinis jos požymis - vidaus teritorinio teisingumo taisyklių taikymas ir byloms su užsienio (tarptautiniu) elementu. Pavyzdžiui, Vokietijos civilinio proceso kodekso 12 straipsnyje įtvirtinta, kad teismas yra kompetentingas nagrinėti visus ieškinius, jam priskirtinus pagal bendrąjį teisingumą, jeigu jie nepriklauso kitam teismui pagal išimtinį teisingumą. Bendrasis teisingumas yra nustatomas pagal atsakovo gyvenamąją vietą (13 str.)²⁰. Austrijos civilinio proceso kodekso 66 straipsnio 1 dalyje taip pat nustatyta, kad „bendrasis teisingumas nustatomas pagal atsakovo gyvenamąją vietą. Asmens gyvenamoji vieta yra ta vieta, kurioje jis registruotas arba iš aplinkybių matyti, kad jis ten gyvena“²¹.

¹⁶ Ануфриева Л.П. Международное частное право. Москва: Бек, 2001. Т3. С. 302.; Дмитриева Г. К. (ред.) Международное частное право. Москва: Проспект, 2002. С. 561-562.

¹⁷ Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002 m. P. 375.

¹⁸ Prancūzijos civilinis kodeksas (2004 m.) // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm; prisijungimo laikas: 2004-08-19.

¹⁹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. 1 T. P.133.

²⁰ Vokietijos civilinio proceso kodeksas (1950 m.) (su paskutiniaisiais pakeitimais 2004 m. rugpjūčio 24 d.) // www.dejure.org/gesetze/ZPO; prisijungimo laikas: 2004 -08-29.

²¹ Austrijos civilinio proceso kodeksas // <http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht>; prisijungimo laikas: 2004-08-29.

Bendrosios teisės sistemos kriterijus – atsakovo „faktinio buvimo“ vieta. Bendrosios teisės sistemos valstybėse (Anglijoje, Airijoje ir kt.) „faktinis buvimas“ suprantamas kaip fizinio asmens buvimas tam tikroje vietoje ir galimybė jam įteikti teismo šaukimą. Nereikia, kad atsakovas gyventų valstybėje, užtenka ir trumpalaikio jo buvimo šalyje. Anot, Dž. Cheshir ir P. Nort, pagal bendrąją teisę bet kuris asmuo gali pasinaudoti Anglijos teismų jurisdikcija arba patekti į jų jurisdikciją esant vienintelei sąlygai – jei atsakovas tinkamu būdu yra pakviestas į teismą. Šaukimas į teismą atsakovui turi būti įteiktas asmeniškai. To užtenka, kad jis patektų į Anglijos teismų jurisdikciją, net jei jis yra užsienietis, pravažiuojantis šią šalį, ir net gi jei byla neturi jokio faktinio ryšio su Anglija. Jei nepavyksta atsakovui įteikti šaukimo į teismą dėl to, kad jis yra užsienyje, joks procesas prieš jį negali būti pradėtas. Ta aplinkybė, kad Anglija yra ta vieta, kurioje atsakovas sudarė kontraktą, ar įvyko deliktas, pagal bendrąją teisę nėra pakankamas pagrindas, kad Anglijos teismai turėtų jurisdikciją spręsti bylą²². Pristatyta taisyklė taikoma ieškiniams *in personam*. Ieškiniams *in rem* kriterijus yra faktinis atsakovo nuosavybės buvimas Anglijoje.

1983 metais Aukščiausiasis Anglijos Teismas praplėtė teismų jurisdikciją sutartiniuose santykiuose su užsienio valstybių atstovais ir išaiškino, kad jei šie pažeidžia kontraktą, tai jiems šaukimas į teismą gali būti įteiktas ir užsienio valstybėje.

Minėti trys teisingumo nustatymo sistemų kriterijai – pilietybės, atsakovo gyvenamosios vietos ir atsakovo „faktinio buvimo“ vietos - nėra absoliutūs, o tik dominuojantys. Dauguma valstybių savo teisėje yra įtvirtinusios kelis alternatyvius kriterijus. Pavyzdžiui, Rusijoje galioja pilietybės ir atsakovo gyvenamosios vietos kriterijai, Kinijoje - atsakovo gyvenamosios vietos ir „faktinio buvimo“ vietos kriterijai²³. Tokias teisingumo sistemas galima vadinti mišriomis. Be aptartų kriterijų atskirose valstybėse yra nustatyti ir kiti kriterijai, pagal kuriuos nustatomas bylų turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumas. Tai sutarties sudarymo ar verslo vieta, ieškovo gyvenamoji vieta, turto buvimo vieta, žalos atsiradimo vieta ir t.t. Kaip jau minėjome, dažniausiai nustatomi keli alternatyvūs kriterijai.

1.2.2. Taisyklės

Kiekviena valstybė savo nacionalinėje teisėje turi nustatiusi bendrąsias bylų teisingumo taisykles, kurios taikomos byloms be užsienio (tarptautinio) elemento. Trumpai priminsime Lietuvos

²² Ануфриева Л.П. Международное частное право. Москва: Бек, 2001. Т3. С. 305.

²³ Ten pat., С. 305.

Respublikos civilinio proceso teisėje įtvirtintas bendrąsias teisingumo taisykles. Kaip žinome, yra skiriamos trys pagrindinės teisingumo rūšys:

- rūšinis arba dalykinis teisingumas,
- teritorinis teisingumas ir
- funkcinis teisingumas.

Rūšinio (dalykinio) teisingumo taisyklės nurodo teismų sistemos grandį (apylinkės ar apygardos teismas turi nagrinėti bylą kaip pirmos instancijos teismas) (LR CPK 26, 27 str.) ir teismo rūšį (bendrosios kompetencijos ar specializuotas teismas). Teritorinio teisingumo taisyklės paskirsto kompetenciją tos pačios grandies teismams, t.y. padeda nustatyti tinkamą teismą konkrečiam atvejui. Teritorinis teisingumas skirstomas į *bendrajį, išimtinį, alternatyvųjį, sutartinį ir kelių tarpusavyje susijusių bylų teisingumą*. Pagrindinis teritorinio teisingumo kriterijus - ieškinyms pareiškiamas teismui pagal atsakovo gyvenamąją vietą (LR CPK 29 str.). Jei atsakovas yra juridinis asmuo, tai pagal jo buveinę, nurodytą juridinių asmenų registre (LR CPK 29 str.). Funkcinis teisingumas nurodo teismų kompetenciją instancijų sistemoje, t.y. jis nustato, koks teismas turi teisę nagrinėti bylas kaip pirmoji, apeliacinė ir kasacinė instancija. Taip pat nustato teismo kompetenciją, nesusijusią su jurisdikcine veikla ar susijusią su ja tik iš dalies, pavyzdžiui, teismų teisė pripažinti užsienio arbitražo sprendimus (Lietuvos Respublikos teismų įstatymo²⁴ 15, 19, 21, 23 str.).

Ilgą laiką buvo manyta, kad bendrosios teisingumo taisyklės tinka ir bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą teisingumui nustatyti. Pavyzdžiui, tokia nuostata buvo įtvirtinta Rusijos CPK, 1964 m. LR CPK. LR CPK 478¹ straipsnyje buvo teigiama: „civilinių bylų dėl ginčų, kuriuose dalyvauja užsienio piliečiai ar juridiniai asmenys, asmenys be pilietybės, taip pat dėl ginčų, kurių nors viena iš šalių gyvena užsienyje, teisingumas nustatomas vadovaujantis šiame kodekse nustatytais teisingumo taisyklėmis“²⁵.

Kai, vadovaujantis bendrosiomis taisyklėmis, byloms, turinčioms užsienio (tarptautinį) elementą, pasidarė sunku rasti kompetentingą teismą, imta kurti specialiasias taisykles, jas įtvirtinant tarptautinėse dvišalėse bei daugiašalėse teisinio bendradarbiavimo sutartyse, taip pat nacionalinėje teisėje²⁶. Lietuvos nacionalinėje proceso teisėje specialiosios teisingumo taisyklės pirmą kartą įtvirtintos naujajame CPK. VII dalies „Tarptautinis civilinis procesas“ LIX skyriuje nustatytos

²⁴ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su visais pakeitimais) // Valstybės žinios, 1994. Nr. 46-851.

²⁵ 1964 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 55-1947 (paskutinė aktuali redakcija).

²⁶ 2001 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-1153/2001 *V. Vitkauskas v. Estijos bendrovė OU Unicom Eesti*. Kat. 37.6, 85.2, 87.5.2.

specialiosios teisingumo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, taisyklės, remiasi šiais kriterijais:

- šalių pilietybė,
- šalių nuolatinė gyvenamoji vieta,
- nekilnojamojo daikto buvimo vieta,
- šaukimo įteikimas atsakovui,
- atsakovo gyvenamoji vieta,
- atsakovo turto ir turtinių teisių buvimo vieta,
- daikto, kuris yra ginčo dalykas, buvimo vieta,
- palikimo atsiradimo vieta,
- prievolės atsiradimo ir įvykdymo vieta.

Tai gana įvairūs teisingumo kriterijai ir nėra nė vieno pagrindinio. LR CPK 780 straipsnyje įtvirtinta, kad „šio Kodekso VII dalies nuostatos taikomos, jeigu tarptautinė sutartis, kurios dalyvė yra Lietuvos Respublika, atitinkamų santykių nereglamentuoja kitaip“. Taigi aiškiai matosi, kad pirmenybė teikiama tarptautinėms sutartims. Bet jos ir yra bene geriausias būdas spręsti valstybių teismų kompetencijos klausimus siekiant išvengti jurisdikcijų kolizijų.

Lietuva yra sudariusi dvišales bei vieną trišalę teisinių santykių ir teisinės pagalbos sutartis su šiomis valstybėmis: Lenkija²⁷, Baltarusija²⁸, Rusija²⁹, Moldova³⁰, Ukraina³¹, Kazachstanu³², Uzbekistanu³³, Kinija³⁴, Turkija³⁵, Azerbaidžanu³⁶ bei Latvija ir Estija³⁷. Šiose sutartyse, išskyrus sutartis su Turkija ir Kinijos Liaudies Respublika, be visų kitų klausimų (taikytinas teisės, teismo sprendimų

²⁷ Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994. Nr.14-234.

²⁸ Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.43-779.

²⁹ Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.13-296.

³⁰ Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.19-440.

³¹ Lietuvos Respublikos ir Ukrainos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.91-1767.

³² Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1998. Nr. 51-1399.

³³ Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1997. Nr. 101-2552.

³⁴ Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 2001. Nr. 75-2642.

³⁵ Lietuvos Respublikos ir Turkijos Respublikos teisinio ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose sutartis // Valstybės žinios. 1996. Nr. 18-464.

³⁶ Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1999. Nr. 60-1948.

³⁷ Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių // Valstybės žinios. 1994. Nr. 28-492.

pripažinimo ir pan.) yra reglamentuojama ir valstybių teismų kompetencija, kuri grindžiama pakankamai įvairiais kriterijais: *atsakovo gyvenamąja vieta* (dažniausias ir pagrindinis), *pilietybe*, *žalos padarymo vieta*, *turto buvimo vieta*.

Be minėtų tarptautinių sutarčių ir LR CPK nustatytų teisingumo taisyklių, kai kurie specifiniai teisingumo klausimai reglamentuojami ir atskiruose Lietuvos Respublikos įstatymuose, pavyzdžiui, LR prekybinės laivybos įstatymo³⁸ 5 straipsnyje, LR Prekių ženklų įstatymo³⁹ 49 straipsnyje, LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo⁴⁰ 3 straipsnyje, bei daugiašalėse tarptautinėse sutartyse⁴¹, kurių dalyvė yra Lietuva. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvai galioja ir įvairūs ES teisės aktai, kuriuos aptarsime detaliau.

Europos Sąjungos rėmuose jau 1968 metais buvo priimta Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. 1988 metais Europos Sąjungos narės ir dar keturios Europos laisvosios prekybos asociacijos narės (toliau ELPA) - Šveicarija, Norvegija, Islandija ir Lenkija – priėmė Lugano konvenciją dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. Pastaroji konvencija praktiškai atkartoja 1968 metų Briuselio konvencijos nuostatas, tačiau ji taikoma ES valstybių narių gyventojų santykiams su asmenimis iš ELPA narių. Abi konvencijos yra tarptautinės teisės, o ne ES vidaus dokumentai, todėl prie jų prisijungti reikia kiekvienos valstybės valios. Lietuva prie jų kol kas nėra prisijungusi.

Nuo 1999 metų gegužės 1 dienos, įsigaliojus Amsterdamo sutarčiai, teismų bendradarbiavimas civilinėse bylose tapo Bendrijos veiklos sritimi ir atsirado galimybė dėl visų su tokiu bendradarbiavimu susijusių klausimų priiminėti Bendrijos teisės aktus: direktyvas, reglamentus, sprendimus. Europos Taryba jau 1999 metų spalio mėnesį sušaukė neeilinį susitikimą Tampere mieste Suomijoje ir pareiškė, kad vieningoje Europos teisingumo erdvėje teisminių ir administracinių institucijų nekompetentingumas ar sudėtingumas neturi kliudyti asmenims ir įmonėms įgyvendinti jų teises. Buvo iškeltas tikslas sukurti vieningą Europos teisingumo erdvę, kurioje žmonės galėtų kreiptis į teismus ir kitas institucijas bet kurioje valstybėje narėje taip pat lengvai, kaip ir savoje valstybėje⁴².

³⁸ Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr. 101-2300.

³⁹ Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 92-2844.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 50-1598.

⁴¹ 1980 m. Berno konvencija dėl tarptautinių pervežimų geležinkeliais (COTIF) // Valstybės žinios, 1994. Nr. 99; 1956 m. Ženevos tarptautinio vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) // Valstybės žinios. 1998. Nr. 107; ir kt.

⁴² Community Law Effects Your Daily Life More and More //

http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/ejn/index_en.htm; prisijungimo laikas: 2004-06-10.

Netrukus, t.y. 2000 m., vienas po kito buvo priimti du reikšmingi Reglamentai: gegužės 29 d. Taryba priėmė Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 *dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis abiejų sutuoktinių vaikams, pripažinimo bei vykdymo*“ (dar vadinamą „Briuselis II“), o gruodžio 22 dieną - Reglamentą (EB) Nr. 44/2001 *dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo*“ (dar vadinamą „Briuselis I“) (toliau darbe – Reglamentas Nr. 44/2001). Abu Reglamentai įsigaliojo 2001 metais kovo 1 dieną. Iki šiol jie truputį buvo keisti, tačiau iš esmės liko tokie pat. Pažymėtina tik tai, kad nuo 2005 m. gegužės 1 d. turėtų įsigaliooti 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 2201/2003, pakeisiantis (panaikinsiantis) Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000.

Šiais reglamentais nuo 2004 m. gegužės 1 d. turi remtis ir naujų ES narių, įskaitant ir Lietuvos Respublikos, teismai, nustatydami bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą, pripažindami kitos valstybės narės teismų sprendimus, norėdami gauti vienokią ar kitokią teisinę pagalbą civilinėse ar komercinėse bylose iš ES valstybių narių⁴³ arba vykdydami iš šių valstybių teismų gautus teisinės pagalbos prašymus.

Dėl ribotos magistrinio darbo apimties ir dėl specifinio dalyko – šeimos santykių, Briuselis II detaliau nebus nagrinėjamas. Darbe didžiausias dėmesys skiriamas Briuseliui I, kuris apima kiek platesnę ir įvairesnę civilinių ir komercinių santykių sritį.

Pastebėtina, jog Reglamentas Nr. 44/2001, pakeitęs 1968 m. Briuselio konvenciją (dokumentų tekstai beveik identiški, tik Reglamente yra papildomų nuostatų, suderintų su kitais anksčiau priimtais ES teisės aktais⁴⁴, plačiau reglamentuojami kai kurie jurisdikcijos klausimai⁴⁵, supaprastinta užsienio teismų sprendimų pripažinimo procedūra), jos nepanaikino. Ji ir 1971 metų protokolas vis dar taikomas santykiams su Danija, kuri dažniausiai nedalyvauja priimant ES Tarybos reglamentus teisinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose srityje, todėl jai jų nuostatos netaikomos.

Aptartuose teisės aktuose (Reglamente Nr. 44/2001 ir 1968 m. Briuselio konvencijoje) yra įtvirtintos tokios bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumo taisyklės:

⁴³ Belgijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Prancūzijos Respublikos, Airijos Respublikos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės (Olandijos), Austrijos Respublikos, Portugalijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Švedijos Karalystės, Jungtinė Karalystės ir naujųjų valstybių narių: Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Latvijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Slovakijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Kipro Respublikos.

⁴⁴ Pavyzdžiui, 14 str. 5 d., 26 str. 3 d.

⁴⁵ Pavyzdžiui, Reglamente detalai reglamentuojama, kokio teismo jurisdikcijai priklauso spręsti ginčus kilusius pagal darbo sutartis (18-21 str.).

- *Bendrasis teisingumas*. Pati bendriausia taisyklė, pagal kurią nustatomas bylos teisingumas, yra atsakovo nuolatinė gyvenamoji vieta arba juridinio asmens nuolatinio buvimo vieta (*domicile*). Fiziniam asmeniui ji yra nustatoma pagal valstybės, kurios teismuose yra iškelta byla, vidaus teisę. Juridinio asmens nuolatinio buvimo vieta yra ten, kur yra jo: a) oficiali buveinės vieta, arba b) centrinė administracija, arba c) pagrindinė verslo vieta.
- *Specialaus teisingumo* taisyklės papildo bendrąjį teisingumą ir pateikia ieškovui daugiau pasirinkimo galimybių. Keletas pavyzdžių:
 - iš sutartinių įsipareigojimų kylančiuose ginčiuose asmeniui bylą galima iškelti atitinkamos prievolės vykdymo vietos arba atsakovo nuolatinės gyvenamosios vietos teismuose.
 - iš civilinės teisės pažeidimų, delikto arba kvazidelikto kylančiuose ginčiuose, byla gali būti iškelta ir vietos, kurioje įvyko žalą sukėlusis įvykis ar jis gali įvykti, teismuose.
 - bylos, susijusios su draudimu, vartotojų ir darbo sutartimis, silpnesniajai šaliai (vartotojui, apdraustajam, darbuotojui) pagal bendrą taisyklę gali būti keliamos jos nuolatinės gyvenamosios vietos teismuose, ir t.t.
- *Išimtinio teisingumo* taisyklės, kaip ir nacionalinėje civilinio proceso teisėje, pakeičia, o ne papildo bendrojo teisingumo taisykles. Pavyzdžiui:
 - teismo procesuose, kurių objektas yra daiktinės teisės į nekilnojamąjį turtą arba nekilnojamojo turto nuoma, išimtinę jurisdikciją turi valstybės narės, kurioje yra tas turtas, teismai.
 - teismo procesuose, susijusiuose su patentų, prekės ženklų, dizainų arba kitų panašių teisių registracija arba galiojimu, kurias reikalaujama deponuoti arba registruoti, išimtinę jurisdikciją turi valstybės narės, kurioje buvo kreiptasi dėl deponavimo arba registravimo, deponavimas arba registravimas buvo atliktas arba pagal Bendrijos dokumento arba tarptautinės konvencijos sąlygas yra laikomas atliktu, teismai.
- *Sutartinis teisingumas*. Šalys gali raštu ar kitokia forma, „kuri atitinka šalių tarpusavyje nustatytą praktiką“⁴⁶ ar yra plačiai žinoma tarptautinės prekybos bei komercijos srityje susitarti, kurios (-ių) valstybės(-ių) teismai turės jurisdikciją spręsti tarp jų kylančius ginčus. Šalys gali numatyti, kurios valstybės teismai nagrinės jų ginčą (prorogacinis susitarimas)

⁴⁶ Reglamento Nr. 44/2001 23 str. 1d. b p.

arba gali išvardyti valstybes, kurių teismams jos neperduos nagrinėti bylos (derogacinis susitarimas). Šalių susitarimas dėl teisingumo turi būti pakankamai aiškus, kad jį būtų galima įvykdyti (pvz., turi būti įvardijama konkreti valstybė, kurios teismuose šalys nusprendė bylinėtis).

Be jurisdikcijos, kylančios iš minėto Reglamento ar konvencijų nuostatų, jurisdikciją gali turėti ir valstybės teismas, į kurį atvyksta atsakovas. Ši taisyklė netaikoma, jeigu atsakovas atvyksta į teismą dėl jurisdikcijos užginčijimo arba jeigu kitas teismas turi išimtinę jurisdikciją.

Nuo 2004 metų gegužės 1 dienos tiesiogiai ir visa apimtimi pradėtas taikyti Reglamentas Nr. 44/2001 naujose ES narėse, pakoregavo šių valstybių tarptautinių dvišalių ir daugiašalių teisinės pagalbos ir teisinių santykių sutarčių teisinę galią. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija pažymi, kad „tais atvejais, jei vieno ar kito ES reglamento reglamentuojamą klausimą taip pat reglamentuoja daugiašalė tarptautinė sutartis (konvencija), kurios dalyve yra Lietuvos Respublika (pvz. Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos rėmuose priimtose konvencijos), arba Lietuvos Respublikos sudaryta dvišalė (ar trišalė) tarptautinė sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių, teismui sprendžiant klausimą dėl to, kuriuo dokumentu – ES ar tarptautinės teisės – turi būti remiamasi, būtina nagrinėti ES teisės aktų nuostatas, nustatančias jų santykį su kitomis valstybių narių sudarytomis dvišalėmis ar daugiašalėmis tarptautinėmis sutartimis (konvencijomis)“⁴⁷.

Taigi dabartinis teisingumo reglamentavimas ES valstybėse narėse, išskyrus Daniją, yra toks: santykiuose tarp valstybių narių gyventojų, visų pirma, taikomos Reglamentų Nr. 44/2001 ir Nr. 1347/2000 nuostatos; klausimams, nereguliuotiems šių Reglamentų arba jų nereguliuojamiems, taikomos tarptautinės dvišalės ar daugiašalės sutartys; ir, galiausiai, jei nėra jokios tarptautinės teisinio bendradarbiavimo sutarties, vadovaujamosi nacionalinėje teisėje nustatytais specialiosiomis teisingumo taisyklėmis.

Lietuvos Respublikoje bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumas nustatomas taip: santykiuose su ES valstybėmis narėmis taikomi minėti Reglamentai. Jie yra labai reikšmingi teisiniai instrumentai, kadangi Lietuva iki šiol nebuvo sudariusi nė vienos teisinio bendradarbiavimo sutarties su Vakarų Europos valstybėmis; santykiuose su valstybėmis, su kuriomis yra sudarytos tarptautinės teisinio bendradarbiavimo sutartys, taikomos jų nuostatos; ir

⁴⁷ Dėl teisinio bendradarbiavimo tvarkos civilinėse ir komercinėse bylose pagal ES teisę // Teisingumo ministerija // <http://www.tm.lt/?item=tbdbinfo&lang=1>; prisijungimo laikas: 2004-07-20.

santykiuose su trečiosiomis valstybėmis⁴⁸ – specialiosios teisingumo taisyklės. Išsprendus, tarptautinio teisingumo klausimus, t.y., nustačius, kurios valstybės teismai kompetentingi spręsti bylą su užsienio (tarptautiniu) elementu, taikomos bendrosios teisingumo taisyklės, paskirstančios teismų kompetenciją teismų sistemos viduje.

Apibendrinant šį skyrių, darytina išvada, kad pasaulio valstybėse egzistuoja skirtingos teismų kompetencijos nustatymo taisyklės, pagrįstos įvairiais kriterijais. Nacionalinės kiekvienos valstybės teisėje nustatytos tiek bendrosios, tiek specialiosios teisingumo taisyklės neužtikrina tinkamo kompetencijos tarp skirtingų valstybių teismų paskirstymo spręsti bylas su užsienio (tarptautiniu) elementu. Todėl valstybės ar jų grupės bendradarbiauja ir pasirašo dvišales bei daugiašales teisinio bendradarbiavimo sutartis arba, kaip ES valstybės narės, priima vieningus teisės aktus, kuriose susitaria dėl vieningo bylų, turinčių užsienio (tarptautiniu) elementą, teisingumo reguliavimo. Nepaisant šių reikšmingų pastangų, skirtingų valstybių nacionalinėje bei tarptautinėje teisėje įtvirtintų normų, reglamentuojančių teismų kompetenciją, kolizijos išlieka ir tarptautiniame civiliniame procese sukuria eilę įvairių teisingumo problemų. Jas toliau ir paanalizuosime.

⁴⁸ Trečiosios valstybės – tai valstybės, kurios nėra tam tikrų sutarčių šalys ar dalyvės, nepriklauso tam tikrai tarptautiniai organizacijai ir pan. Pavyzdžiui, tokios valstybės kaip Rusija, JAV, Australija ir pan. Reglamento Nr. 44/2001 atžvilgiu yra trečiosios valstybės, kadangi jis reguliuoja tam tikrus santykius tik tarp ES valstybių narių.

2. BYLŲ, TURINČIŲ UŽSIENIO (TARPTAUTINĮ) ELEMENTĄ, TEISMINGUMO PROBLEMAS

2.1. Nepagrįsta (*exorbitant*) jurisdikcija

Egzistuojant teisingumo nustatymo sistemų ir kriterijų (pagrindų) įvairovei, neišvengiamai egzistuoja ir tų sistemų bei kriterijų prieštaravimai. Suprantama, kiekviena valstybė ar jų grupė pačiu teisingiausiu kriterijumi laiko tą, kuriuo remiasi pati ar pačios. Todėl vienoje valstybėje naudojami jurisdikcijos pagrindai laikomi nepagrįstais kitose. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teisės specialistai kritikuoja Europos valstybėse naudojamus teisingumo kriterijus, Europoje nepripažįstami JAV naudojami pagrindai ir t.t. Būtent toks požiūris priešiškas bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumo reguliavime atspindi problemą, vadinamą nepagrįsta jurisdikcija. Anot O. Struyven, nepagrįsta (*exorbitant*) jurisdikcija – tai tokios bylų su užsienio elementu priskyrimo teismų kompetencijai taisyklės, kurios nesuponuoja pakankamo ryšio tarp teismo ir bylos šalių, aplinkybių, dalyko arba paprasčiausiai neatitinka teisingumo principo⁴⁹.

Tarptautinės viešosios teisės prasme valstybės įstatymų leidžiamoji valdžia, nustatydama tarptautinio teisingumo taisyklių pagrindus, negali apsiriboti tik savo pačios supratimu apie tai, kas yra teisinga ir tinkama. Šiuolaikiniame pasaulyje yra būtina atsižvelgti ir į kitų bendruomenių požiūrį. Nacionalinės teisės išplėtimas nepaisant užsienio valstybių interesų, būtų aiškus valstybės tarptautinės pareigos – tarptautinėje bendruomenėje derinti savo pozicijas su visa bendruomene – pažeidimas. Valstybė gali prisiskirti savo jurisdikcijai ir teisei tam tikrą faktų su tarptautiniu elementu visumą tik jeigu jų ryšys su atitinkama teisės sistema yra ne per daug atitolęs ir jei tos teisės taikymas nevestų prie absurdiško ir akivaizdžiai neteisingo rezultato⁵⁰. F. A. Mann teigia, kad

⁴⁹ Struyven O. Exorbitant Jurisdiction in the Brussels Convention // Jura Falconis. 1998/1999. No. 35.

⁵⁰ Ten pat.

„vien tik politiniai, ekonominiai, komerciniai ar socialiniai interesai savaime nekonstatuoja pakankamo ryšio. Tokiu būdu nepagrįstos jurisdikcijos taisyklės yra tokios taisyklės, kurios suteikia valstybei jurisdikciją, nepaisant to artimo ryšio ir yra grindžiamos bent vienu iš tų interesų. Taigi tokios taisyklės yra nesąžiningos, nepagrįstos, neteisėtos žiūrint iš tarptautinio požiūrio taško“⁵¹.

Taigi nepagrįsta jurisdikcija yra tada, kai valstybės nacionalinė teisė suteikia kompetenciją nagrinėti bylą su užsienio (tarptautiniu) elementu savo teismams tokiomis aplinkybėmis, kurios nesuponuoja pakankamo ryšio tarp teismo ir bylos ir kurių paprastai nepripažįsta kitos valstybės. Pavyzdžiui, visos valstybės laiko pagrįstu teisingumo kriterijumi *atsakovo gyvenamąją vietą (buveinę)* ar *sutarties vykdymo vietą*, tačiau praktiškai visose tarptautiniuose dokumentuose tokie kriterijai, kaip *ieškovo pilietybė* (Prancūzijos civilinio kodekso 14 str.), *ieškovo nuolatinė gyvenamoji vieta* (Olandijos civilinio proceso kodekso 126 (3) str.), *bet kokios vertės turto buvimas teismo aptarnaujamoje teritorijoje* (Vokietijos civilinio proceso kodekso 23 str.), sutartiniuose santykiuose faktas, *kad sutarčiai yra taikoma lex fori principas* (Anglijos Aukščiausiojo Teismo Taisyklių 1 (d) (iii) taisyklė)⁵², Airijoje – taisyklės, pagal kurias jurisdikcijos pagrindu gali būti *bylos iškėlimo dokumentas, pateiktas atsakovui jo laikino buvimo Airijoje metu* ir t.t., yra laikomi nepagrįstais, todėl valstybės savo susitarimais stengiasi uždrausti jų naudojimą viena kitos atžvilgiu.

Keletą nepagrįstos jurisdikcijos kriterijų panagrinėsime plačiau. Pavyzdžiui, Prancūzijos CK⁵³ 14 straipsnyje numatytas *pilietybės kriterijus*. Kaip minėta, jis Prancūzijos piliečiui suteikia galimybę paduoti ieškinį Prancūzijos tribunolui net jei byla ar šalys neturi jokio kito ryšio su Prancūzija, išskyrus ieškovo pilietybę. Pavyzdžiui, vadovaudamasis šiuo straipsniu, Prancūzijos pilietis, gyvenantis Lietuvoje, į Prancūzijos teismą gali paduoti Lietuvos gyventoją dėl tam tikrų paslaugų netinkamo įvykdymo Lietuvoje. Negana to, jau taip pat minėtą Prancūzijos CK 15 straipsnį Prancūzijos teismai interpretuoja taip, kad jis suteikia išimtinę jurisdikciją Prancūzijos teismams. To rezultatas – užsienietis ieškovas, kuris padavė Prancūzijos pilietį į užsienio teismą ir laimėjo bylą, gali nesulaukti to sprendimo pripažinimo Prancūzijoje, nes Prancūzijos teismai tai aiškina kaip jų išimtinės kompetencijos pažeidimą⁵⁴.

⁵¹ Cit pagal: Struyven O. Exorbitant Jurisdiction in the Brussels Convention // Jura Falconis. 1998/1999. No. 35.

⁵² Delaume G. R. The Guggenheim Litigation in France. Impact of the European Convention on Jurisdiction and Recognition of Judgments (The Brussels Convention) on Disputes between U.S. Nationals. International Report // Washington, 1996 m. // http://www.cm-p.com/publications_newsletters_1996_may_guggenheim.htm; prisijungimo laikas: 2004-07-23.

⁵³ Prancūzijos civilinis kodeksas (2004 m.) // http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm; prisijungimo laikas: 2004-08-19.

⁵⁴ Struyven O. Exorbitant Jurisdiction in the Brussels Convention // Jura Falconis. 1998/1999. No. 35.

Kaip matome, Prancūzijos CK 14 straipsnis neatitinka jau minėto teisingumo principo reikalavimų jau vien dėl ypatingai išreikšto savo nacionalumo⁵⁵. Kita vertus, visi kriterijai, nepagrįstai nustatantys teisingumą tam tikros konkrečios valstybės teismams, yra daugiau ar mažiau orientuoti į savus rezidentus ar piliečius, jų galimybę lengviau apginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus.

Paanalizuokime Vokietijos civilinio proceso kodekso⁵⁶ (*Zivilprozessordnung*) 23 straipsnį. Jis Vokietijos teismams suteikia kompetenciją nagrinėti bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą, jei atsakovas Vokietijoje *turi turto arba daiktą, nepriklausomai nuo jo vertės*. O. Struyven, iliustruodama šio kriterijaus veikimą, teigia, kad, vadovaujantis juo, Kinijos gyventojas, kuris pamiršo savo fotoaparata Vokietijos viešbutyje, gali būti patrauktas atsakovu į Vokietijos teismą dėl 200 000 DEM atlyginimo⁵⁷.

Minėto Vokietijos civilinio proceso kodekso straipsnio formuluotė nereikalauja jokio išankstinio ryšio tarp bylos ir Vokietijos. Tačiau nuo 1991 metų Vokietijos Aukščiausiasis Federacinis Teismas (*Bundesgerichtshof*) šią nuostatą pradėjo interpretuoti taip, jog tarp bylos ir Vokietijos vis tik turi būti dar kažkoks pagrįstas ryšys be turto buvimo, kad byla būtų teisinga Vokietijos teismui⁵⁸.

Kaip vieną iš nepagrįstos jurisdikcijos pavyzdžių, egzistuojančių ne Europos valstybių teisėje ir, suprantama, čia nepripažįstamu, galima paminėti Jungtinėse Amerikos Valstijose taikomą kriterijų, kuris remiasi *verslo vykdymu tam tikroje teritorijoje*. Dauguma valstijų JAV yra priėmusios taip vadinamus „ilgų rankų statutus“. Kai kurie iš jų suteikia atitinkamos valstijos teismams jurisdikciją prieš asmenis ir korporacijas, kurios vykdo verslą valstijoje, ir net apima tam tikrus atvejus, kurie visai nekyla iš verslo. Pavyzdžiui, byla *Bryant v. Finish National Airlines*: Niujorko rezidentas padavė atsakovą - Suomijos nacionalines avialinijas - į Niujorko teismą dėl Paryžiaus oro uoste įvykusių sužalojimų, kurių priežastis - įtariamasis atsakovo nerūpestingumas. Apeliacinis teismas nusprendė, kad jis yra kompetentingas nagrinėti bylą, kadangi Suomijos nacionalinės avialinijos turėjo Niujorke vieno su puse kambario ofisą, kur atlikdavo tam tikrą reklaminį darbą. Jokie skrydžiai iš Niujorko reguliuojami nebuvo, nebuvo ir jokių akcininkų ar direktorių, kurie būtų Niujorko rezidentai. Taigi ieškinys buvo visiškai nesusijęs su atsakovo veikla Niujorke⁵⁹.

⁵⁵ Clermont K. M., Palmer J. B. French Article 14 Jurisdiction, Viewed from the United States // Cornell Law School Research Paper No. 04-011. // http://papers.ssrn.com/so13/papers.cfm?abstract_id=588282; prisijungimo laikas: 2004-10-02.

⁵⁶ Vokietijos civilinio proceso kodeksas (1950 m.) (su paskutiniais pakeitimais 2004 m. rugpjūčio 24 d.) // www.dejure.org/gesetze/ZPO; prisijungimo laikas: 2004-08-29.

⁵⁷ Struyven O. Exorbitant Jurisdiction in the Brussels Convention // *Jura Falconis*. 1998/1999. No. 35.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Ten pat.

Tai tik keletas pavyzdžių, bet visi aukščiau minėti pagrindai turi vieną panašumą – jie visi yra palankesni ieškovui, o ne atsakovui. Kitaip tariant, jie neatitinka teisėtų atsakovo lūkesčių, kad byla būtų nagrinėjama tinkamiausio teismo. Tačiau beveik kiekviena valstybė turi tokias taisykles, Lietuva taip pat. Lietuvos Respublikos CPK 787 straipsnyje yra įtvirtinta: „bylos nagrinėtinos ginčo teisena, tačiau neišvardytos šio Kodekso VII dalies LIX skyriaus antrajame skirsnyje, yra priskirtinos Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijai, jeigu:

- 1) atsakovas ieškinio įteikimo metu yra Lietuvoje arba turi joje nuolatinę gyvenamąją vietą ar gyvena;
- 2) atsakovas Lietuvoje turi turto arba jam priklauso turtinės teisės;
- 3) ginčo dalykas yra Lietuvoje esantis daiktas, Lietuvoje esantis palikimas arba prievolė, kuri atsirado arba turi būti įvykdyta Lietuvoje.

Nepagrįstos jurisdikcijos pagrindais galima laikyti pirmo punkto dalį „atsakovas ieškinio įteikimo metu yra Lietuvoje“ ir antrąjį punktą. Šie pagrindai yra analogiški Anglijoje ar Airijoje bei Vokietijoje egzistuojantiems nepagrįstos jurisdikcijos pagrindams. Anot J. Grigienės, „tai yra akivaizdžiai nepagrįsti teismo kompetencijos pagrindai, nes nėra pakankamo teismo vietos valstybės ir ginčo ryšio, o tai pažeidžia teisingumo ir atsakovo teisėtų lūkesčių principus“⁶⁰.

Visgi, kaip teigia O. Struyven, nepagrįstos jurisdikcijos atsiradimą ir egzistavimą galima paaiškinti (bet nepateisinti), tuo, kad ji tarnauja praktinėms reikmėms. Tokie teisingumo taisyklių pagrindai buvo išvystyti tam, kad apsaugoti ieškovą nuo sunkumų ir išlaidų, kurias tenka patirti vykstant į kitos šalies teismą ir reikalaujant to, kas jam priklauso pagal įstatymą. Pažymėtina ir tai, kad nepagrįstos jurisdikcijos taisyklės ne visada ves prie nepagrįstų rezultatų. Pavyzdžiui, Prancūzijos pilietis buvo sužeistas avarijoje Prancūzijoje, kurią sukėlė Graikijos gyventojas. Tai, kad šią bylą vadovaudamiesi Prancūzijos CK 14 straipsniu spęs Prancūzijos teismai nėra nepagrįsta. Bet tai tik atskiri atvejai. Beveik visada nepagrįstos jurisdikcijos pagrindai veda prie šalių procesinio lygiateisiškumo principo pažeidimo, t.y. esant nepagrįstai jurisdikcijai šalių procesinės teisės nėra lygios – ieškovas atsiduria geresnėje pozicijoje nei atsakovas.

Atliekant Lietuvos teisėjų nuomonės apklausą, buvo pateiktas klausimas - „Ką manote apie nepagrįstą jurisdikciją?“. Atsakymus į jį galima vertinti kaip nelabai informatyvius, kadangi iš visų atsakiusiųjų (52 teisėjai) 46 % pasirinko atsakymą „neturiu nuomonės šiuo klausimu“, keli iš viso neatsakė. Tik 19 % atsakė, kad nepagrįstos taisyklės yra diskriminacinės ir neturėtų būti taikomos. 31 % manė, kad jos yra teisingos piliečių ir rezidentų atžvilgiu, todėl taikytinos (žiūr. Priedas 4. 3

⁶⁰ Grigienė J. Jurisdikcijų konfliktai ir jų sprendimo būdai civilinėse bylose // Teisė, 2004. Nr. 50. P. 50.

diagrama). Apskritai sunku vertinti šiuos atsakymus, kadangi autorė mano, jog teisėjai nelabai suprato šio klausimo. Keli teisėjai taip ir pažymėjo. Tai rodo, jog teisėjai apie tokią problemą nė karto nėra susimąstę arba palaiko daugelio valstybių poziciją, kad tokios teisingumo taisyklės yra pagrįstos siekiant apsaugoti valstybėje gyvenančius (turinčius buveinę) asmenis nuo bylinėjimosi svetur ir nesuprato užduoto klausimo esmės.

Toliau šią problemą nagrinėsime, pateikdami pavyzdžius pagal Reglamento Nr. 44/2001 nuostatas.

2.1.1. Nepagrįstos jurisdikcijos kriterijai ir Reglamentas Nr. 44/2001

Vienas pamatinių bendrųjų teisės principų Europos Sąjungoje yra visų lygybės, t.y. draudimo diskriminuoti dėl priklausomybės vienai ar kitai valstybei principas⁶¹. Jau Romos sutarties⁶² (toliau – Sutartis) rengėjai suprato, jog skirtingos teisinės sistemos ir nepagrįstos jurisdikcijos taisyklės gali turėti neigiamos įtakos Europos vieningumui, todėl sutarties 220 (dabar 293 str.) straipsnyje įrašė reikalavimą tolimesnėms tarpusavio deryboms, kad „savo nacionaliniams subjektams užtikrintų [...] formalumų, reguliuojančių savitarpišką teismų ar specializuotų teismų ir arbitražo sprendimų pripažinimą ir vykdymą, supaprastinimą“. To reikėjo siekiant paskatinti Europos Bendrijos gyventojus, kad jie stengtųsi gauti didžiausią naudą iš visų galimybių, kurias siūlo vieninga rinka. Tuo pačiu metu jie turėjo būti užtikrinti, kad bet kurioje valstybėje narėje gaus adekvačią teisinę apsaugą. Kitu atveju - išliekant egzistuojančioms taisyklėms ir taikant nacionalinę kiekvienos valstybės teisę - valstybių narių piliečiai, naudodamiesi vieningos rinkos privalumais, gali patirti diskriminaciją.

Taigi valstybės narės 1968 m. rugsėjo 27 d. Briuselyje pasirašė konvenciją, kuri sureguliuo ne tik sprendimų pripažinimo klausimus, bet ir pateikė detalias tarptautinio teisingumo taisykles. Kaip jau minėjome, 2002 metais kovo 1d. šią konvenciją pakeitė Reglamentas Nr. 44/2001, tačiau ji vis dar taikoma valstybių narių santykiuose su Danija.

Minėtuose teisės aktuose vieningos rinkos šalys, aiškiai žinodamos apie nepagrįstos jurisdikcijos problemą ir jos neigiamus padarinius, nusprendė juos panaikinti. Tačiau realiai juos panaikino tik valstybių narių rezidentų labui. Ne rezidentai liko be „apsaugos“. Reglamento Nr. 44/2001 3 straipsnis būtent ir skamba taip: „valstybėje narėje nuolat gyvenantiems asmenims bylos gali būti

⁶¹ Europos Bendrijos steigimo sutartis 1957 m., Roma. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998. 12 straipsnis.

⁶² Ta pati.

keliamos kitos valstybės narės teismuose tik pagal šio skyriaus [II skyriaus – aut.] 2-7 skirsniuose nustatytas taisyklės. Prieš anksčiau nurodytus asmenis netaikomos I priede nustatytos nacionalinės jurisdikcijos taisyklės“.

Taigi straipsnis įtvirtina taisyklę, kad, kai byla patenka į Reglamento taikymo sritį (žiūr. Priedas 1. 1 lentelė), tai netaikomos jokios nacionalinės (įskaitant ir nepagrįstas) teisingumo taisyklės. Pavyzdžiui, vienas iš I priede išvardintų straipsnių yra Belgijos CK (*Code Civil/Burgerlijk Wetboek*) 15 straipsnis, kuriame įtvirtinta taisyklė, kad užsienio valstybės pilietis gali paduoti į Belgijos teismą Belgijos pilietį dėl jo įsipareigojimų kitoje šalyje. Kodėl ši nuostata yra laikoma nepagrįsta? Tarkime buvo tokia situacija: Belgijos pilietis gyvenantis Belgijoje buvo susitaręs pristatyti į Prancūziją tam tikrą savo produkciją, tačiau nepristatė. Vadovaudamasis Reglamento Nr. 44/2001 nuostatomis, asmuo, kuriam turėjo būti pristatyta ta produkcija, gali paduoti Belgijos gyventoją į Belgijos teismą (pagal 2 str.)⁶³ arba į Prancūzijos teismą (5.1 str.)⁶⁴. Remiantis Belgijos CK 15 straipsniu jis gali paduoti Belgijos pilietį į Belgijos teismą. Taikant Reglamento 2 straipsnį ir Belgijos CK 15 straipsnį, rezultatai gautume tą patį, tačiau Belgijos CK 15 straipsnis gali būti laikomas nepagrįstu todėl, kad šis straipsnis nustato Belgijos teismų kompetenciją remiantis *vien tik atsakovo pilietybe*, nesvarstant jokių kitų bylos faktų, kurie galbūt turi artimesnį ryšį su kitos valstybės jurisdikcija. Pateikto pavyzdžio atveju pagrįsčiau ir teisingiau pripažinti Prancūzijos teismą kompetentingu nagrinėti bylą.

Teisingumo taisyklę, kai atsakovas yra ne valstybės narės gyventojas įtvirtina Reglamento 4 straipsnis. Jis skamba taip: „jeigu atsakovo nuolatinė gyvenamoji vieta yra ne valstybėje narėje, kiekvienos valstybės narės teismų jurisdikciją pagal 22 ir 23 straipsnius nustato tos valstybės narės įstatymai. Prieš tokį atsakovą, bet kuris valstybėje narėje nuolat gyvenantis asmuo, neatsižvelgiant į jo pilietybę, taip pat, kaip tos valstybės narės piliečiai, gali naudotis toje valstybėje narėje galiojančiomis jurisdikcijos taisyklėmis, *ypač* I priede nurodytomis taisyklėmis“. Taigi remiantis šia nuostata, nacionalinės jurisdikcijos taisyklės, įskaitant ir nepagrįstas, taikomos asmenims (atsakovams), kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ar buveinės valstybėje narėje. Pavyzdžiui, Japonijos gyventojas (atsakovas) išvelia į tam tikrą ginčą su Olandijoje nuolat gyvenančiu lietuviu (ieškovu). Kadangi Japonijos gyventojas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos

⁶³ 2 straipsnis: „pagal šį reglamentą valstybėje narėje nuolat gyvenantiems asmenims, neatsižvelgiant į jų pilietybę, bylos turi būti keliamos tos valstybės narės teismuose“.

⁶⁴ 5 straipsnio 1 dalis: „valstybėje narėje nuolat gyvenančiam asmeniui kitoje valstybėje narėje byla dėl: a) sutarties gali būti iškelta atitinkamos prievolės vykdymo vietos teismuose; b) pagal šią nuostatą ir jeigu nesusitariama kitaip, atitinkamos prievolės vykdymo vieta yra: - parduodant prekes - valstybėje narėje, į kurią prekės buvo arba turėtų būti pristatytos pagal sutartį, - teikiant paslaugas - valstybėje narėje, kurioje paslaugos buvo arba turėtų būti suteiktos pagal sutartį, c) a papunktis taikomas tuomet, kai netaikomas b papunktis“.

ES valstybėje narėje, jų ginčui Reglamento nuostatos netaikomos. Bylos teisingumui nustatyti bus taikomos Olandijos civilinio proceso teisės nuostatos, būtent Olandijos civilinio proceso kodekso 126 straipsnio 3 dalis, kurioje pasakyta, kad teisingas teismas nustatomas pagal *ieškovo* nuolatinę gyvenamąją vietą. Vadinasi, šiuo atveju Olandijos teismas bus kompetentingas nagrinėti bylą, kadangi ieškovas yra Olandijos rezidentas. Nors gali būti, atsižvelgiant į įvairias specifines ginčo aplinkybes ir faktus, kad jį teisingiau būtų nagrinėti kitos valstybės teisme.

Išimtys iš Reglamento Nr. 44/2001 4 straipsnio yra 22 (išimtinė jurisdikcija) ir 23 bei 24 (susitarimas dėl jurisdikcijos) straipsniai, kurie bus taikomi, netgi jei nacionalinės taisyklės nurodo kitaip. Pavyzdžiui, jei tam tikras ginčas tarp aukščiau minėtų asmenų kyla dėl patalpų, esančių Vokietijoje, nuomos, tai vadovaujantis Reglamento 22 straipsniu Vokietijos teismai turės išimtinę jurisdikciją nagrinėti tą ginčą, kadangi patalpos yra Vokietijoje.

Pagal Reglamento Nr. 44/2001 nuostatas 22 straipsnis turi būti taikomas nepriklausomai nuo to, kur gyvena ieškovas ir atsakovas. Vadinasi, Reglamento 4 straipsnis suteikia svarbią apsaugą atsakovui, gyvenančiam ne valstybėje narėje. Pavyzdžiui, asmuo gyvenantis Rusijoje (atsakovas) tada negalėtų būti paduotas į Prancūzijos tribunolą Prancūzijos piliečio (ieškovo), gyvenančio Prancūzijoje, dėl ginčo, susijusio su nuosavybe, Ispanijoje. Būtent nacionalinės jurisdikcijos taisyklės nebūtų taikomos, nes Reglamento 4 straipsnis aiškiai teigia, kad esant aplinkybėms, numatytoms 22 straipsnyje, yra taikomas 22 straipsnis. Taigi Reglamentas įtvirtina visuotinai pripažintą išimtinio teisingumo taisyklę.

Reglamento Nr. 44/2001 23 ir 24 straipsniai (susitarimas dėl jurisdikcijos) gali būti laikomi išimtimis nacionalinių jurisdikcijos taisyklių taikyme dėl to, kad jeigu šalys, kurių bent vienos nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybėje narėje, susitaria spręsti ginčą tam tikrame teisme, tas teismas turi išimtinę jurisdikciją, nebent tas atvejis liečia 22 straipsnio atvejį. Pavyzdžiui, Prancūzijos pilietis (ieškovas) gali paduoti teksasietį, gyvenantį Teksaso valstijoje JAV (atsakova) į Prancūzijos teismą vadovaudamasis Prancūzijos CPK 14 str. Tačiau jeigu jie buvo susitarę savo ginčus spręsti Belgijos teismuose, teksasietis galės kvestionuoti Prancūzijos teismo kompetenciją toje byloje.

Taigi apibendrinant, galima teigti, kad Reglamento 3 ir 4 straipsniai suteikia pakankamą „apsaugą“ nuo nepagrįstos jurisdikcijos pagrindų valstybių narių rezidentams, tačiau leidžia ir net verčia valstybes neres diskriminuoti asmenis, neturinčius nuolatinės gyvenamosios vietos Europos Sąjungos valstybių narių teritorijose. Tokiu būdu, jie tampa žymiai labiau pažeidžiami santykiuose dėl savo interesų ES. Be to, valstybių narių teismo sprendimai, priimti nepagrįstos jurisdikcijos

taisyklės pagrindu, bus automatiškai pripažįstami visų valstybių narių⁶⁵, nors prieš jų rezidentus tokie dalykai uždrausti.

Dar prieš priimant Briuselio konvenciją, valstybės narės, žinodamos neigiamus tų taisyklių padarinius, viena su kita sudarinėjo sutartis, kurios draudė nepagrįstos jurisdikcijos pagrindus. Visgi, ne visos valstybės narės sudarė sutartis su kiekviena kita valstybe nare, todėl buvo nuspręsta priimti visoms bendrą konvenciją – 1968 m. Briuselio konvenciją. Kadangi ši konvencija nėra Europos Bendrijos teisinės sistemos dalis ir yra atskiras tarptautinės teisės instrumentas, reikalingos ilgos specialios procedūros, kad ją priimti. Dėl to, 1999 metais teismų bendradarbiavimą civilinėse bylose perkėlus į pagrindinį (Pirmąjį, Bendrijos) ramstį ir atsiradus galimybei dėl visų su tokiu bendradarbiavimu susijusių klausimų priiminėti Bendrijos teisės aktus, 2001 metais buvo priimtas Reglamentas Nr. 44/2001, kuris taikomas tiesiogiai ir visa apimtimi visoms ES narėms. Reglamento 3 ir 4 straipsniai yra tokie pat kaip 1968 m. Briuselio konvencijos 3 ir 4 straipsniai. Vadinas, valstybės narės, priimdamos Reglamentą, nežengė žingsnio į priekį, t.y. neatsisakė nepagrįstų jurisdikcijos pagrindų nacionaliniuose teisės aktuose.

Lyginant su 1968 m. Briuselio konvencija, Reglamento Nr. 44/2001 taikymo sritis yra gerokai platesnė (25 valstybės narės), todėl tikėtina, kad nepagrįsta jurisdikcija pradės kelti praktinių problemų. Pavyzdžiui, esminė Reglamento Nr. 44/2001 sąvoka - nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka. Ar asmuo turi nuolatinę gyvenamąją vietą (buveinę) valstybės narės teritorijoje ar neturi, sprendžia teismas, taikydamas savo vidaus teisę (59 str.). Vieningos nuomonės dėl pačios tokios vietos sąvokos nėra – skirtingų valstybių teisė ją aiškina skirtingai. Be to, asmuo gali keisti savo gyvenamąją vietą ir jo nuolatinę gyvenamąją vietą gali būti nelengva nustatyti. Todėl ši sąvoka keistina į gyvenamosios vietos sąvoką arba Reglamente turėtų būti apibrėžta (bent minimaliais bendrais kriterijais) nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka.

Nepagrįsta jurisdikcija – sudėtinga problema, kelianti grėsmę asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugai. Ji pažeidžia teisėtų lūkesčių, procesinio lygiateisiškumo bei teisingumo principus, sukuria teisinį netikrumą, nes sprendimas priimtas teismo, kuris grindė savo kompetenciją nepagrįstos jurisdikcijos kriterijais, užsienio valstybėje gali būti nepripažįstamas tuo pagrindu, kad jis prieštarauja tos valstybės teismų taikomoms teisingumo nustatymo taisyklėms. Be to, nors valstybės suvokia problemą ir mėgina ją spręsti sudarydamos įvairias tarptautines sutartis – dvišales ir/ar daugiašales, ar, kaip ES-je, priimdamos vieningus, turinčius aukščiausią teisinę galią visoms valstybėms narėms, teisės aktus, kuriuose draudžia naudoti nepagrįstos jurisdikcijos kriterijus ir

⁶⁵ Reglamento Nr. 44/2001 33 straipsnis: „sprendimas priimtas vienoje valstybėje narėje turi būti pripažintas kitoje valstybėje narėje nereikalaujant pradėti kokio nors specialaus proceso”.

įsipareigoja nepripažinti teismų, kompetentingų pagal tuos kriterijus, sprendimų, vis tik nustatant nacionalines teisingumo bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu taisykles, jos neišvengia subjektiškumo ir egocentiškumo.

Kaip valstybės bando spręsti šią problemą ir kaip ji galėtų būti sprendžiama, bus aptarta kitame šio darbo skyriuje. Toliau pristatysime ir paanalizuosime kitas problemas.

2.2. Lygiagretus bylinėjimasis

Pasaulyje yra per du šimtus teisės sistemų. Jose, kaip jau minėjome, egzistuoja pakankamai skirtingas teisingumo teisinis reglamentavimas. Būtent tas skirtingumas iššaukia taip vadinamus „jurisdikcijos konfliktus“ – pozityvius ir negatyvius. Situacija, kai keli teismai pretenduoja nagrinėti tą patį ginčą, bus pozityvus jurisdikcijos konfliktas, o situacija, kai neatsiranda nė vieno kompetentingo teismo – negatyvus⁶⁶.

Nors teoriškai ir gali būti modeliuojamos situacijos, kai nė vienas teismas nėra kompetingas nagrinėti bylos, turinčios užsienio (tarptautinį) elementą, praktiškai tokia problema beveik neegzistuoja, nes valstybės nuolat plečia savo teismų kompetenciją. Žymiai dažnesnė situacija, kai du ar daugiau skirtingų valstybių teismų yra kompetentingi nagrinėti tam tikrą bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą. Tokios situacijos paprastai susiklosto dėl to, kad kiekviena valstybė nustatydamą savo teismų kompetenciją, nederina jos su kitų valstybių teismų kompetencija. Įstatymų leidyba yra kiekvienos suverenios valstybės reikalas, todėl, iš principo, ji turi teisę leisti tokias teisės normas, kurias pati laiko teisingomis. Visgi, kaip jau minėjome ankstesniame skirsnyje ir, tikimės, įrodėme, tarptautinis civilinis procesas yra ta sritis, kurioje valstybės turėtų derinti savo pozicijas. Priešingu atveju susiklosto nepageidaujamos problemos. Vieną iš jų – nepagrįstos jurisdikcijos problemą - jau aptarėme. Kita - lygiagretus bylinėjimasis.

Lygiagrečiu bylinėjimusi yra vadinama situacija, kai ginčas tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu sprendžiamas dviejų valstybių teismuose. Taip gali atsitikti tada, kai ieškinys yra paduodamas iš karto keliems skirtingų valstybių teismams. Galimybė paduoti ieškinį iš karto kelių valstybių teismams atsiranda tuomet, kai tarptautinis ginčas yra toks, jog jį galima susieti su dviem ar daugiau valstybių. Pavyzdžiui, atsakovas ir ieškovas yra skirtingų valstybių gyventojai, tam tikras įvykis, sukėlęs žalą, įvyko trečioje valstybėje, pasekmės kilo dar kitoje valstybėje ir, jei

⁶⁶ Марышева Н.И. Международное частное право. Москва: Инфра, 2000. С. 462.

valstybių proceso teisė nurodo kelias alternatyvas, kuriomis remiantis jų teismai bus kompetentingi nagrinėti ginčą, pavyzdžiui, yra nustatyta, kad ieškinį galima paduoti pagal atsakovo gyvenamąją vietą arba tos vietos teismui, kuriame įvyko žalą sukėlus įvykis (toks reglamentavimas numatytas Reglamento Nr. 44/2001 5 str. 3 d.), tai ieškovas turi teisę rinktis, kuriam teismui paduoti ieškinį arba, nors tokios teisės ir neturi, bet gali paduoti ieškinį iš karto kelių valstybių teismams ir sukurti lygiagrečius bylinėjimosi problemas. Taip gali atsitikti ir kai viena ginčo šalis paduoda ieškinį savo valstybės teismui, kita – savo valstybės teismui. Pavyzdžiui, iškilo ginčas tarp Lietuvos gyventojo ir Prancūzijos piliečio dėl tam tikrų įsipareigojimų nevykdymo. Prancūzas gali kreiptis į Prancūzijos teismą, vadovaudamasis Prancūzijos civilinio proceso kodekso 14 straipsniu, o Lietuvoje gyvenantis asmuo gali kreiptis į Lietuvos teismą, nes Lietuva yra ta vieta, kurioje turi būti įvykdyta prievolė (LR CPK 787 str. 3 d.).

Motyvai, dėl kurių šalys kreipiasi į kelių (paprastai dviejų) valstybių teismus gali būti įvairūs. Pavyzdžiui, ieškovas nori, kad civilinė byla atsakovui būtų iškelta kuo greičiau (skirtingose valstybėse skiriasi bylos iškėlimo momentas) arba ieškovas paduoda ieškinį vienos valstybės teismui, o paskui persigalvoja ir, neatsiėmęs ieškinio iš pirmos valstybės (nes kartais tai padaryti ypač sunku arba trunka ilgai), paduoda kitos valstybės teismui analogišką ieškinį ir pan.

Pagal LR CPK 137 straipsnio 1 dalį ieškinio priėmimas teisme reiškia, kad yra atliktas procesinis veiksmas, laikomas civilinės bylos iškėlimu. Iškėlus civilinę bylą, ieškovas netenka teisės kreiptis į teismą pakartotinai pareikšdamas tapatų ieškinį. Todėl vienam teismui priėmus ieškinį, kitas jo turėtų nepriimti. Tačiau tarptautiniame civiliniame procese yra sudėtinga sužinoti, ar kitoje valstybėje jau yra iškelta byla pagal tapatų ieškinį. Be to, kaip minėjome, skirtingose valstybėse skiriasi bylos iškėlimo momentas. Pavyzdžiui, Vokietijoje ir Jungtinėje Karalystėje bylos iškėlimo pradžia yra tada, kai byla yra užregistruojama teisme (panaši sistema kaip Lietuvoje). O Olandijoje ir Prancūzijoje - kai atsakovui yra įteikiamas šaukimas į teismą⁶⁷. Taigi sukontroliuoti, kada jau yra lygiagretus bylinėjimasis ir kada teismas jau neturėtų priimti ieškinio yra pakankamai sunku.

Tuo labiau, kai valstybės nacionalinio civilinio proceso teisės normose nustato tokias taisykles, kurios suteikia teismams kompetenciją nagrinėti bylą, net jei ji yra nagrinėjama kitos valstybės teisme. Pavyzdžiui, tokia nuostata yra įtvirtinta LR CPK 781 straipsnio 2 dalyje: „jeigu Lietuvos Respublikos teismai pagal šiame Kodekse nustatytas teisingumo taisykles yra kompetentingi nagrinėti civilines bylas, ši kompetencija neišnyksta, kai ta pati byla yra nagrinėjama užsienio valstybės teisme“. Tokiu būdu gali atsitikti taip, kad Lietuvos ir kitos valstybės teismas, išnagrinėję

⁶⁷ Freudenthal M. The Future of the European Civil Procedure. Vol. 7.5, 2003. // <http://www.ejcl.org/75/art75-6.html>; prisijungimo laikas: 2004-05-28.

bylą, priims visiškai priešingus sprendimus. Priešingų sprendimų buvimas labai apsunkina šalių padėtį, ypač tais atvejais, kai vienos valstybės teismo sprendimas turi būti pripažintas ir vykdomas kitoje valstybėje⁶⁸.

Tokiais atvejais sprendimas paprasčiausiai nebus pripažįstamas, kadangi vienas iš nepripažinimo pagrindų, nustatytų LR CPK 810 straipsnio 4 dalyje yra toks, kad jei užsienio teismo sprendimas, kurio pripažinimo yra prašoma, nėra suderinamas su Lietuvos Respublikos teismo sprendimu, priimtu byloje tarp tų pačių šalių, jį pripažinti atsisakoma. Tokios pat taisyklės yra įtvirtintos ir Reglamento Nr. 44/2001 34 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „teismo sprendimas nėra pripažįstamas, jei:

- jis yra nesuderinamas su sprendimu, priimtu dėl ginčo tarp tų pačių šalių prašomoje sprendimo pripažinimo valstybėje narėje (3 dalis);

- jis yra nesuderinamas su anksčiau priimtu kitoje valstybėje narėje teismo sprendimu dėl ieškinio tuo pačiu pagrindu tarp tų pačių šalių, jei ankstesnis sprendimas atitinka sprendimų pripažinimo sąlygas prašomoje pripažinti valstybėje narėje (4 dalis)“.

Užsienio teismo sprendimo nepripažinimas ir neleidimas jo vykdyti reiškia, kad šalys praranda teisę įgyvendinti savo teises bei teisėtus interesus. Taigi lieka nepasiektas pagrindinis kreipimosi į teismą teisminės gynybos tikslas – teisingumo atkūrimas. Todėl toks kolizijų „reguliavimas“ kaip LR CPK 781 straipsnio 2 dalyje yra ydingas. Jis sudaro galimybę, kad byla būtų nagrinėjama keliuose teismuose, tačiau, jei tie teismai priimtų priešingus sprendimus, kita norma – LR CPK 810 straipsnio 4 dalis – neleistų jų pripažinti. Toks reglamentavimas sukelia teisinį netikrumą, todėl LR CPK 781 straipsnio 2 dalis turėtų būti pakeista arba papildyta.

Prieš priimant naująjį LR CPK, kai bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumui nustatyti buvo taikomos bendrosios teisingumo taisyklės, 2000m. gruodžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ 20 punkte teismas aiškino: „jeigu byla yra teisinga tiek užsienio valstybės teismui, tiek Lietuvos teismui ir yra duomenų, kad pagal tapatų ieškinį civilinė byla yra iškelta užsienio valstybės teisme, tai teismas, remdamasis CPK 150 straipsnio 2 dalies 4 punktu, turi atsisakyti priimti pareiškimą. Jeigu tokia aplinkybė paaiškėja po civilinės bylos iškėlimo Lietuvos teisme, teismas pareiškimą turi palikti nenagrinėtą (CPK 245 str. 4 p.)“⁶⁹.

⁶⁸ Марышева Н.И. (ред.) Международное частное право. Москва: Инфра, 2000. С. 468.

⁶⁹ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14.

Naujojo LR CPK VII dalies LIX skyriuje, kur reglamentuotos specialiosios bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumo taisyklės, šios nuostatos neatspindi. Vietoj to, kaip minėjome, yra įtvirtinta nevienareikšmė norma (LR CPK 781 str. 2 d.), leidžianti nagrinėti bylą, jei tokia pati byla nagrinėjama ir kitos valstybės teisme. Nors LAT išaiškinimu galima remtis ir taikant 2003 m. priimto LR CPK normas, vis dėlto, manytume, kad ir CPK turėtų būti įtvirtinta tikslesnė nuostata. Valstybės turėtų užtikrinti tokį reglamentavimą, kuris iš pat pradžių neleistų bylinėtis lygia greta. Tai apsunkina ne tik bylos šalis, bet ir sukuria papildomą našta teismams.

Atliekant Lietuvos teismų teisėjų nuomonės anketinę apklausą, teisėjų buvo prašyta apskritai įvertinti, ar nacionalinė civilinio proceso teisė efektyviai reglamentuoja bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumą. Apibendrinti rezultatai parodė, jog nuomonės gana prieštaringos: 49 % teisėjų mano, kad nacionalinė proceso teisė efektyviai reglamentuoja bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumą, 42 % mano, kad neefektyviai, 9 % teisėjų neturėjo nuomonės (žiūr. Priedas 7. 9 diagrama). Lyginant apklausos rezultatus pagal atskiras teismų instancijas, paaiškėjo, kad daugiau apygardų teismų ir Lietuvos Apeliacinio teismo teisėjų, atitinkamai 47 % ir 67 %, mano, jog reglamentavimas yra efektyvus, o 60 % Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų mano, kad neefektyvus (žiūr. Priedas 7. 10 diagrama). Taigi vienareikšmiškai įvertinti sunku. Be to, nereikia pamiršti, kad teisėjams trūksta patirties sprendžiant bylas su užsienio (tarptautiniu) elementu. Tik 26 % apklaustų teisėjų teigė, kad dažnai sprendžia tokias bylas, o absoliuti dauguma teisėjų (72 %) tik keletą kartų susidūrė su bylomis, turinčiomis užsienio (tarptautinį) elementą (žiūr. Priedas 3. 1 diagrama).

Kokių priemonių imasi valstybės ir jų teismai, siekdami užkirsti kelią lygiagrečiam bylinėjimuisi ir iš jo kylantiems padariniais, aptarsime trečiame skyriuje. Toliau pristatysime kitą neigiamą teisinį reiškinį tarptautiniame civiliniame procese - *forum shopping*.

2.3. Palankiausio teismo ieškojimas (*Forum shopping*)

Dar viena plačiai tarptautiniame civiliniame procese paplitusi problema – palankiausio teismo ieškojimas. Palankiausio teismo ieškojimas, dažniau vadinamas tarptautiniu pavadinimu *forum shopping*, yra procesas, kurio metu pasirenkamas vienas teismas arba jurisdikcija iš kelių, kuriems yra galima pateikti bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą. Galimybė pasirinkti tam tikros valstybės teismą atsiranda tada, kai teisingumo taisyklės nurodo, kad esant tam tikrai situacijai, proceso šalis ar šalys gali paduoti ieškinį vienam arba kitam teismui. Pavyzdžiui, pasirinkimas bylos

šalims yra suteikiamas specialaus arba alternatyviojo teisingumo⁷⁰ atveju, kadangi ši teisingumo rūšis nepakeičia, o papildo bendrąjį teisingumą. Pasirinkti tam tikros valstybės teismą, kuriam būtų galima atiduoti nagrinėti savo ginčus, šalis gali ir sutartinio teisingumo atveju.

Dažniausiai nėra jokio reikalo svarstyti, kurios valstybės teismams atiduoti nagrinėti tarpusavio ginčą: jei abi bylos šalys yra gimusios, visada gyveno, dirbo ir visą savo nuosavybę turi teritorijoje, kurioje galioja viena teisės sistema, tai greičiausiai nė viena iš jų nebus linkusi vesti proceso kitoje teisės sistemoje. Tačiau vis daugėja žmonių, kurie turi svarbių ryšių su kitomis valstybėmis, jų gyventojais, įmonėmis ir t.t., tad atsiranda ir galimybė pasirinkti tinkamiausią arba geriausią teismą spręsti savo ginčus. Bet kodėl tai yra problema tarptautinio civilinio proceso požiūriu?

V. Mikelėnas *forum shopping* apibrėžia kaip „elgesį, kai bylos šalis ar šalys, pasirinkdamos kurios valstybės teismuose bus nagrinėjama byla, siekia iš to pasirinkimo naudos (tiek materialinės, tiek nematerialinės)“⁷¹. Iš principo buvimas galimybės pasirinkti tinkamiausią savo ginčui teismą, nėra blogai. Jokių problemų dėl teismo pasirinkimo ir nekyla tada, kai *abi* bylos šalys yra iš anksto susitarusios arba kilus ginčui susitaria, kurios(-ių) valstybės(-ių) teismams perduoti savo ginčą. Dažniausiai tokie susitarimai (prorogaciniai susitarimai) yra sudaromi pasirašant įvairias sutartis, kai jos šalys yra skirtingų valstybių atstovai. Pavyzdžiui, Reglamentas Nr. 44/2001 įtvirtina taisyklę, kad bet kurie asmenys, kurių vienos arba daugiau nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybėje narėje, gali susitarti, kad valstybės narės teismas arba teismai turės jurisdikciją spręsti bet kuriuos ginčus, kilusius arba galinčius kilti dėl konkrečių teisinių santykių. Tokia jurisdikcija yra išimtinė, jeigu šalis nebuvo susitarusios kitaip (23 str.). LR CPK 787 straipsnio 2 dalis taip pat leidžia šalims susitarti, kad jų ginčai, tačiau tik turtiniai, būtų sprendžiami Lietuvos Respublikos teismuose.

Taigi jei šalys žino, kad tam tikros valstybės teismai atitinkamos kategorijos bylas sprendžia operatyviai, ten yra nustatyti trumpi procesiniai terminai, nedidelis žyminis mokestis ir t.t., ir jei abi sutarties šalys tai tenkina, jos gali susitarti, kad tarp jų kiliantys ginčai bus sprendžiami tos valstybės teismuose. Šalys gali susitarti ir kokios valstybės teismams neduos nagrinėti savo ginčo (derogacinis susitarimas). Pavyzdžiui, LR CPK 788 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta tokia nuostata: „ūkinės komercinės veiklos subjektai gali raštu susitarti, kad ginčai, kylantys iš sutartinių teisinių santykių, bus nagrinėjami ne Lietuvos teismuose, jeigu šis susitarimas neprieštarauja tos valstybės, kurios teismų kompetencijai numatoma priskirti ginčo nagrinėjimą, teisei. Šis susitarimas negalimas dėl bylų, kurioms numatoma išimtinė Lietuvos Respublikos teismų kompetencija“.

⁷⁰ Pavyzdžiui, Reglamento Nr. 44/2001 5 straipsnis.

⁷¹ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 161.

Savo susitarimo dėl jurisdikcijos šalims laikytis yra privaloma⁷² – *pacta sunt servanda*. Visgi, dažnai tas privalomumas priklauso nuo konkretus teismo ir jo vietos teisės. Pavyzdžiui, LR CPK įtvirtina principą, kad teismas į susitarimus dėl jurisdikcijos atsižvelgia tik esant suinteresuotos šalies prašymui (LR CPK 788 str. 2 d.). Vadinasi, net jei yra sudarytas susitarimas dėl teisingumo, tačiau, jeigu pareiškus ieškinį, atsakovas neprieštarauja, kad byla būtų nagrinėjama Lietuvos teismuose, teismas bylą nagrinės, nors susitarimas galėjo numatyti ir kitą nagrinėjimo tvarką. Panaši taisyklė įtvirtinta ir Reglamente Nr. 44/2001: „be jurisdikcijos, kylančios iš kitų šio reglamento nuostatų, jurisdikciją turi valstybės narės teismas, į kurį atvyksta atsakovas“ (24 str.).

Taigi esant tokiai situacijai arba, kai, kaip neretai pasitaiko, šalys sutartyse neaptaria, kurios valstybės teismams atiduos nagrinėti savo ginčus, arba kai teisės norminiai aktai suteikia galimybę kreiptis į daugiau nei vienos valstybės teismą⁷³, viena iš šalių (paprastai ieškovas) gali pasirinkti įvairiais aspektais sau palankiausią teismą. Tuomet ir iškyla problema, tarptautiniame civiliniame procese vadinama *forum shopping*. Kadangi teismą renkasi viena šalis, tai visada ji stengsis pasirinkti sau geresnį, palankesnį teismą. Būtent *forum shopping* kartais tiesiog taip ir apibrėžiama – tai praktika, kai byla atiduodama teismui, kuris tikėtina, priims priimtinesnį sprendimą ieškovui⁷⁴. Tokia praktika yra ydinga, nes ji veda prie tarptautinio civilinio proceso principo – proceso šalių lygiateisiškumo, kurį garantuoja tarptautiniai dokumentai žmogaus teisių srityje - pažeidimo.

Į palankesnio arba geresnio vienai šaliai teismo sąvoką įeina tokie dalykai, kaip teismo vietos teisės sistemos pažinimas, civilinio proceso taisyklių išmanymas, teismo vietos kalbos mokėjimas ir pan. Pavyzdžiui, labai tikėtina, kad kilus ginčui tarp skirtingų valstybių atstovų, ieškovas rinksis jam gerai žinomos teisės sistemos teismą, o atsakovas gali jos visai nežinoti ir tuomet yra didelė tikimybė, kad jis praloš bylą. Netgi, jei atsakovas nusisamdytų advokatą iš tos valstybės, su juo gali tekti bendrauti per vertėją, ir tokiu būdu jis gali nesugebėti paaiškinti visų aplinkybių, motyvų ir t.t., arba vertėjas gali ne taip suprasti atsakovą, kadangi skirtingose valstybėse yra vertinamos skirtingos vertybės, skirtingas gali būti ir tam tikrų įvykių supratimas.

Be to, anot V. Mikelėno, „viena ar abi šalys galimybe rinktis, kurios valstybės teisme bus sprendžiamas jų ginčas, ne visada gali naudotis sąžiningai. Pavyzdžiui, nesąžininga šalis gali rinktis tam tikros valstybės teismus vien todėl, kad galėtų vilkinti bylos nagrinėjimą, arba todėl, jog bylinėtis toje valstybėje kitai šaliai brangiau kainuos ar bus sudėtingiau įvykdyti teismo

⁷² 2002 m. birželio 12 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-727 UAB „Asprėja“ v. K. Puidokas. Kat. 85.2.

⁷³ Pavyzdžiui, Reglamento Nr. 44/2001 5 str., 9 str., 19 str.

⁷⁴ http://www.wordiq.com/definition/Forum_shopping; prisijungimo laikas: 2004-09-21.

sprendimą⁷⁵. Gali būti, kad šalis rinksis tam tikros valstybės teismą ir dėl to, kad kitai šaliai būtų sunkiau įrodyti savo argumentus užsienio teisme, jei, pavyzdžiui, liudytojai gyvena kitoje valstybėje.

Vis dėlto, teisės aktuose teismo pasirinkimo galimybių turi būti, kadangi yra neįmanoma numatyti ir teisės aktuose nustatyti visų atvejų, kuriems būtų nurodytas tinkamiausias teismas nagrinėti ginčą. Tačiau, kai šalys ar šalis pasirenkdamos(-a) teismą, daro tai nesąžiningai ar siekiant tam tikrų tikslų, kuriais pakenktų antrajai šaliai, turi būti tam tikri mechanizmai, galintys tai kontroliuoti. Vienas tokių mechanizmų - teismai ir jų formuojama teisminė praktika.

Teismai pasisakydami dėl konkrečios bylos teisingumo arba aiškindami tam tikras teisės aktų nuostatas gali nustatyti papildomas sąlygas, ribojančias šalių galimybę nepagrįstai pradėti procesą tam tikros valstybės teismuose. Pavyzdžiui, Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) byloje *Dumez France and Tracoba SA v. Hessische Landesbank* aiškindamas 1968 m. Briuselio konvencijos 5 straipsnio 3 dalies frazę⁷⁶ - “vieta, kurioje įvyko žalą sukėlus įvykis”, pažymėjo, kad 5 straipsnio 3 dalis be kita ko dar *reikalauja tam tikro faktoriaus, kuris suponuotų artimą ryšį tarp ginčo ir teismo, kuriam ieškinys paduodamas*⁷⁷.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas 2002 gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas” 19 punkte taip pat konstatavo, jog „tarptautinis (užsienio) civilinės bylos elementas nulemia tai, kad byla yra teisinga Lietuvos teismams *tik tuo atveju, jeigu egzistuoja tam tikras ryšys tarp šalių ginčo ir Lietuvos ir šio ryšio pagrindu civilinė byla patenka į Lietuvos teismų jurisdikciją*”⁷⁸.

Taigi reikalavimas, kad egzistuotų tam tikras ryšys tarp ginčo ir teismo aiškiai rodo, jog teismai siekia apriboti *forum shopping* ir nustato taisyklę, kad teismą reikia rinktis pagrįstai.

JAV teismai dar 1981 metais pripažino *forum shopping* egzistavimą. Byloje *Espinosa v. Norfolk & Western Ry. Co* teismas teigė, kad „visi ieškovo teismų pasirinkimai, paprastai yra sąlygojami siekimo „pabėgti” nuo teisėjų, kurie, kaip manoma, yra „ne tokie užjaučiantys”, ir „stoti” prieš tuos, kurie laikomi „geresniais”.⁷⁹ Nors visa ankstesnė teismų praktika buvo labiau palaikanti ieškovo teismo pasirinkimą, viena paskutiniųjų Iliojaus valstijos Aukščiausiojo teismo (*Illinois Supreme Court*) bylų nusistovėjusią taisyklę sulaužė. Teismas byloje *Dawdy v. Union Pacific R.R. Co.* aiškiai

⁷⁵ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 161.

⁷⁶ Šioje, kaip ir kitose šiame darbe minimose ETT bylose yra aiškinama 1968 m. Briuselio konvencija. Kadangi Reglamentas Nr. 44/2001 pakeitė šią konvenciją ir iš esmės jų nuostatos nesiskiria, 1968m. Briuselio konvencijos aiškinimas išlieka aktualus ir Reglamentui.

⁷⁷ Byla C-220/88 i ECR 49 *Dumez France and Tracoba SA v. Hessische Landesbank* (1990 m.)

⁷⁸ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14.

⁷⁹ Byla *Espinosa v. Norfolk & Western Ry. Co.*, 86 Ill. 2d 111, 123 (1981).

pasisakė prieš *forum shopping*: „ieškovo pasirinkimas yra pagrįstas tik tada, kai teismo vietos patogumą jis sieja su savo gyvenamąja vieta ar su vieta, kurioje atsirado priežastis dėl kurios kreipiamasi į teismą. Jei ieškovo pasirinkimas netenkina minėtų sąlygų, tai yra pagrįsta daryti išvadą, kad ieškovas įsivėlė į *forum shopping* tam, kad patenkinti savo asmeninius interesus. Tai strategija priešinga tikslams, kurių yra siekiama nustatant bylos teisingumo taisykles”⁸⁰. Toliau teismas toje pačioje byloje dar kartą akcentavo, kad nors ieškovo teisė pasirinkti teismą yra esminė, *forum shopping* pats savaime nepateikia jokios teisėtos priežasties, kad palaikyti ieškovo teismo pasirinkimą.

Anglijos teismų praktika irgi klostosi ta linkme, kad atkalbėti šalis nuo *forum shopping* – siekimo bylinėtis ten, kur galvojama, kad galima pasiekti geriausią rezultatą. Teigiama, kad reikia laikytis susitarimo dėl jurisdikcijos, o jei šis klausimas šalių neaptartas, tai ginčas turėtų būti nagrinėjamas teisme tos valstybės, su kuria ginčas turi glaudžiausią ryšį⁸¹. Pavyzdžiui, 2002 metų gruodžio 9 d. byloje *Cekoslovenska Obchodni Banka v. Nomura* kilo ginčas dėl *Nomura* (Japonijos banko) finansinių operacijų Čekijos Respublikoje. Ieškovas - *Nomura* - padavė ieškinį Anglijos teismui. Atsakovas paprašė, kad procesas būtų sustabdytas, kadangi šiam ginčui tinkamesnis teismas yra Čekijos. Ieškovas teigė, kad Čekijos teisėjai turi mažai patirties spręsti komercinius ginčus, kad civilinės bylos čia sprendžiamos labai ilgai ir kad čia yra labai ribota kryžminės apklausos apimtis. Anglijos teismas konstatavo, kad Čekijos Respublikos teismas yra vienintelė tinkama vieta nagrinėti bylą - visos faktinės aplinkybės yra susijusios su Čekijos Respublika, Čekijos teisė yra taikytina ginčui. Abejonės dėl bylos vilkinimo galimybės ir ribotos kryžminės apklausos – nepagrįstos. Visos teisminės sistemos nėra tobulos ir nėra jokios priežasties, kodėl teisingumas negalėtų būti pasiektas Čekijos Respublikoje⁸².

Kaip matome, bylos šalys greičiausiai nebuvo aptarusios savo ginčų teisingumo klausimo, todėl ieškovas – Japonijos juridinis asmuo nusprendė kreiptis į Anglijos teismą, nors nė viena šalis nebuvo susijusi su ta valstybe. Visgi ieškovo nepasitikėjimas Čekijos teismais Anglijos teismo neįtikino ir jis atsisakė nagrinėti bylą.

Šis pavyzdys leidžia dvejopai interpretuoti *forum shopping*. Pirma, nežiūrint to, kad ieškovas turi galimybę pasirinkti sau palankiausią teismą, atsakovas gali ginčyti to teismo jurisdikciją ir pasiekti objektyvesnę bei labiau sąžiningą pasirinkimą abejoms šalims. Suprantama, taip bus tik tada, kai atsakovas, ginčydamas ieškovo pasirinktą teismą, irgi elgiasi sąžiningai, o ne todėl, kad tikisi, jog

⁸⁰ Byla *Dawdy v. Union Pacific R.R. Co.* 207 Ill. 2d 167, 797 N.E.2d 687 (2003).

⁸¹ Barlow Lyde & Gilbert. Jurisdiction – Shopping Around // <http://www.spr-consilio.com/artconflict1.htm>; prisijungimo laikas 2004-08-20.

⁸² Ten pat.

kitas teismas labiau paisys jo interesų. Antra, užsienio valstybės teismas gali (žinoma, jei disponuoja tokia teise) atsisakyti priimti ieškinį, jei byla neturi ryšio su ta valstybe.

V. Mikelėnas atkreipia dėmesį dar į vieną problemos aspektą: „interesą nagrinėti arba nenagrinėti tam tikras bylas gali turėti ir valstybė arba jos teismai. Pavyzdžiui, teismai gali turėti daug vidaus bylų, todėl jie gali būti nesuinteresuoti dar nagrinėti ir bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą. Nagrinėti tokią bylą teismui gali būti nepatrauklu dėl daugelio priežasčių: tokiose bylose tenka taikyti užsienio teisę; į užsienio valstybę reikia siųsti teismo šaukimus ir kitokius dokumentus; įrodymus tenka gauti iš užsienio valstybės; teismo procese reikia vertėjo paslaugų ir t.t.”⁸³ Arba, atvirkščiai, JAV Alamedos ir San Francisko apygardos Kalifornijos valstijoje, Madisono apygarda Ilinojaus valstijoje, Džefersono apygarda Teksaso valstijoje, Hamptono apygarda Pietų Karolinos valstijoje ir t.t., yra laikomos „ieškovui draugiškais” (*plaintiff-friendly*) jurisdikcijomis ir tarsi magnetas traukia pradėti procesą būtent jose. To rezultatas – teismai yra perkrauti bylomis, kurios turi labai mažą arba iš vis neturi jokio ryšio su ta valstybe. Tai jau tampa problema, todėl Amerikos teisės pažeidimų reformos asociacija (ATRA) siūlo subalansuoti dabartinę situaciją ir pakeisti įstatymus taip, kad procesas būtų pradėtas tinkamame teisme, t.y. kad būtų ryšys tarp bylos ir vietos, kur ji sprendžiama⁸⁴.

Taigi *forum shopping* - tai produktas, kurį sukuria įvairių pasaulio valstybių proceso ir materialinės teisės skirtumai, tačiau ar tai yra labiau teigiamas, ar vis dėlto neigiamas fenomenas, atsakyti sunku.

Lietuvos teisėjų nuomonės apklausos rezultatai parodė, kad didžioji dauguma teisėjų (62 %) *forum shopping* vertino teigiamai, bet tik, kai *abi* šalys turi teisę pasirinkti, kur joms patogiau bylinėtis. 25 % vertino tai neigiamai, jei tik viena šalis turi tokią pasirinkimo galimybę ir 11 % tai vertino neigiamai, nes nepagrįstas teismo pasirinkimas apsunkina bylos nagrinėjimą (žiūr. Priedas 4. 4 diagrama). Apibendrinant atsakymus į pateiktą klausimą, galima daryti išvadą, kad praktiškai visi teisėjai buvo prieš *forum shopping*, kai viena šalis gali pasirinkti teismą ir ypač, kai ji tai daro nesąžiningai ir nepagrįstai. Tai ko gero ir yra *forum shopping* problemos esmė.

ES valstybių narių teritorijoje, galiojančių teisės aktų - tiek 1968 m. Briuselio ir 1988 m. Lugano konvencijos, tiek Reglamento Nr.44/2001 - vienas iš tikslų yra kiek įmanoma riboti *forum shopping*. Tuo tikslu seka ir ETT praktika, tačiau būtų klaidinga teigti, kad problema neegzistuoja arba yra labai nereikšminga. Ji išlieka aktuali ir ES valstybių narių gyventojų santykiuose su trečiųjų

⁸³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. 1T. P. 163.

⁸⁴ Intrastate Forum Shopping Reform // <http://www.namic.org/reports/tortReform/IntrastateForumShopping.asp>; prisijungimo laikas: 2004-10-13.

valstybių gyventojais. Tokiuose santykiuose tenka taikyti valstybių nacionalines civilinio proceso taisykles, ir klausimas – ar *abi* šalys pasieks nešališką, sąžiningą bylos nagrinėjimą užsienio teisme - pasidaro labai aktualus.

Apibendrinant šį skyrių, norisi pabrėžti tai, kad šiame darbe analizuotos problemos yra tarpusavyje labai susijusios. Visos jos yra sąlygotos skirtingų valstybėse naudojamų teismų kompetencijos pagrindimo kriterijų. Kiekvienos problemos nagrinėjimas atskirai išryškina pagrindinius jos aspektus ir leidžia numatyti pačius efektyviausius jų sprendimo būdus, kuriuos dabar ir pristatysime.

3. JURISDIKCIJOS KOLIZIJŲ SPRENDIMO BŪDAI IR KRYPTYS

3.1. Teisės aktų unifikavimas

Nors teisė kiekvienoje valstybėje skiriasi, dažniausiai toms pačioms problemoms spręsti yra atrandami analogiški arba labai panašūs sprendimo būdai. Tai ypač pasakytina apie materialinę teisę.

Intensyvėjantis asmenų judėjimas tarp valstybių, bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą gausėjimas, jų ilgas ir kartais labai komplikotas sprendimas verčia valstybes vis dažniau susimąstyti ir apie nacionalinių proceso teisių vienodinimą arba unifikavimą⁸⁵. Visgi civilinis procesas ne taip lengvai pasiduodanti unifikavimui teisės šaka. Skirtingai nei materialinė teisė, civilinio proceso teisės unifikavimas susiduria su sunkiai įveikiamais taip vadinamais „stabdžiais“. Vienas iš jų – civilinio proceso teisė yra mišri teisės šaka, apimanti tiek privačios, tiek viešosios teisės elementus. Būtent viešosios teisės pradą joje pripažįstamas vienu iš stabdžių siekiant unifikuoti ir derinti šią teisės šaką. Antras - civilinio proceso teisėje galioja principas – *forum regit processum*. Jis reiškia, kad teismas civilinę bylą nagrinėja pagal savo, o ne užsienio civilinio proceso teisę.⁸⁶ Trečias - egzistuoja tam tikros psichologinės priežastys, kaip skirtumai teisiniame mąstyme ir terminijoje ar nusistovėję formalumai, dėl ko „konservatyvioji teisinė profesija atstovų dalis priešinosi bet kokioms naujovėms ir nusistovėjusių stereotipų keitimui“⁸⁷. Ketvirta, nepakanka politinės valios arba yra taip vadinamas politinis pagrindas (pavyzdžiui, nacionalinis išdidumas), kuris taipogi stabdo proceso teisės unifikavimo procesą⁸⁸. Vis dėlto, šiuo metu jau yra būtinybė tuos „stabdžius“ šalinti. Tiek regioninis, tiek pasaulinis unifikavimas labiausiai galėtų pasitarnauti sprendžiant nepagrįstos jurisdikcijos bei bylinėjimosi lygia greta problemas. Unifikuodamos teisės aktus teisingumo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, nustatymo srityje, valstybės orientuojasi į galutinį tikslą, t.y. greitą ir sėkmingą užsienio teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą. To siekdamas valstybės automatiškai sprendžia ir teisingumo klausimus - susitaria, kad nebūtų taikomi nepagrįstos jurisdikcijos kriterijai, taip pat, nustato mechanizmą, kaip išvengti lygiagretaus bylinėjimosi.

⁸⁵ Unifikavimas – tai teisės aktų priėmimas, siekiant suvienodinti taisykles, taikomas tam tikram teisiniui klausimui spręsti.

⁸⁶ Mikelėnas V. Civilinio proceso teisės vienodinimas bei derinimas: naujasis Lietuvos civilinio proceso kodeksas // Jurisprudencija, 2002. Nr. 28 (20). P. 178-183.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Zweigert K., Kotz H. „Lyginamosios teisės įvadas“. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 36.

Ankstesniuose skyriuose jau minėjome, kad šiuo metu ES-je bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumui nustatyti yra taikomi net keturi teisės aktai: du tarptautinės teisės instrumentai – 1968 m. Briuselio bei 1988 m. Lugano konvencijos, prie kurių prisijungti yra reikalinga kiekvienos suverenos valstybės valia, ir du Europos Sąjungos vidaus teisės aktai – Reglamentas Nr. 1347/2000 ir Reglamentas Nr. 44/2001, automatiškai tiesiogiai ir visa apimtimi taikomi visose ES valstybėse narėse, išskyrus Daniją.

Šie teisės aktai pateikia iš tiesų pakankamai neblogus aukščiau minėtų problemų sprendimo būdus, tačiau ir čia galima pastebėti keletą trūkumų. Visų pirma, jau kalbėjome, kad tiek abiejose konvencijose, tiek Reglamentuose nepagrįstos jurisdikcijos pagrindai uždrausti tik prieš asmenis tų valstybių, kurios yra konvencijų dalyvės arba ES valstybės narės. Asmenys iš trečiųjų valstybių šių teisės aktų nėra saugomi. Kitas trūkumas – kad ne visos ES valstybės narės dalyvauja šiame procese. Danijos atsisakymas dalyvauti teisinio bendradarbiavimo civilinėse (įskaitant ir šeimos) ir komercinėse bylose srityje bei Reglamento Nr. 44/2001 jai netaikymas yra aiškus tokio unifikavimo trūkumas. Laisvos pasirinkti, ar dalyvauti šiame procese, yra ir Jungtinė Karalystė bei Airija. Iki šiol jos pasirinkdavo dalyvavimą ir tai yra labai džiugu, kadangi jų dalyvavimas yra ypatingai svarbus ne tik politiškai, bet ir teisine prasme. Abi valstybės narės yra bendrosios teisės tradicijos valstybės ir, skirtingai nei civilinės teisės tradicijos valstybėse, Reglamentų taikymas jose įneša daug naujovių. Taigi savo dalyvavimu jos prisideda prie sėkmingos Europos teisės aktų leidybos.

Nors regioninis unifikavimas yra mažiau sudėtingas (mažiau valstybių – lengviau susitarti), pripažįstama, kad jo šiandien neužtenka ir reikia pasaulinio unifikavimo, kad su kuo daugiau valstybių būtų aiškesnis reglamentavimas. Lietuvos teisėjų nuomonės apklausoje teisėjų taip pat buvo klausama, kaip reikėtų reguliuoti santykius su tomis valstybėmis, su kuriomis, Lietuva nėra pasirašiusi jokios teisinio bendradarbiavimo sutarties, kurios nėra tarptautinių konvencijų dalyvės ir t.t. Tik 17 % pasisakė, kad užtenka ir nacionalinių civilinio proceso taisyklių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumui nustatyti. 39 % laikėsi nuomonės, kad reikėtų sudaryti dvišales tarptautines sutartis su tokiomis valstybėmis. Tiek pat (39 %) teisėjų atsakė, kad reikėtų priimti pasaulinę konvenciją, pavyzdžiui, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos⁸⁹ rėmuose (žiūr. Priedas 5. 5 diagrama).

Kol kas vieningos pasaulinės konvencijos, kuri reguliuotų bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumą, nėra. Turint omenyje, kad žmonių tarptautiniai ryšiai sparčiai vystosi ir

⁸⁹ Tai tarpvyriausybė organizacija, įkurta 1893 metais. Nuolat veikiančia tapo 1955 metais. Iki 2000m. buvo priėmusi 34 tarptautines konvencijas tarptautinės privatinės teisės srityje (teismų bendradarbiavimo, taikytinos teisės, santykių tarp sutuoktinių, jurisdikcijos ir teismų sprendimų pripažinimo srityse).

płetojasi apimdami vis didesnį ir įvairesnį geografinį plotą, tokia konvencija yra reikalinga, tačiau visos ankstesnės pastangos priimti panašią konvenciją buvo nesėkmingos. Pastaraisiais metais Hagos tarptautinė privatinė konferencija taip pat ruošė konvenciją dėl tarptautinės jurisdikcijos ir užsienio teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo, tačiau jau dabar aišku, kad dideli planai bus atidėti ateičiai, kadangi valstybėms pavyko susitarti tik dėl vieningo sutartinio civilinių ir komercinių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo reguliavimo. 2005 metų sausio 31 – vasario 16 dienomis (bet dar nepatvirtinta) planuojama diplomatinė konferencija, kurios tikslas priimti Konvenciją dėl išimtinio teismo pasirinkimo susitarimų (*Convention on Exclusive Choice of Court Agreements*)⁹⁰.

Ankstesni konvencijos projektai buvo vadinami konvencijos dėl jurisdikcijos ir užsienio teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose projektais. Buvo tikėtasi, kad konvencija padės išspręsti labai didelę problemą dėl nepagrįstos jurisdikcijos kriterijų, taikomų JAV ir Europoje, kurie yra tokie skirtingi ir kartu labai prieštaringi⁹¹. 1999 metais pristatyto projekto 20 straipsnio 2 dalyje buvo numatyti konkretūs nepagrįstos jurisdikcijos pagrindai ir pasakyta, kad „teisingumas negali būti nustatytas remiantis tik vienu ar keliais šiais kriterijais:

- a) atsakovo nuosavybės buvimu susitariančioje šalyje, išskyrus, kai ginčas tiesiogiai susijęs su ta nuosavybe;
- b) ieškovo pilietybe;
- c) atsakovo pilietybe;
- d) ieškovo nuolatine gyvenamąja vieta (*domicilė*), nuolatiniu ar trumpalaikiu rezidavimu ar buvimu toje valstybėje;
- e) atsakovo dalyvavimu versle ar kitoje veikloje toje valstybėje, išskyrus, kai ginčas tiesiogiai susijęs su ta veikla;
- f) vienašaliu ieškovo teismo nustatymu;
- g) atsakovo laikinu rezidavimu ar buvimu toje valstybėje;
- h) sutarties, dėl kurios kyla ginčas, pasirašymu toje valstybėje“ ir kt.⁹²

Paskutinis konvencijos projektas yra visiškai kitoks nei pradinis variantas. Jame liko tik sutartinio teisingumo reglamentavimas. Visgi bet koks susitarimas dėl vieningo tam tikro teisinio

⁹⁰ Working Document No. 110 (revised) – Draft on exclusive choice of court agreements // http://www.hcch.net/doc/jdgm_wd110_e.pdf; prisijungimo laikas: 2004-11-12.

⁹¹ Rouchaud A., Jones Ch., Wilderspin M. Examination of Witness (Questions 1100 – 1111), 2000 06 07 // www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldselect/ldcom/95/0060710.htm; prisijungimo laikas: 2004-09-16.

⁹² Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgements in Civil and Commercial Matters. Adopted by the Special Commission on 30 October, 1999. // <http://www.hcch.net/e/conventions/draft36e.html>; prisijungimo laikas: 2004-03-05.

klausimo reguliavimo yra žingsnis į priekį. Tačiau norisi tikėti, kad konvencijos projektas dėl jurisdikcijos ir užsienio teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose bus atgaivintas ir valstybėms pavyks susitarti bei priimti šią konvenciją. Turint omenyje, kad Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos dalyvėmis šiuo metu yra net 64 valstybės⁹³ ir jei jos visos ratifikuotų tokią konvenciją, tai iš tiesų gali būti labai nebloga išeitis. Vis dėlto, nereikėtų pamiršti ir kitos nuomonės - pasaulinės konvencijos priėmimas realiai yra neįgyvendinamas dalykas. Lietuvos teisėjų apklausos rezultatai taip pat parodė, kad 16 % teisėjų mano, jog unifikavimas nėra ta priemonė, kuri galėtų išspręsti jurisdikcijos problemas tarptautiniame civiliniame procese. 40 % teisėjų rinkosi atsakymą „sunku pasakyti“ (žiūr. Priedas 5. 6 diagrama).

Iš tiesų galima būtų pasvarstyti, ar unifikavimo tikslas, kurį mini V. Mikelėnas, - „pasiekti aukštesnę teisinio reglamentavimo kokybę“⁹⁴, gali būti realiai pasiektas. Gal greičiau atsiranda ne aukštesnės kokybės, o visiems daugiau mažiau priimtinos, tinkamos teisės normos? Atsakymas turbūt būtų labiau teigiamas nei neigiamas, tačiau, autorės nuomone, ir tai yra sveikintina, jei tik toks reglamentavimas gali užtikrinti geresnę privačių asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Visgi tenka sutikti su nuomone, kad unifikuotos normos negali egzistuoti pačios sau. Anot istoriko Coingo, „teisės unifikacija negali apsiriboti tik unifikuojamų teisės normų leidyba, kaip tai bent iš dalies buvo tikima XIX a. Ji turi reikštis įvairiomis formomis, todėl reikia, kad ją lydėtų atitinkamas judėjimas teisės moksle, kuriuo vėliau galės remtis įvairių šalių teismų praktika [...]“⁹⁵. Turi būti sukurta bendra pradinė samprata, bendra teisinio mąstymo tradicija, kuri būtų palanki unifikuotiems teisės normoms ir užtikrintų jų vienodą taikymą⁹⁶. Taip pat, svarbu apgalvoti tokį klausimą kaip unifikuojamų normų keitimas jų neefektyvumo atveju, nes tai irgi gali būti labai sunkus ir ilgas procesas.

Taigi bent kol kas teisės aktų unifikavimas tiek regioninis, tiek pasaulinis susiduria su įvairiomis kliūtimis, todėl negalima tvirtinti, kad tai yra efektyvus būdas spręsti šiame darbe nagrinėjamas problemas. Kita vertus, viskas priklauso nuo valstybių valios.

⁹³ Šiuo metu organizacijos narėmis yra: Albanija, Argentina, Australija, Austrija, Baltarusija, Belgija, Bosnija ir Hercegovina, Brazilija, Bulgarija, Kanada, Čilė, Kinija, Kroatija, Kipras, Čekijos respublika, Danija, Egiptas, Estija, Suomija, Prancūzija, Gruzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Airija, Islandija, Israelis, Italija, Japonija, Jordanija, Korėjos respublika, Latvija, Lietuva, Liuksemburgas, Malaizija, Makedonija, Malta, Meksika, Monakas, Marokas, Olandija, Naujoji Zelandija, Norvegija, Lenkija, Panama, Rerų, Portugalija, Rumunija, Rusija, Serbija ir Montenegras, Slovakija, Slovėnija, Pietų Afrika, Ispanija, Surinamis, Šri Lanka, Švedija, Šveicarija, Turkija, Jungtinė karalystė, JAV, Ukraina, Urugvajus, Venesuela.

⁹⁴ Mikelėnas V. Civilinio proceso teisės vienodinimas bei derinimas: naujasis Lietuvos civilinio proceso kodeksas // Jurisprudencija, 2002. Nr. 28 (20). P. 178-183.

⁹⁵ Cit. pagal: Zweigert K., Kotz H. „Lyginamosios teisės įvadas“. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 39-40.

⁹⁶ Ten pat.

K. Zweigert ir H. Kotz siūlo kitą sprendimą. Jie teigia: „taikymo požiūriu mažiau problematiškas ir mažiau įpareigojantis metodas būtų parengimas unifikuotų įstatymų modelių, kuriuos priimti šalims yra tik rekomenduojama; tai būdas, praktikuojamas teisei unifikuoti pirmiausia Jungtinėse valstijose ir Britanijos Sandraugos šalyse“⁹⁷. Žinoma, tai vienas iš sprendimų, tačiau, autorės nuomone, valstybės, siekdamos išspręsti nepagrįstos jurisdikcijos problemą, turėtų paprasčiausiai atsisakyti nepagrįstais laikomų jurisdikcijos kriterijų savo nacionalinėje teisėje ir naudoti tik tuos, kurie yra visuotinai pripažįstami. Arba kitas būdas - nepagrįstais laikomus jurisdikcijos kriterijus naudoti tik kartu esant pagrįstiems kriterijams. Bylinėjimosi lygia greta problemos sprendimui valstybės jau turi tam tikrą mechanizmą. Jį toliau ir aptarsime.

3.2. *Lis alibi pendens* mechanizmas

V. Mikelėnas *lis alibi pendens* arba tiesiog *lis pendens* apibrėžia kaip institutą, padedantį tarptautiniame procese išvengti lygia greta bylinėtis kelių valstybių teismuose ir leidžiantį atsisakyti teismui nagrinėti bylą, kai tokia pat byla yra iškelta užsienio valstybės teisme⁹⁸.

Gi rusų teisininkai *lis alibi pendens* vadina problema, iškylančia tarptautiniame civiliniame procese. Pavyzdžiui, V. P. Zvekov teigia: „visoms valstybėms bendros tarptautinio teisingumo civilinėse bylose normų sistemos nebuvimas, gali iššaukti *lis alibi pendens* problemą (proceso buvimą užsienio valstybės teisme dėl tos pačios bylos, kas yra pagrindas palikti ieškinį nenagrinėta)⁹⁹. N. I. Mariševa *lis alibi pendens* taip pat įvardija kaip problemą ir aiškina, kad tai yra situacija, kai ginčas tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu sprendžiamas dviejų valstybių teismuose¹⁰⁰. Tokia situacija, kaip žinome, tarptautiniame civiliniame procese paprastai vadinama lygiagrečiu bylinėjimusi (apie šią problemą kalbėjome antrojo skyriaus 2 poskyryje). Pažodžiui verčiant iš lotynų kalbos *lis alibi pendens* reiškia „bylos buvimą neaiškioje padėtyje“¹⁰¹. Taigi galima būtų teigti, kad tai tam tikra problema, tačiau šiame darbe autorė palaiko V. Mikelėno nuomonę, kad *lis alibi pendens* yra mechanizmas, skirtas spręsti lygiagretaus bylinėjimosi problemą tarptautiniame civiliniame procese. Panaši išvada peršasi ir apžvelgus ETT teisminę praktiką.

⁹⁷ Zweigert K., Kotz H. „Lyginamosios teisės įvadas“. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 37.

⁹⁸ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 165.

⁹⁹ Звеков В. П. Международное частное право. Москва: Норма, 2000. С. 440.

¹⁰⁰ Марышева Н. И. (ред.) Международное частное право. Москва: Инфра, 2000. С. 468.

¹⁰¹ Jokantas K. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Aidai, 1995.

Pagrindinis klausimas, sprendžiant lygiagretaus bylinėjimosi problemą, yra - ar teismas turi atsižvelgti į tą faktą, kad procesas yra pradėtas kitos valstybės teisme? Anot N. I. Mariševos, kiekviena valstybė, sprendama savo kompetencijos klausimą, vadovaujasi tik savo valstybės įstatymais ir, iš principo, neturi pareigos atsižvelgti į tą faktą, išskyrus atvejus, kai yra tam tikra tarptautinė sutartis tarp valstybių ir ji tam atvejui taikoma¹⁰². V. Mikelėnas (kaip ir kiti autoriai: F.A. Mann, O. Struyven) visgi teigia, kad „vadovaujantis valstybių suverenios lygybės bei tarpusavio pagarbos principais, reikia gerbti ir pripažinti kitų valstybių jurisdikciją. Todėl jeigu byla jau iškelta užsienio valstybės teisme, tai kitos valstybės teismas, gerbdamas užsienio valstybės teismo jurisdikciją, turėtų pareikšti esąs nekompetentingas nagrinėti tokią bylą“¹⁰³.

Bylose, neturinčiose užsienio (tarptautinio) elemento, teismai, siekdami užkirsti kelią, kad ta pati byla nebūtų nagrinėjama keliuose teismuose, atsisako priimti ieškinį, jei jau tokia byla yra jų žinioje arba yra įsiteisėjęs teismo ar arbitražo sprendimas, priimtas dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu. Pavyzdžiui, tokia nuostata yra įtvirtinta Lietuvos CPK 137 straipsnio 2 dalies 4 ir 5 punktuose. Nors ten nešnekama apie bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, straipsnio nuostatos turėtų galioti ir joms, kadangi ieškinių pareiškimo taisyklės bei reikalavimai jo turiniui yra analogiški tiek byloms, neturinčioms užsienio (tarptautinio) elemento, tiek jį turinčioms.

Suprantama, tarptautiniame civiliniame procese teismui nėra lengva sužinoti, ar kitų valstybių teismams yra paduotas analogiškas ieškinys, ar kad toje byloje sprendimas yra jau įsiteisėjęs, todėl informuoti teismą apie tai, visų pirma, turėtų būti suinteresuotas atsakovas. Jis, pasinaudodamas *lis alibi pendens*, kaip procesinės gynybos priemone, gali gintis nuo nesąžiningo ieškovo tais atvejais, kai šis nori iškelti atsakovui tą pačią bylą skirtingų valstybių teismuose. Žinoma, tai yra atsakovo teisė, bet kartu tai turėtų būti ir pareiga, padedanti teismui išvengti pakartotinių bei nepagrįstų ieškinių antplūdžio.

Kaip jau minėjome, lygiagretaus bylinėjimosi pasekmė yra ta, kad, jei dviejų valstybių teismai toje pačioje byloje priima priešingus sprendimus, užsienio teismo sprendimą gali būti labai sunku pripažinti. Valstybės stengiasi tam užbėgti už akių, sudarydamos viena su kita sutartis, kuriose įtvirtina principą „kas pirmesnis, tas gudresnis“ - tas teismas, kuriame procesas pradėtas vėliau, atsisako tolesnio bylos nagrinėjimo. Pavyzdžiui, toks principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T.1. P.165.

teisinio bendradarbiavimo sutartyse su Ukraina¹⁰⁴, Moldova¹⁰⁵, Baltarusija¹⁰⁶, Rusija¹⁰⁷ ir t.t. Toks principas įtvirtintas ir Reglamente Nr. 44/2001. Reglamento 27 straipsnyje nustatyta: „jeigu skirtingų valstybių narių teismuose iškeliama byla tuo pačiu ieškinio pagrindu ir tarp tų pačių šalių, bet kuris teismas, kitas nei teismas, kuriame buvo iškelta pirmoji byla, savo iniciatyva sustabdo bylos procesą, kol nustatoma pirmojo iškėlusio bylą teismo jurisdikcija. Jeigu nustatoma teismo, kuriame buvo iškelta pirmoji byla, jurisdikcija, bet kuris teismas, kitas nei anksčiau nurodytas teismas, atsisako jurisdikcijos pastarojo naudai“.

Tai yra praktiškai vienareikšmė taisyklė, nuo kurios nukrypti neleidžia ir ETT teisminė praktika. Pavyzdžiui, byloje *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl*.¹⁰⁸ ETT pažymėjo, kad jei būtų suteikta teisė kitam teismui nei tas, kuriame byla iškelta pirmiausia, pradėti procesą, kol pirmas teismas nėra atsisakęs savo kompetencijos, tai vestų prie teisinio netikrumo ir finansinės naštos proceso šalims padidėjimo. Proceso šalims, neturint supratimo, kuris teismas pirmas išspręs bylą, reikėtų tuo pačiu metu bylinėtis dviejose skirtingose valstybėse, teismai būtų nepagrįstai apkrauti, ir tai gali vesti prie visos teisinės sistemos paralyžiavimo. Visos 1968 m. Briuselio konvencijos tikslas – lengvai ir aiškiai nustatyti tarptautinę jurisdikciją, o Konvencijos 8 skirsnis yra skirtas apsaugoti, kad dviejų valstybių teismuose nebūtų priimti priešingi sprendimai. Konvencijos tikslas taip pat yra užtikrinti teisinį tikrumą, kad šalys galėtų numatyti, kuris teismas turės jurisdikciją.

Teismas toje pačioje byloje, duodamas atsakymą į kitą klausimą - „Ar Konvencijos 21 straipsnis¹⁰⁹ turėtų būti interpretuojamas kaip reiškiantis tai, kad, kai teismas yra antras, į kurį kreiptasi, bet pagal šalių susitarimą turi išimtinę jurisdikciją, jis gali priimti sprendimą byloje nelaukdamas, kol pirmas teismas paskelbs, jog neturi jurisdikcijos?“ - dar kartą pabrėžė, kad tiek Konvencijos 21, tiek 22 straipsnių¹¹⁰ tikslas yra apsaugoti nuo lygiagretaus bylinėjimosi skirtingų valstybių teismuose ir išvengti prieštarų dviejų valstybių teismų sprendimų. Taip pat, kad užsienio teismų sprendimų pripažinimas vyktų sklandžiai ir greitai.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos ir Ukrainos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.91-1767. (21 str. 3 d.)

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.19-440. (20 str. 3 d.)

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.43-779. (20 str. 3 d.)

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.13-296. (21 str. 3 d.)

¹⁰⁸ Byla C-116/02 *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl*. (2003)

¹⁰⁹ Atitinka reglamento Nr. 44/2001 27 straipsnį.

¹¹⁰ Atitinka reglamento Nr. 44/2001 28 straipsnį.

Be to, kai yra susitarimas tarp šalių dėl jurisdikcijos (17 str.¹¹¹), šalys turi teisę ne tik atsisakyti pasinaudoti juo, bet ir atsakovas turi pasirinkimą – neatvykti ar atvykti į teismą, kuriame byla iškelta pirmiausia, ir kvestionuoti jo jurisdikciją remiantis šalių susitarimu (18 str.¹¹²). O teismas, kuriame byla iškelta pirmiausia, turi pareigą patikrinti, ar egzistuoja toks susitarimas, ir jei taip ir jis atitinka visas Konvencijos 17 str. nustatytas sąlygas, jis turi paskelbti save nekompetentingu tuo pagrindu, kad šalys yra susitarusios dėl išimtinės kito teismo jurisdikcijos¹¹³.

Visame šiame reguliavime yra labai svarbus bylos iškėlimo momentas, kad būtų galima nustatyti, kuriame teisme byla buvo iškelta pirmiausia. Kaip minėjome, ES valstybių narių nacionalinėje teisėje tas momentas skiriasi. Pagal 1968 m. Briuselio konvencijos nuostatas, bylos iškėlimo momentas buvo nustatomas pagal teismo, į kurį kreiptasi, vietos teisę. Taigi ji nedavė jokio aiškesnio atsakymo. Todėl Reglamento Nr. 44/2001 30 straipsnyje jau yra įtvirtintas kompromisinis sprendimas ir pasakyta, kad byla teisme iškeliamą tuomet, kai teismui įteikiamas bylos iškėlimo ar lygiavertis dokumentas, arba kai bylos iškėlimo dokumentą gauna už jo įteikimą atsakinga atsakovo valstybės institucija.

Kai kuriose valstybėse (Anglijoje, JAV, kitose bendrosios teisės sistemos valstybėse) *lis pendens* institutas turi ir kitą – tapataus ieškinio pareiškimo užsienio valstybėje ribojimo aspektą. Tai reiškia, kad teismas, priėmęs ieškinį, gali imtis priemonių uždrausti šalims pareikšti tapatų ieškinį užsienio valstybės teismuose ir šitaip užskirsti kelią bylinėtis lygia greta.¹¹⁴ Tokia priemonė yra *anti-suit injunction*, t.y. teismo įsakymas, uždraudžiantis procesą netinkamame teisme. Juo atsakovas gali pasinaudoti kaip procesine gynybos priemone prieš ieškovo, kuris bando inicijuoti procesą dar viename teisme. Galbūt tai yra visai nebloga išeitis, tačiau ne visos valstybės juos pripažįsta. ETT sprendė bylą *Gregory Paul Turner v. Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd, Changepoint SA.*, kurioje Lordų rūmai kreipėsi į ETT preliminaraus nutarimo klausimu – “Ar 1968 m. Briuselio konvencija užkerta kelią nacionaliniam teismui priimti įsakymą, kuriuo uždraustų proceso šaliai pradėti arba tęsti teismo procesą kitos valstybės teisme, kai ta šalis, pradėdama procesą kitoje valstybėse, veikia bloga valia siekdama sužlugdyti jau prasidėjusi procesą?” Teismas į tai davė tokį atsakymą: „Konvencijos pagrindas yra susitariančių šalių tarpusavio pasitikėjimas teisinėmis sistemomis ir teisminėmis institucijomis. Tik abipusis pasitikėjimas ir valstybių atsisakymas taikyti tam tikras savo vidines taisykles padarė įmanoma sukurti jurisdikcijos sistemą, kurią visi Konvencijos šalių teismai privalo gerbti. Teismo priimtas įsakymas, draudžiantis kitai

¹¹¹ Atitinka reglamento Nr. 44/2001 23 straipsnį.

¹¹² Atitinka reglamento Nr. 44/2001 24 straipsnį.

¹¹³ Byla C-116/02 *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl.* (2003)

¹¹⁴ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 166.

šaliai pradėti procesą kitos valstybės teisme, riboja kitos valstybės teismo kompetenciją, todėl turi būti vertinamas kaip įsikišimas į kito teismo jurisdikciją, o tai yra nesuderinama su Konvencijos sistema. Toks kišimasis negali būti pateisintas net ir tuo atveju, kai jis yra netiesioginis¹¹⁵.

Taigi ES valstybėse narėse tokiomis priemonėmis naudotis negalima, o ir kažin, ar jos būtų efektyvios, kadangi civilinės teisės tradicijos valstybių teismai jų nepripažintų. Vis tik efektyviausias būdas yra griežtas *lis pendens* mechanizmas. Tačiau jo egzistavimui yra reikalingas glaudus valstybių bendradarbiavimas. Kadangi neįmanoma sudaryti sutarčių su visomis valstybėmis, tai būtina nacionalinėje teisėje nustatyti tam tikras normas, kurios leistų teismui atsisakyti priimti ieškinį arba palikti jį nenagrinėtą, jei paaiškėja, kad tokia pati byla yra nagrinėjama kitos valstybės teisme ir jame byla iškelta pirmiau, išskyrus atvejus, kai byla priklauso valstybės teismo, kuriame sprendžiamas bylos sustabdymo klausimas, išimtinai kompetencijai. Todėl ir LR CPK 781 straipsnio 2 dalies nuostata, siekiant civilinio proceso koncentracijos, ekonomiškumo bei greitesnio bylų turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, nagrinėjimo, turėtų būti patikslinta.

Apklausti Lietuvos teisėjai į klausimą, ar jurisdikcijos problemas gali išspręsti *lis pendens*, neturėjo aiškių atsakymų arba buvo itin atsargūs vertindami šį mechanizmą. Didžioji daugumą jų atsakė, kad „sunku pasakyti“ (67 % visų į klausimą atsakiusių teisėjų, iš jų 75 % apygardų teismų teisėjai, 56 % Lietuvos Apeliacinio teismo teisėjai, 50 % LAT teisėjai). Vos 2 iš 46 atsakė, kad gali, 8 nepateikė atsakymo. 28 % atsakė kad negali, nes sunku sužinoti, ar kitoje valstybėje yra iškelta byla pagal tapatų ieškinį (žiūr. Priedas 6. 7 diagrama).

Kaip matome, lygiagretaus bylinėjimosi problema yra pakankamai sudėtinga, todėl ir jos sprendimas nėra paprastas.

3.3. Forum non conveniens doktrina

Kaip vienas iš dažnai literatūroje minimų sprendimo būdų spręsti *forum shopping* problemą tarptautiniame civiliniame procese šalia formuojamos teisminės praktikos, ribojančios šalių galimybę nepagrįstai rinktis teismus, yra *forum non conveniens* doktrina. Tai bendrosios teisės (*common law*) doktrina, leidžianti atmesti ieškinį, jei yra tinkamesnis teismas, ir bylinėjimasis jame labiau atitiktų teisingumo principą.¹¹⁶ Doktrinos esmė ir pagrindas – teismų diskrecijos teisė, kuri

¹¹⁵ Byla C-159/02 *Gregory Paul Turner v. Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd, Changepoint SA.* (2004)

¹¹⁶ <http://www.legal-defenitions.com/F/forum-non-conveniens.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30.

padeda užtikrinti pigesnę, greitesnę bei patogesnę teisingumą¹¹⁷. *Forum non conveniens* terminas išvertus iš lotynų kalbos reiškia „nepatogus (netinkamas) teismas“¹¹⁸.

Forum non conveniens doktrina atsirado XIX a. Škotijoje, jūrų teisėje, vėliau plito ir išgalėjo kitose bendrosios teisės tradicijos šalyje¹¹⁹. Šiuo metu ją pripažįsta tokios valstybės kaip Anglija, Australija, JAV, Kanada, Izraelis, Naujoji Zelandija, Japonija. Civilinės teisės tradicijos šalyse ši doktrina paprastai nepripažįstama. Jų įstatymuose yra nustatomos detalios ir pakankamai griežtos jurisdikcijos taisyklės, todėl teismai čia praktiškai netenka diskrecijos teisės. Jie yra arba kompetentingi nagrinėti bylą arba nekompetentingi. Be to, kaip teigia V. Mikelėnas, bendrosios teisės sistemos valstybės neigiamai vertina *forum shopping*, o kontinentinėje Europoje šis reiškiny s nelaikomas blogybe¹²⁰.

Ir nors civilinės teisės tradicijos valstybėse formaliai *forum non conveniens* doktrina nepripažįstama, vis dažniau pradedama diskutuoti, kad ir šių valstybių teismams reikėtų suteikti tam tikrą diskrecijos teisę sprendžiant tarptautinės jurisdikcijos klausimus. Vienas iš argumentų – kad ir kokias detalias ir išsamias teisingumo taisykles nustatytų įstatymų leidėjas, praktikoje gali kilti situacijų, kurios netelpa į taisyklių rėmus arba jų taikymas vestų prie akivaizdžiai neteisingo rezultato, sukeltų neigiamus padarinius ir t.t.

Lietuvos teisėjų, kaip civilinės teisės tradicijos valstybės atstovų, nuomonės apklausos rezultatai taip pat parodė, kad nėra didelio nusistatymo prieš šią doktriną. Iš 49 teisėjų atsakiusių į klausimą – „Ar jurisdikcijos problemas bylose, turinčiose užsienio (tarptautinį) elementą, gali išspręsti *forum non conveniens* doktrinos taikymas?“ - tik 20 % atsakė, kad negali, kadangi ši doktrina netinka civilinės teisės tradicijai, 37 % atsakė, kad gali ir tai yra iš tikrųjų geras sprendimas, tačiau net 41 % pasirinko atsakymą „sunku pasakyti“. Iš tokių rezultatų galima daryti išvadą, kad teisėjai atsargiai vertina *forum non conveniens* doktriną ir dar neskuba jos šlovinti. Kita vertus, galbūt trūksta žinių ir praktikos kad ją tinkamai būtų galima įvertinti. Vienas teisėjas pažymėjo, kad svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog šios doktrinos taikymas gali nepadėti, o atvirkščiai „sukelti neigiamas pasekmes, kai teismai visose valstybėse atsisakys priimti ieškinį, nes tai jiems leistų jų diskrecijos teisę“. Įdomu tai, kad šiuo klausimu išsiskyrė apygardų teismų teisėjų, Apeliacinio teismo ir Aukščiausiojo teismo teisėjų nuomonės. Dauguma apygardų teismų teisėjų (56 %) rinkosi atsakymą „sunku pasakyti“, tik 24 % atsakė teigiamai. Tuo tarpu net 70 % apklaustų LAT teisėjų

¹¹⁷ Byla *Gulf Oil Corp. v. Gilbert* 330 U.S. (1947)

¹¹⁸ Jokantas K. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Aidai, 1995.

¹¹⁹ Anderson W. *Forum non conveniens checkmated? The Emergence of Retaliatory Legislation*. *Transnational Law & Policy*. // www.law.fsu.edu/journals/transnational/ vol.102/Anderson.pdf. P. 187; prisijungimo laikas: 2004-09-12.

¹²⁰ Mikelėnas V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas*. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 162.

atsakė palaiką nuomonę, kad *forum non conveniens* doktrina yra tinkamas sprendimo būdas spręsti bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, jurisdikcijos problemas. Apeliacinio teismo teisėjų nuomone į visus klausimo atsakymus pasiskirstė vienodai po 33 % (žiūr. Priedas 6. 8 diagrama). Taigi matome, kad kylant teismų hierarchija aukštyn, yra vis daugiau teisėjų, kurie pasisako už *forum non conveniens*.

Vis tik Lietuva yra viena iš civilinės teisės tradicijos valstybių, tad, suprantama, kad čia teismai tradiciškai neturi diskrecijos teisės atsisakyti nagrinėti bylą tuo pagrindu, kad ji yra labiau susijusi su kitos valstybės teismu. CPK 783 straipsnio 4 punkte nustatyta, kad Lietuvos teismai užsienio valstybės teismui perduoti bylą nagrinėti gali tik tarptautinės sutarties pagrindu ir tvarka. Jose nėra numatyta panašių į *forum non conveniens* doktriną pagrindų.

Iki 2003 m., kai įsigaliojo naujasis LR CPK, visi klausimai, susiję su bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo nustatymu buvo reglamentuojami remiantis bendrosiomis teisingumo taisyklėmis. Aiškindamas jų taikymą byloms su užsienio (tarptautiniu) elementu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas 2000 metų nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ 14 punkte pažymėjo, kad jeigu ir atsakovas, ir dauguma įrodymų yra užsienio valstybėje, su kuria Lietuva nėra pasirašiusi tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, išnagrinėti bylą Lietuvos teisme būtų sudėtinga. Tokiu atveju, jeigu byla nepriklauso išimtinai Lietuvos teismų jurisdikcijai, o yra teisinga ir atsakovo bei daugumos įrodymų buvimo vietos valstybės teismams, pareiškimą reikėtų atsisakyti priimti, pasiūlant ieškovui kreiptis į atitinkamos užsienio valstybės teismą (*forum non conveniens*)¹²¹. Kaip parodė praktika, teismai vadovavosi šiuo išaiškinimu. Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismo byla *Aplinkos apsaugos ministerijos Klaipėdos regiono apsaugos departamentas v. Karl Heinz Baasse*¹²², kurioje teismas ieškinį paliko nenagrinėtą ir pasiūlė ieškovui kreiptis į Vokietijos teismą, būtent remdamasis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant tarptautinės privatinės teisės normas“¹²³ 14 punktu. Taigi tai dar kartą patvirtina, kad teismai yra linkę atsisakyti bylos nagrinėjimo, jei ją, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, patogiau būtų nagrinėti kitos valstybės teisme.

Šiuo metu Lietuvos teismai, kaip ir kitų ES valstybių narių teismai, be nacionalinių teisės normų, sprendžiant teisingumo klausimą bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, turi taikyti

¹²¹ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14.

¹²² 2001 m. Klaipėdos apygardos teismo sprendimas civilinėje byloje Nr. 2–237 *Aplinkos apsaugos ministerijos Klaipėdos regiono apsaugos departamentas v. Karl Heinz Baasse*.

¹²³ 2000 12 21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika. Vilnius, 2001. Nr. 14.

ir Reglamento Nr. 44/2001 nuostatas, jei bylos patenka į reglamento taikymo sritį. Jame bei 1968 m. Briuselio konvencijoje *forum non conveniens* doktrinos taip pat nerasime. ES jurisdikcijos požiūriu yra laikoma vientisa erdve¹²⁴. Be to, šiuose teisės aktuose yra įtvirtintas „geležinis“ *lis pendens* mechanizmas, visada nustatantis teismo, kuriame byla buvo iškelta pirmiausia, jurisdikciją. Teismas kitas, nei tas, kuriame byla buvo iškelta pirmiausia, gali būti kompetentingas nagrinėti ginčą tik tada, kai pirmas pasiskelbia nekompetentingu. Vienintelis diskrecijos elementas Reglamente Nr. 44/2001 - 28 straipsnis: „jeigu skirtingų valstybių narių teismuose yra nagrinėjamos susijusios bylos, bet kuris teismas, kitas nei teismas, kuriame buvo iškelta pirmoji byla, gali sustabdyti savo bylos procesą“.

Tiek Anglija, tiek Airija yra tos ES valstybės narės, kurios savo nacionalinėse teisėse pripažįsta ir taiko *forum non conveniens* doktriną. Sutikdamos dalyvauti ES teisinio bendradarbiavimo civilinėse ir komercinėse bylose srityje, jos stipriai susiaurino šios doktrinos taikymo ribas. Diskrecijos teisė joms palikta ta prasme, kad teismai gali atsisakyti savo jurisdikcijos tik tų teismų naudai, kurie nėra ES valstybėse narėse, t.y. kai tam tikrame ginče atsakovas yra ne valstybės narės gyventojas ir kai yra taikoma valstybės nacionalinės teisės nuostatos.

Vis dėlto, kuo *forum non conveniens* yra patraukli ir kodėl tai būtų efektyvus būdas spręsti jurisdikcijos problemas tarptautiniame civiliniame procese?

Kaip jau buvo minėta, *forum non conveniens* suteikia diskrecijos teisę teismams, leidžiančią jiems atsisakyti nagrinėti bylą, neturinčią tam tikrų objektyvių ryšių su teismo vietos valstybe. Taigi ji padeda kovoti su *forum shopping* problema, kadangi apriboja proceso šalių galimybę „laisvai pasirinkti ginčo sprendimo vietą ir užkerta kelią arba nesąžiningam, arba aiškiai neprotingam ieškovo pasirinkimui“¹²⁵. Antra, *forum non conveniens* doktrina kaip procesine gynybos priemone gali pasinaudoti atsakovas, teismui pateikdamas argumentus, kodėl ieškovo pasirinktas teismas yra netinkamas ir kodėl kitas, jo siūlomas, būtų žymiai tinkamesnis, patogesnis, „natūralesnis“ spręsti ginčą.

Kita vertus, ši doktrina turi ir trūkumų. Atsakovas gali ir piktnaudžiauti šia gynybos priemone, reikšdamas nepagrįstus prieštaravimus dėl bylos teismo priklausymo ir šitaip vilkindamas jos nagrinėjimą¹²⁶. Piktnaudžiauti savo diskrecijos teise gali ir teismas visiškai nepagrįstai atsisakydamas nagrinėti jo kompetencijai priklausančią bylą. Piktnaudžiavimas diskrecija bus tada, kai bet koks kitas protingas žmogus neprieitų tokios nuomonės kaip pasielgė

¹²⁴ Grigienė J. *Forum non conveniens* doktrina ir jos taikymas teismų praktikoje // Jurisprudencija, 2004. Nr. 51(43). P. 84.

¹²⁵ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T. 1. P. 162.

¹²⁶ Ten pat.

teismas¹²⁷. Dar vienas doktrinos trūkumas, kurį paminėjo ir vienas iš apklaustų teisėjų, yra tas, kad jei kelių valstybių teismai atsisako nagrinėti bylą, motyvuodami, kad ji nepriklauso jo jurisdikcijai, gali atsitikti taip, jog ieškovui bus užkirstas kelias į teisminę gynybą.

Visgi, nedera pamiršti, kad ieškovo teisė pasirinkti teismą yra esminė, ir jei tik jis ja nesinaudoja nesąžiningai, siekdamas patenkinti vien tik savus interesus bei nepasirenka akivaizdžiai netinkamo ginčui teismo, ši teisė visada turi būti gerbiama¹²⁸. Todėl teismo diskrecijos teisė atsisakyti nagrinėti bylą tiek teismo iniciatyva, tiek atsakovo prašymu, gali būti realizuota tik esant ypatingoms aplinkybėms, kai teisingumo interesas reikalauja, kad byla būtų sprendžiama kitame teisme. Viena iš aplinkybių, jau minėta, yra ta, kad byla turi neturėti tam tikrų objektyvių ryšių su teismo vietos valstybe. Pavyzdžiui, įrodymai, galimi liudytojai, įvykio vieta ir pan. yra kitoje valstybėje. Antra - turi būti kitas potencialus teismas, į kurį ieškovas galėtų kreiptis. Trečia, byla turi nepriklausyti išimtinai teismo, į kurį kreiptasi, jurisdikcijai. Be to, nors pagal savo esmę, *forum non conveniens* doktrina suteikia teisė teismui atsisakyti nagrinėti bylą, nereikia pamiršti, kad diskrecijos teisė apima teisę ir priimti nagrinėti bylą¹²⁹.

Taigi, manytume, *forum non conveniens* iš tikrųjų galėtų būti efektyvi priemonė spręsti problemas, susiklostančias dėl skirtingo valstybių teismų kompetencijos reglamentavimo. Teisės aktai negali pateikti sprendimo visais atvejais, o teismas ir yra tam, kad aiškindamas galiojančią teisę, galėtų užpildyti egzistuojančias teisinio reglamentavimo spragas, šalinti tam tikrus netikslumus. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos civilinio proceso teisėje reikėtų įtvirtinti teismo teisę atsisakyti priimti ieškinį, sprendžiant bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, remiantis *forum non convenience* doktrinoje numatytais pagrindais. Tai gali būti daroma ne tik tiesiogiai keičiant galiojančias CPK nuostatas, bet ir Lietuvos Aukščiausiam teismui plečiamai aiškinant teisės normas bei formuojat vieningą teismų praktiką.

Apibendrinant šį skyrių, norėtusi pabrėžti, kad vieno geriausio būdo, kuris galėtų išspręsti teisingumo bylą, turinčią užsienio (tarptautinį) elementą problemas, išskylančias tarptautiniame civiliniame procese, nėra. Viena tikrai aišku, valstybių nacionalinių pastangų nepakanka. Autorės nuomone, darbe analizuotoms problemoms spręsti yra reikalingas kompleksinis pristatytų sprendimo būdų taikymas. Tokią nuomonę palaikė ir keli tyrimo metu apklausti Lietuvos teisėjai.

¹²⁷ Byla *Schwartz v. Cortelloni*, 177 Ill. 2d 166, 176 (1997)

¹²⁸ Byla *First American Bank v. Guerine*, 198 Ill. 2d 511 (2002)

¹²⁹ Tetley W. Jurisdiction and Forum non conveniens in the Carriage of Goods by Sea.

www.law.tulane.edu/force_conf/drafts/jurisdiction.doc; prisijungimo laikas: 2004-10-16.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atskleidus teisingumo tarptautiniame civiliniame procese sampratą, įvertinus šio instituto reikšmę, išanalizavus įvairių valstybių nacionaliniuose ir ES teisės aktuose nustatytą civilinių ir komercinių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo reglamentavimą, iš tokio reglamentavimo išplaukiančias praktines problemas bei apsvarsčius galimus šių problemų sprendimo būdus, formuluotinos šios IŠVADOS:

1. Asmuo, norintis pasinaudoti teise kreiptis į teismą dėl pažeistų savo teisių ir teisėtų interesų, šia teise turi pasinaudoti tinkamai, t.y. kreiptis į kompetentingą teismą. Tarptautiniame civiliniame procese nustatant bylos teisingumą, visų pirma, reikia išsiaiškinti, kurios valstybės teismai turi kompetenciją nagrinėti bylą, tada pagal konkrečios valstybės nacionalinėje teisėje nustatytas teisingumo taisyklės ieškinys paduodamas šios valstybės kompetentingam teismui.
2. Teisingas teisingumo taisyklių tarptautiniame civiliniame procese taikymas turi tiesioginę įtaką priimto teismo sprendimo pripažinimui ir vykdymui užsienio valstybėje. Nepripažinus užsienio teismo sprendimo ir neleidus jo vykdyti, asmuo gali prarasti galimybę įgyvendinti savo teises, pripažintas teismo sprendimu.
3. Iki 2003 m. Lietuvoje nustatant bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą, vadovautasi 1964 m. LR CPK įtvirtintomis bendrosiomis teisingumo taisyklėmis. 2003 m. priimtame naujajame LR CPK pirmą kartą ir atskirai (VII dalies LIX skyriuje) įtvirtintos specialiosios teisingumo taisyklės, reglamentuojančios nacionalinių teismų kompetenciją nagrinėti bylą su užsienio (tarptautiniu) elementu. Jos taikomos tik tada, kai nėra aukštesnę galią turinčių teisės aktų, t.y. dvišalių ar daugiašalių tarptautinių sutarčių, ES Reglamentų, kuriuose reglamentuoti šie klausimai.
4. Lietuvai tapus ES nare, civilinių ir komercinių bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumui nustatyti taikomas ir Reglamentas Nr. 44/2001. Šis teisinis instrumentas, paskirstantis ES valstybių narių teismų kompetenciją, yra ypač reikšmingas, kadangi iki tol Lietuva nebuvo sudariusi nė vienos teisinio bendradarbiavimo sutarties su Vakarų Europos

valstybėmis. Be to, Reglamentas žymiai efektyviau, lyginant su nacionalinėje teisėje nustatytais taisyklėmis, reglamentuoja bylų teisingumą.

5. Teisingumo kriterijai, nesuponuojantys pakankamo ryšio tarp teismo ir bylos šalių, dalyko ar aplinkybių, tarptautinėje praktikoje yra laikomi nepagrįstais. Jų taikymas, nustatant bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumą, pažeidžia teisėtų lūkesčių, procesinio lygiateisiškumo bei teisingumo principus, taip pat sukuria teisinį netikrumą, nes sprendimas priimtas teismo, kuris grindė savo kompetenciją šiais kriterijais, užsienio valstybėje gali būti nepripažįstamas. Nepaisant to, praktiškai visos valstybės savo nacionalinėje teisėje turi tokių nepagrįstos jurisdikcijos kriterijų, Lietuva taip pat (LR CPK 787 str. 1 d. 1 ir 2 p.).
6. Valstybėms plečiant savo teismų kompetenciją nagrinėti bylas su užsienio (tarptautiniu) elementu, tarptautiniame civiliniame procese kyla pozityvūs jurisdikcijų konfliktai, kurie gali iššaukti lygiagretų bylinėjimąsi, t.y. tos pačios bylos nagrinėjimą skirtingų valstybių teismuose. Bylinėjimasis lygia greta gali užkirsti kelią pagrindiniam kreipimosi į teismą teisminės gynybos tikslui – teisingumo atkūrimui, kadangi skirtingų valstybių teismams priėmus priešingus sprendimus nė vienas jų nebus pripažįstamas.
7. Tiek regioninis, tiek pasaulinis teisės aktų unifikavimas tarptautinio civilinio proceso klausimais susiduria su įvairiomis kliūtimis, todėl bent kol kas negalima tvirtinti, kad tai efektyvus būdas spręsti nepagrįstos jurisdikcijos ar bylinėjimosi lygia greta problemas. Teisės aktų unifikavimas, kaip viena iš galimybių spręsti bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas gali būti efektyvus tik esant glaudžiam valstybių bendradarbiavimui.
8. Valstybės siekdamos spręsti lygiagretaus bylinėjimosi problemą dvišalėse ir daugiašalėse tarptautinėse sutartyse, arba vidiniuose tiesiogiai taikomuose teisės aktuose (kaip ES), nustato *lis alibi pendens* mechanizmą, leidžiantį teismui atsisakyti nagrinėti bylą, kai tokia pati byla yra iškelta užsienio teisme ir taip užkirsti kelią bylinėtis lygia greta. Tačiau kaip ir teisės aktų unifikavimas, šis institutas yra efektyvus tik tada, kai valstybių bendradarbiavimas yra glaudus.

9. Teismai, formuodami teisminę praktiką, riboja proceso šalies ar šalių galimybę, siekiant patenkinti asmeninius interesus, nepagrįstai rinktis tam tikros valstybės teismą (*forum shopping*), tačiau vien teismų praktikos nepakanka. *Forum non conveniens* doktrinos taikymas nacionalinėje teisėje leistų teismams atsisakyti nagrinėti bylą, jei: a) byla nepriklauso išimtinai teismo kompetencijai, b) ji neturi objektyvaus ryšio su teismo valstybe, c) egzistuoja kitas teismas, į kurį ieškovas gali kreiptis, ir taip išvengti nepagrįstų ieškinių antplūdžio. Lietuvos teisėjų nuomonės apklausos rezultatai taip pat parodė, kad teisėjai, ypač Lietuvos Aukščiausiojo teismo, pritaria *forum non conveniens* doktrinos taikymui.
10. Šiame magistro darbe atlikta problemų ir galimų sprendimo būdų bei krypčių analizė parodė, kad nacionalinių pastangų spręsti teisingumo problemas tarptautiniame civiliniame procese nepakanka arba (ir) jos yra neefektyvios. Taigi darbo pradžioje išsikelta hipotezė pasitvirtino. Siekiant išspręsti bylą su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumo problemas, valstybėms, visų pirma, būtina bendradarbiauti ir tarpusavyje derinti savo pozicijas. Taip pat yra būtinas kompleksinis problemų sprendimas.

PASIŪLYMAI

1. Siekiant išspręsti nepagrįstos jurisdikcijos problemą, valstybės turėtų atsisakyti nepagrįstais laikomų teismų jurisdikcijos kriterijų savo nacionalinėje teisėje ir įtvirtinti tik tuos, kurie yra visuotinai pripažįstami, pavyzdžiui, atsakovo gyvenamosios vietos, prievolės vykdymo vietos, nekilnojamojo turto buvimo vietos ir t.t. Atsižvelgiant į tai, siūloma tokia LR CPK 787 straipsnio 1 dalies redakcija:
- Bylos, nagrinėtinos ginčo teisena, tačiau neišvardytos šio Kodekso VII dalies LIX skyriaus antrajame skirsnyje, yra priskirtinos Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijai, jeigu:
- 1) atsakovas Lietuvoje turi gyvenamąją vietą;
 - 2) ginčo dalykas yra Lietuvoje esantis daiktas, Lietuvoje esantis palikimas arba prievolė, kuri atsirado arba turi būti įvykdyta Lietuvoje.
2. Atsižvelgiant į tai, kad Reglamente Nr. 44/2001 įtvirtinta, jog bylos teisingumas nustatomas pagal atsakovo nuolatinę gyvenamąją vietą, nepriklausomai nuo jo pilietybės, o atsakovo nuolatinė gyvenamoji vieta nėra apibrėžta ir pagal Reglamento 59 straipsnį teismas,

sprendamas, ar jis yra kompetentingas nagrinėti bylą, turi taikyti savo nacionalinę teisę, kuri skirtingose valstybėse nustato labai nevienodus nuolatinės gyvenamosios vietos apibrėžimus, Reglamente įtvirtintas atsakovo nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijus turėtų būti pakeistas į atsakovo gyvenamosios vietos kriterijų arba būtina bent minimaliais bendrais kriterijais apibrėžti atsakovo nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoką.

3. Siekiant sumažinti bylinėjimosi lygia greta galimybes, valstybių nacionalinėje teisėje reikėtų nustatyti teisės normas, leidžiančias teismui atsisakyti priimti ieškinį arba palikti jį nenagrinėtą, kai paaiškėja, kad tokia pati byla yra nagrinėjama kitos valstybės teisme ir jame byla iškelta pirmiau, išskyrus atvejus, kai ji priklauso valstybės teismo, kuriame sprendžiamas bylos sustabdymo klausimas, išimtinai kompetencijai. Atsižvelgiant į tai siūloma tokia LR CPK 781 straipsnio 2 dalies redakcija:

“Jeigu Lietuvos Respublikos teismai pagal šiame Kodekse nustatytas teisingumo taisykles yra kompetentingi nagrinėti civilines bylas, tačiau byla nepriklauso išimtinai Lietuvos Respublikos kompetencijai ir yra duomenų, kad ji nagrinėjama užsienio valstybės teisme, kuriame byla iškelta pirmiau, teismas atsisako priimti ieškinį arba, jei byla jau iškelta, teismas palieka ieškinį nenagrinėtą. Teismas ieškinį palieka nenagrinėtą ir kai yra priimtas užsienio valstybės teismo sprendimas, tačiau jis dar nėra pripažintas Lietuvos Respublikoje. Teismas bylą nutraukia, jei toje pačioje byloje užsienio teismo sprendimas yra įsiteisėjęs ir pripažintas Lietuvos Respublikoje”.

4. Atsižvelgiant į tai, kad *forum non conveniens* doktrinos taikymas padėtų riboti *forum shopping* bei išvengti nepagrįstų ieškinių antplūdžio, Lietuvos civilinio proceso teisėje reikėtų įtvirtinti teismo teisę atsisakyti priimti ieškinį, sprendžiant bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, remiantis *forum non convenience* doktrinoje numatytais pagrindais. Tai gali būti daroma ne tik tiesiogiai keičiant galiojančias CPK nuostatas, bet ir Lietuvos Aukščiausiam Teismui plečiamai aiškinant teisės normas bei formuojat vieningą teismų praktiką.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

1. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014;
2. 1964 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 55-1947 (paskutinė aktuali redakcija);
3. 2002 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002. Nr. 36-1340;
4. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 50-1598;
5. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 92-2844;
6. Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas // Valstybės žinios, 1996. Nr.101-2300;
7. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su visais pakeitimais) // Valstybės žinios, 1994. Nr. 46-851;

Tarptautinės sutartys

8. 1980 m. Berno konvencija dėl tarptautinių pervežimų geležinkeliais (COTIF) // Valstybės Žinios, 1994. Nr. 99;
9. Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1999. Nr. 60-1948;
10. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.43-779;
11. Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių // Valstybės žinios. 1994. Nr. 28–492;
12. Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1998. Nr. 51-1399;
13. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 2001. Nr. 75-2642;
14. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994. Nr.14-234;

15. Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.19-440;
16. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1995, Nr.13-296;
17. Lietuvos Respublikos ir Turkijos Respublikos teisinio ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose sutartis // Valstybės žinios. 1996. Nr. 18-464;
18. Lietuvos Respublikos ir Ukrainos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1994, Nr.91-1767;
19. Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose // Valstybės žinios. 1997. Nr. 101-2552;
20. 1956 m. Ženevos tarptautinio vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) // Valstybės žinios. 1998. Nr. 107;

Europos Sąjungos norminiai aktai

21. Europos Bendrijos steigimo sutartis (1957 metai, Roma). Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė, Vilnius, 1998;
22. 1968 Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters (consolidated version) // Official Journal C 027 , 26/01/1998;
23. 1988 Lugano Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters // <http://www.curia.eu.int/common/recdoc/convention/en/c-textes/lug-idx.htm>; 2001 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo // Official Journal L 012, 16/01/2001;
24. 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1347/2000 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis abiejų sutuoktinių vaikams, pripažinimo ir vykdymo // Official Journal L 160 , 30/06/2000;

Teismų praktika

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 91-2289;
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 28 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas“ // Teismų praktika, 2001, Nr. 14;

27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga“ // Teismų praktika. 2000, Nr. 14.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *D.Gervienė v. UAB „Eura*, bylos Nr. 3K-3-640/2003 m.;
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Link Technologies“ v. UAB „APM“*, bylos Nr. 3K-3-319/2002 m.;
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Asprėja“ v. K. Piudokas*, bylos Nr. 3K-3- 727/2002 m.;
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *V.Vitkauskas v. Estijos bendrovė OU Unicom Eesti*, bylos Nr. 3K-7-1153/2001 m.;
32. Klaipėdos apygardos teismo sprendimas civilinėje byloje *Aplinkos apsaugos ministerijos Klaipėdos regiono apsaugos departamentas v. Karl Heinz Baasse*, bylos Nr. 2–237/2001 m.;
33. Europos Teisingumo Teismo byla C-220/88 (1990) i ECR 49. *Dumez France and Tracoba SA v. Hessische Landesbank*;
34. Europos Teisingumo Teismo byla C-159/02 (2004) *Gregory Paul Turner v. Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd, Changepoint SA.*;
35. Europos Teisingumo Teismo byla C-116/02 (2003) *Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl.*;
36. Byla *Espinosa v. Norfolk & Western Ry. Co.*, 86 Ill. 2d 111, 123 (1981);
37. Byla *Dawdy v. Union Pacific R.R. Co.*, 207 Ill. 2d 167, 797 N.E.2d 687 (2003);
38. Byla *Gulf Oil Corp. v. Gilbert* 330 U.S. 501 (1947);
39. Byla *First American Bank v. Guerine*, 198 Ill. 2d 511 (2002);
40. Byla *Schwartz v. Cortelloni*, 177 Ill. 2d 166, 176 (1997);

Specialioji literatūra

41. Anderson W. Forum non conveniens checkmated? The Emergence of Retaliatory Legislation. *Transnational Law & Policy*. // www.law.fsu.edu/journals/transnational/vol.102/Anderson.pdf;
42. Barlow Lyde & Gilbert. Jurisdiction – Shopping Around // <http://www.spr-consilio.com/artconflict1.htm>;

43. Clermont K. M., Palmer J. B. French Article 14 Jurisdiction, Viewed from the United States // Cornell Law School Research Paper No. 04-011. // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=588282;
44. Community Law Effects Your Daily Life More and More // http://www.europa.eu.int/comm/justice_home/ejn/index_en.htm;
45. Delaume G. R. The Guggenheim Litigation in France. Impact of the European Convention on Jurisdiction and Recognition of Judgments (The Brussels Convention) on Disputes between U.S. Nationals // International Report. Washington, 1996 m. // http://www.cmp.com/publications_newsletters_1996_may_guggenheim.htm;
46. Freudenthal M. The Future of European Civil Procedure. Vol 7.5, 2003. // <http://www.ejcl.org/75art75-6.html>;
47. Grigienė J. *Forum non conveniens* doktrina ir jos taikymas teismų praktikoje // Jurisprudencija, 2004. Nr. 51(43);
48. Grigienė J. Jurisdikcijų konfliktai ir jų sprendimo būdai civilinėse bylose // Teisė, 2004. Nr. 50;
49. Intrastate Forum Shopping Reform // <http://www.namic.org/reports/tortReform/IntrastateForumShopping.asp>;
50. Jokantas K. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Aidai, 1995;
51. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vilnius: Justitia, 2003. T.1.;
52. Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002 m.
53. Mikelėnas V. Civilinio proceso teisės vienodinimas bei derinimas. Naujasis Lietuvos civilinio proceso kodeksas // Jurisprudencija, 2002. Nr. 28(20);
54. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 1997. T. 1.;
55. Mikėlėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas: naujasis civilinis kodeksas. Vilnius: Justitia, 2001. T.1.;
56. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001;
57. Perkauskas A. Jurisdikcijos kolizijų ir užsienio teismų sprendimo pripažinimo bei vykdymo teisinis reglamentavimas: unifikavimo tendencijos: daktaro disertacija, Socialiniai mokslai: teisė (01S): VU, 2002;
58. Perkauskas A. Netiesioginės tarptautinės jurisdikcijos formos // Teisė. 2001, Nr. 38;
59. Rouchaud A., Jones Ch., Wilderspin M. Examination of Witness (Questions 1100 – 1111) , 2000 06 07 //

[http:// www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldselect/ldecom/95/0060710.htm](http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldselect/ldecom/95/0060710.htm);

60. Struyven O. Exorbitant Jurisdiction in the Brussels Convention // Jura Falconis. 1998/1999. No. 35. // <http://www.law.kuleuven.ac.be/jura/35n4/struyven.htm>;
61. Tetley W. Jurisdiction and Forum non conveniens in the Carriage of Goods by Sea // www.law.tulane.edu/force_conf/drafts/jurisdiction.doc;
62. Višinskis V. Teismų sprendimų vykdymas // Vilnius: LTU. Pavasario semestro paskaitų konspektas (rankraštis), 2004;
63. Zweigert K., Kotz H. „Lyginamosios teisės įvadas“, Eugrimas: Vilnius, 2001;
64. Ануфриева Л.П. Международная частное право: Учебник. Москва: Бек, 2001. Т3;
65. Дмитриева Г. К. (ред.) Международное частное право. Москва: Проспект, 2002;
66. Звеков В. П. Международная частное право. Москва: Норма, 2000;
67. Марышева Н.И. Международное частное право. Москва: Инфра, 2000;

Informacija internete

1. <http://www.hcch.net> (Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos svetainė)
2. www.europa.eu.int (ES teisės aktų bazė)
3. www.lrs.lt (LR Seimo svetainė)
4. www.teismai.lt (Teisinės informacijos centro svetainė)
5. www.lat.litlex.lt (Lietuvos Aukščiausiojo teismo svetainė)
6. <http://www.europa.eu.int> (ES svetainė)
7. <http://www.tm.lt> (Teisingumo ministerija)
8. http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm (Prancūzijos civilinis kodeksas)
9. www.dejure.org/gesetze/ZPO. (Vokietijos civilinio proceso kodeksas)
10. <http://www.ris.bka.gv.at/bundesrecht> (Austrijos civilinio proceso kodeksas)
11. <http://www.wordiq.com>
12. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com>
13. <http://www.legal-defenitions.com>
14. <http://dictionary.law.com>

SANTRAUKA

Šiame magistro darbe nagrinėjamos problemos, kurias iššaukia esamas teisingumo bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, reglamentavimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu.

Pirmoje darbo dalyje pateikiama teisingumo tarptautiniame civiliniame procese samprata ir šio instituto reikšmė užsienio teismų sprendimų pripažinimui ir vykdymui. Sistemiškai išnagrinėjus įvairių valstybių (Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Austrijos, Lietuvos ir t.t.) nacionaliniuose ir ES (1968 m. Briuselio konvencijos, Reglamento Nr. 44/2001) teisės aktuose įtvirtintas teisės normas, reglamentuojančias bylų su užsienio (tarptautiniu) elementu teisingumą, susipažinus su LAT, ETT ir JAV tesiminė praktika bei atlikus Lietuvos teisėjų nuomonės anketinę apklausą, darbe detaliai analizuojamos tokios problemos tarptautiniame civiliniame procese, kaip bylinėjimasis lygia greta, nepagrįsta (*exorbitant*) jurisdikcija ir *forum shopping*. Vėliau aptariami šių problemų sprendimo būdai: regioninis ir pasaulinis teisės aktų unifikavimo procesai, *lis alibi pendens* mechanizmas ir *forum non conveniens* doktrina. Aiškinamasi šių būdų privalumai ir trūkumai, pritaikymo galimybės Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisėje.

Atliktas tyrimas parodė, kad nacionalinių pastangų spręsti teisingumo problemas tarptautiniame civiliniame procese, nepakanka arba (ir) jos yra neefektyvios. Todėl valstybės siekdamos išspręsti teisingumo problemas tarptautiniame civiliniame procese, visų pirma, turi bendradarbiauti ir tarpusavyje derinti savo pozicijas.

SUMMARY

This Master's paper is about problems, which arise out of jurisdiction regulation of cases with international element in national and international level.

In the first part of this paper author gives a definition of international jurisdiction and discusses its significance to the recognition and enforcement of judgments. Later after having analyzed national laws of different states (Germany, France, U.K., Lithuania, etc.) and EU documents - Brussels convention (1968) and Regulation No. 44/2001, as well as some cases of Lithuanian Supreme Court, European Justice Court and USA courts and having done a sociological research of Lithuanian judges' opinion, detailed analysis of such problems as parallel litigation, exorbitant jurisdiction and *forum shopping* is given. Then author discusses how these problems can be solved and gives a way to solve each problem – respectively, *lis alibi pendens*, unification and *forum non conveniens* doctrine. Each way is seen through analysis of its advantages and disadvantages and how it can be applicable to Lithuanian civil procedure law.

Research showed that national efforts to solve jurisdiction problems in the international civil procedure are not sufficient and (or) not effective. Thus first of all states must cooperate with each other and coordinate their positions.

PRIEDAI

1 lentelė. Atvejai, kada taikomos 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo (EB) Nr. 44/2001 nuostatos.

Atsakovas	Ieškovas	Taisyklės, nustatančios valstybės narės teismų kompetenciją
„v.n. gyv.“	„v.n. gyv.“	Reglamento 2 – 30 str. (imtinai)
„v.n. gyv.“	3-sis asmuo	Reglamento 2 – 30 str. (imtinai)
3-sis asmuo	„v.n. gyv.“	Nacionalinės taisyklės valstybės, kurioje gyvena „v.n. gyv.“ su 22, 23 ir 24 straipsnių išimtimis.
3-sis asmuo	3-sis asmuo	Nekompetentingas joks valstybės narės teismas, išskyrus atvejus, kai yra taikomi 22, 23 ir 24 straipsniai.

Pastaba: Asmuo, nepriklausomai nuo jo pilietybės, gyvenantis Europos Sąjungos valstybės narės teritorijoje pažymėtas kaip „v.n. gyv.“, o asmuo, nepriklausomai nuo jo pilietybės, negyvenantis valstybėje narėje kaip „3-sis asmuo“.)

Gerbiamas respondente,

Tarptautinė jurisdikcija - sritis, reikalaujanti gilios analizės, o problemos, kylančios dėl skirtingų valstybių teisės aktų kolizijų, - praktinio pagrindimo. Lietuvos teisės universiteto magistrantė Renata Kiudelytė, rašanti magistrinį darbą „Teisingumo problemos tarptautiniame civiliniame procese“ kviečia jus dalyvauti anketinėje apklausoje. Apklausos tikslas - nustatyti su kokiomis problemomis dažniausiai susiduriama sprendžiant bylas, turinčias užsienio (tarptautinį) elementą, taip pat kokie politiniai sprendimai, teisėjų nuomone, galėtų būti padaryti, siekiant sumažinti tokių problemų atsiradimą.

Nuoširdžiai kviečiu atsakyti į visus klausimus. Jūsų atsakymai bus naudojami tik statistiškai apibendrinti, tad konfidencialumas ir anonimiškumas yra garantuojamas. Jums tinkamą atsakymo varianto raidę apveskite ratuku arba vadovaukitės anketoje esančiais nurodymais.

Iš anksto dėkoju už sugaištą Jums brangų laiką.

ANKETA

1. Kuriame teisme ir kiek laiko jau dirbate teisėjo darbą?

a) apygardos, metų; b) Lietuvos apeliaciniame, metų; c) Aukščiausiam, metų.

2. Ar dažnai Jūsų praktikoje pasitaiko bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą?

a) dar nesusidūriau su tokiomis bylomis savo praktikoje;
b) vos keletą kartų teko susidurti;
c) dažnai tenka dirbti su tokiomis bylomis.

3. Kas, Jūsų nuomone, labiausiai apsunkina bylos, turinčios užsienio (tarptautinį) elementą, nagrinėjimą? (galite nurodyti kelis atsakymo variantus)

a) teisingumo nustatymas;
b) taikytinos teisės nustatymas;
c) oficialaus valstybės teisės šaltinio teksto gavimas;
d) oficialaus valstybės teisės šaltinio teksto taikymas;
e) pranešimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimas proceso dalyviams;
f) proceso vedimas per vertėją;
g) ieškinio užtikrinimas;
h) įrodymų surinkimas;
i) ilgas procesas;
j) kita (*nurodykite*).....

4. Kaip manote, kas yra sudėtingiausia sprendžiant teisingumo klausimą bylose, turinčiose užsienio (tarptautinį) elementą? (galite nurodyti kelis atsakymo variantus)

a) šaltinio, reguliuojančio šį klausimą (tarptautinės sutarties, konvencijos, reglamento etc.) suradimas;
b) šaltinių kolizijų išsprendimas;
c) bylos teisingumo Lietuvos Respublikos teismams teisinio pagrindo nustatymas;
d) įvertinimas, ar Lietuvos teismo sprendimas bus pripažįstamas ir vykdomas užsienio valstybėje;
e) kita (*nurodykite*).....

5. Tai (pasirinktas atsakymas 4 kl.) yra sudėtingiausia, nes:

a) reglamentavimo taisyklės yra sudėtingos, painios;
b) šaltinio vertimas būna netikslus, todėl sunkiai suprantamas;
c) yra daug prieštaravimų teisės aktuose;
d) tai užima labai daug laiko;

e) kita (*nurodykite*).....

6. Ką manote apie jurisdikciją, pagrįstą išimtinai tik *ieškovo* pilietybe, jo gyvenamąja vieta ar nuosavybės, priklausančios atsakovui, buvimu valstybėje, kai ginčas nėra tiesiogiai susijęs su ta nuosavybe ir pan.?

- a) manau, ji yra teisinga piliečių/rezidentų atžvilgiu, todėl taikytina;
- b) manau, kad ji yra diskriminacinė ir neturėtų būti taikoma;
- c) neturiu nuomonės šiuo klausimu;
- d) kita.....

7. Kokia jūsų nuomonė dėl *forum shopping*? (*Forum shopping* – tai teisės aktų suteikta galimybė bylos šaliam ar šalims pasirenkant, kurios valstybės teismuose bus nagrinėjamas jų ginčas, siekti iš to pasirinkimo naudos (tiek materialinės, tiek nematerialinės).

- a) vertinu tai teigiamai, kadangi bylos šalys turi teisę pasirinkti, kur joms patogiau bylinėtis;
- b) vertinu tai neigiamai, jei tik viena šalis turi tokią pasirinkimo galimybę;
- c) vertinu tai neigiamai, nes tai apsunkina bylos nagrinėjimą;
- d) kita

8. Šiuo metu visose ES valstybėse narėse teisingumą reglamentuoja Tarybos Reglamentas Nr. 44/2001, su kai kuriomis rytinėmis kaimynėmis Lietuva yra sudariusi tarptautines teisinių santykių ir pagalbos sutartis, tačiau dar yra nemažai kitų valstybių, su kuriomis nėra jokio teisinio dokumento, reguliuojančio jurisdikcijos ir užsienio teismų sprendimų pripažinimo klausimus. Kaip, Jūsų nuomone, turėtų būti sprendžiama ši problema?

- a) reikėtų sudaryti tarptautines sutartis su tokiomis valstybėmis;
- b) užtenka ir nacionalinių civilinio proceso taisyklių teisingumui nustatyti;
- c) reikėtų priimti pasaulinę konvenciją, pvz.: Hagos konferencijos rėmuose;
- d) kita

9. Jūsų nuomone, ar bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas gali išspręsti:

- teisės aktų unifikavimas?

- a) gali, nes tai yra pažangus būdas spręsti tokio pobūdžio problemas;
- b) negali, nes (*apibraukite*):
 - i) egzistuoja labai skirtingos taisyklės, kurias reiktų suderinti;
 - ii) tai atima labai daug laiko, energijos;
 - iii) civiliniai teisiniai santykiai keičiasi per greitai;
- c) sunku pasakyti;
- d) kita.....

- *forum non conveniencie* (jos esmė – teismų diskrecijos teisė) doktrinos taikymas?

- a) gali, nes tai iš tikrųjų yra geras sprendimas;
- b) negali, nes ši doktrina netinka civilinės teisės tradicijai;
- c) sunku pasakyti;
- d) kita.....

- *lis pendens*?

- a) gali, nes..... ;
- b) negali, nes sunku sužinoti, ar kitoje valstybėje yra iškelta byla pagal tapatų ieškinį;
- c) sunku pasakyti;
- d) kita.....

10. Kokį sprendimo būdą Jūs galėtumėte pasiūlyti?

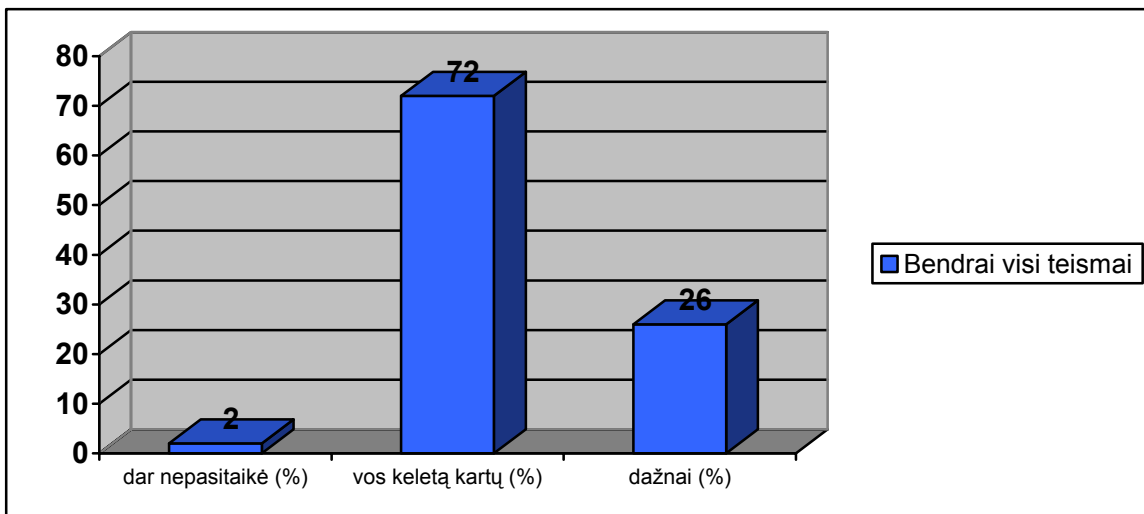
.....

11. Kaip manote, ar nacionalinė proceso teisė efektyviai reglamentuoja bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą?

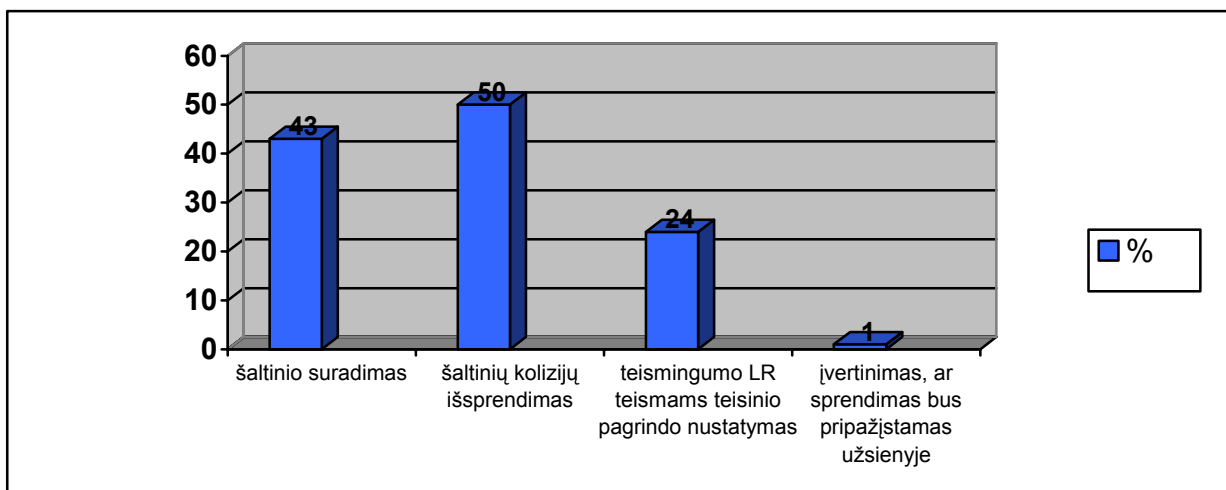
- a) manau, efektyviai, nes viskas pakankamai aišku ir lengvai pritaikoma;
- b) manau, neefektyviai, nes reglamentavimas sudėtingas ir painus;
- c) manau, kad

Dar kartą nuoširdžiai dėkoju!

1 diagrama. Ar dažnai Jūsų praktikoje pasitaiko bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą?

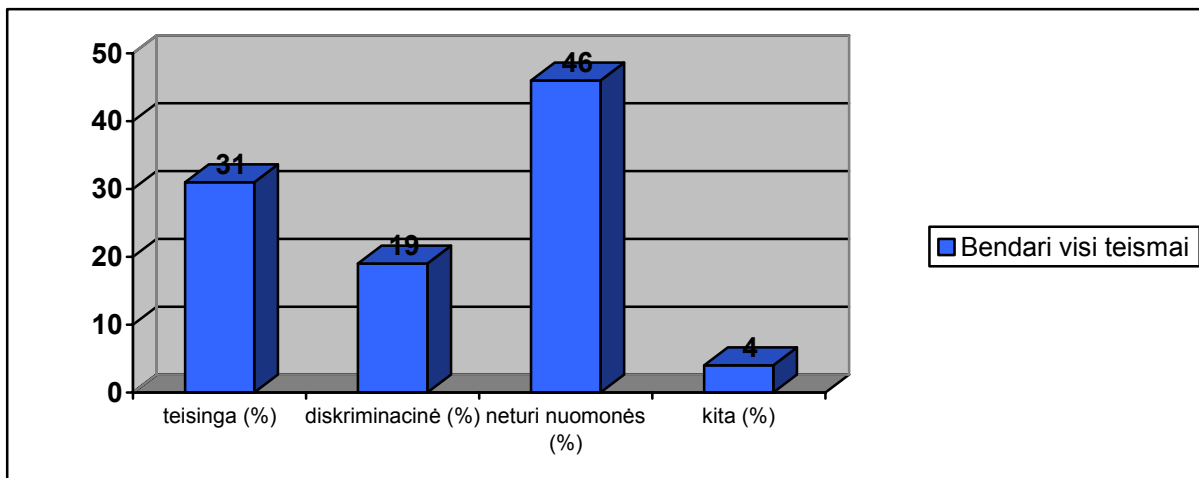

2 diagrama. Kas yra sudėtingiausia sprendžiant teisingumo klausimą bylose, turinčiose užsienio (tarptautinį) elementą? (%)

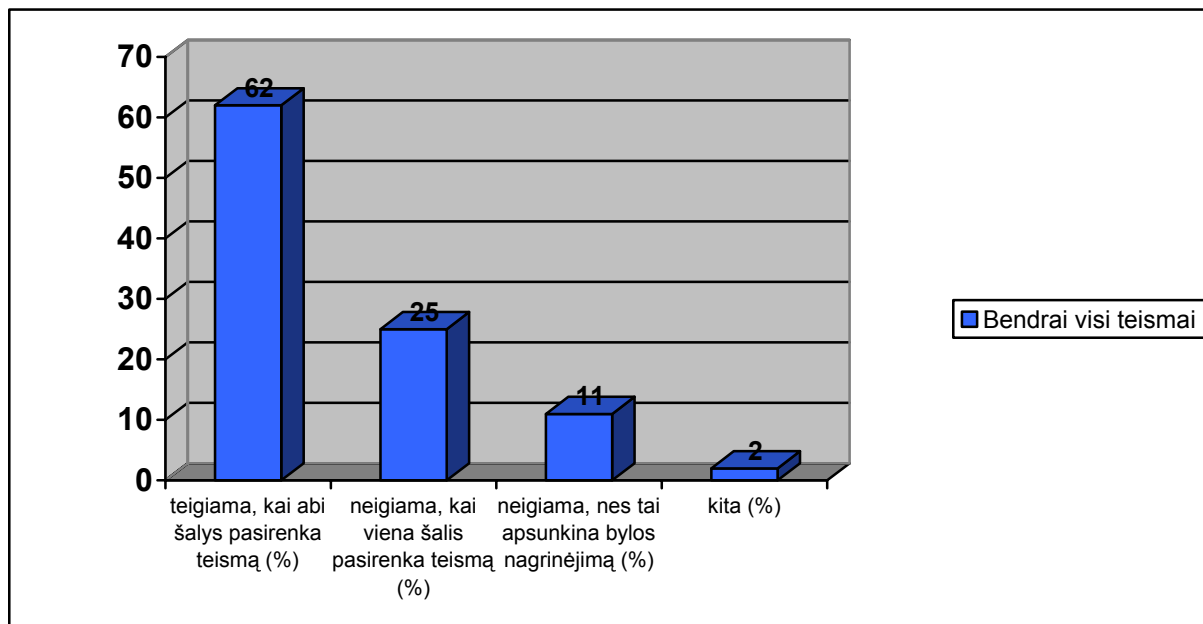

Pastaba: kai kurie teisėjai pateikė daugiau nei vieną atsakymą.

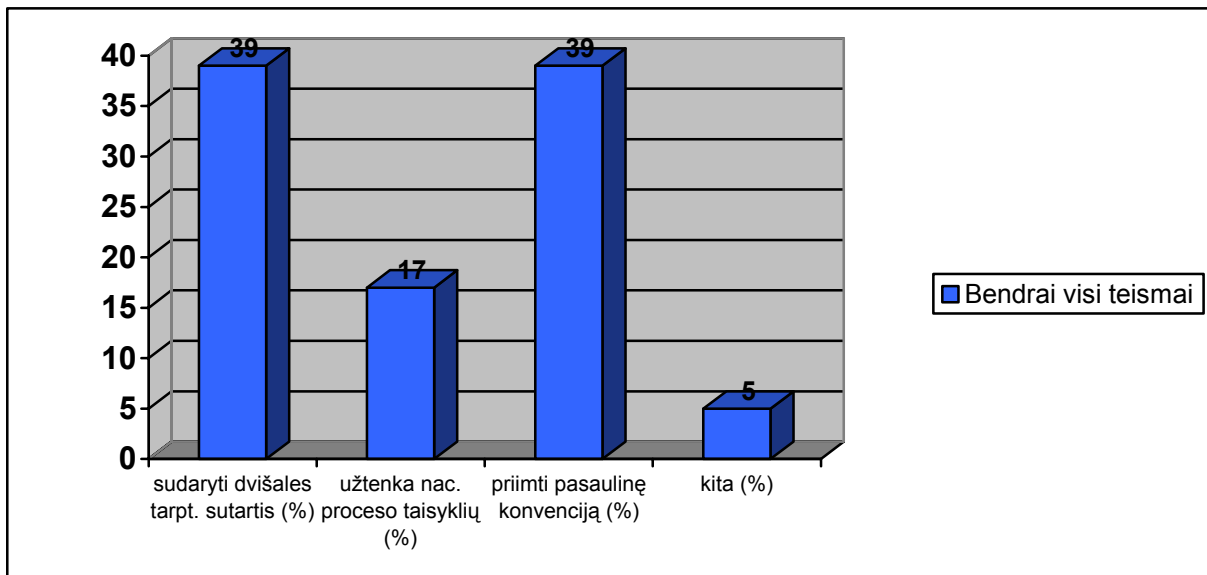
3 diagrama. Ką manote apie nepagrįstą jurisdikciją?

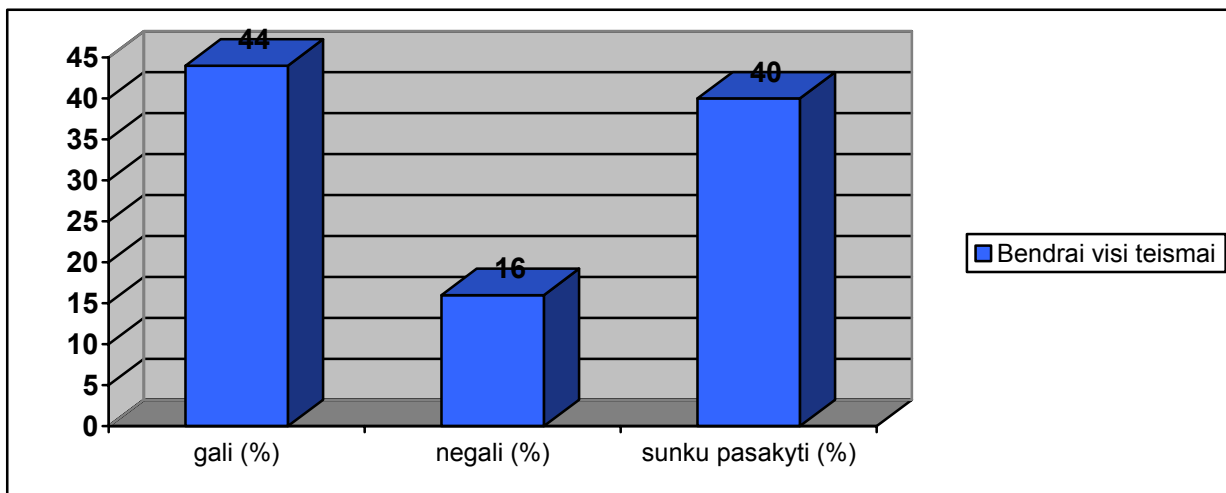
4 diagrama. Kokia Jūsų nuomonė dėl *forum shopping*?

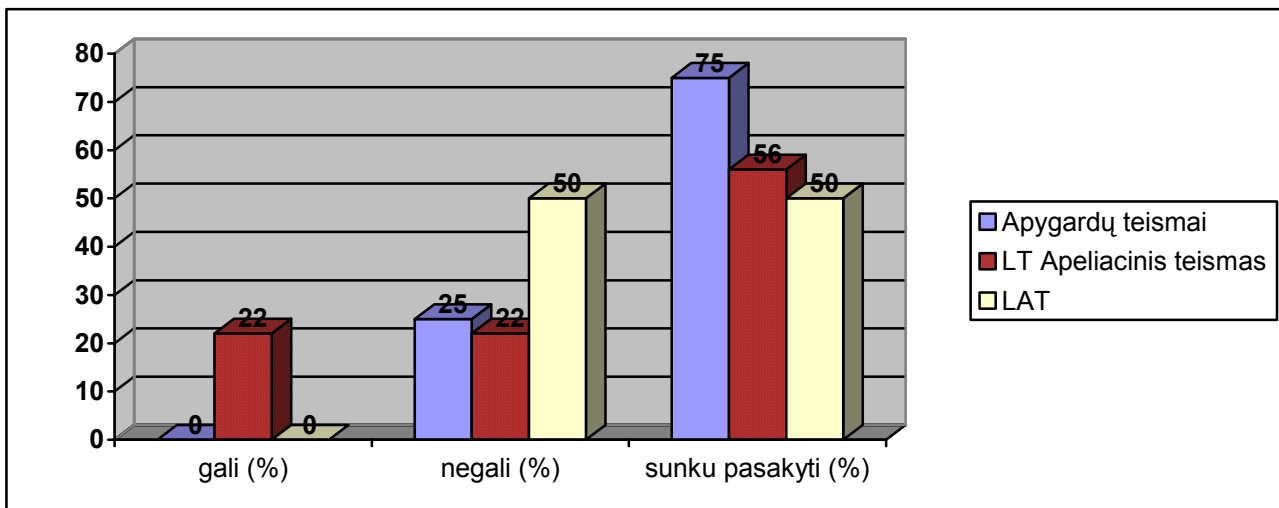
5 diagrama. Kaip reikėtų reguliuoti santykius su trečiosiomis valstybėmis?

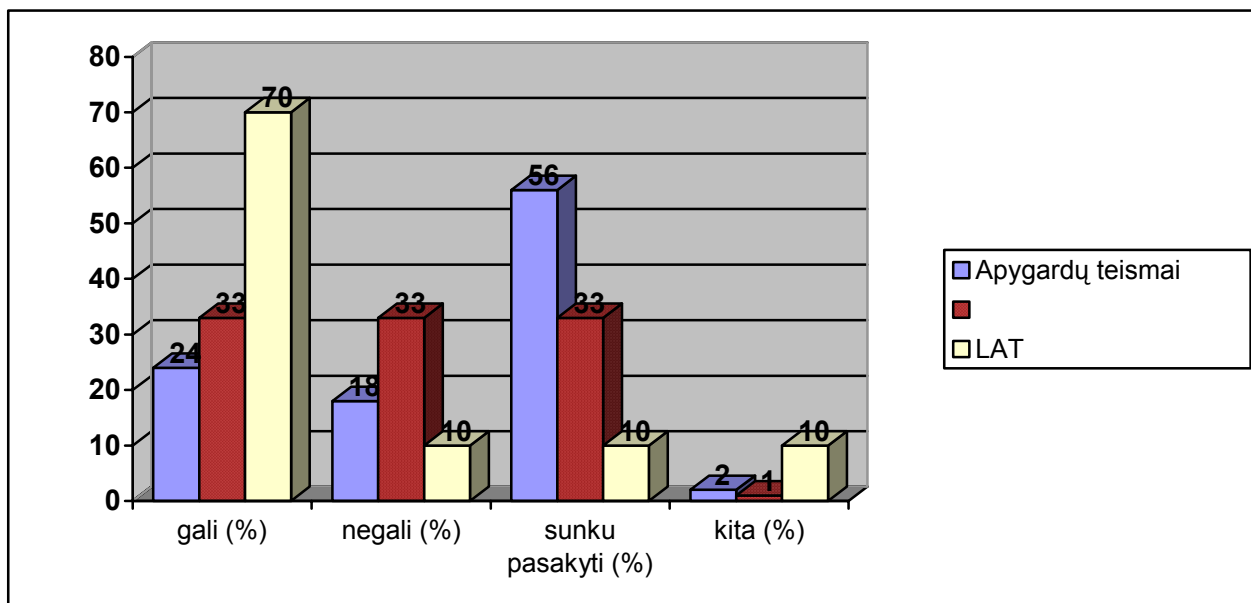
6 diagrama. Ar bylą, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas gali išspręsti teisės aktų unifikavimas?

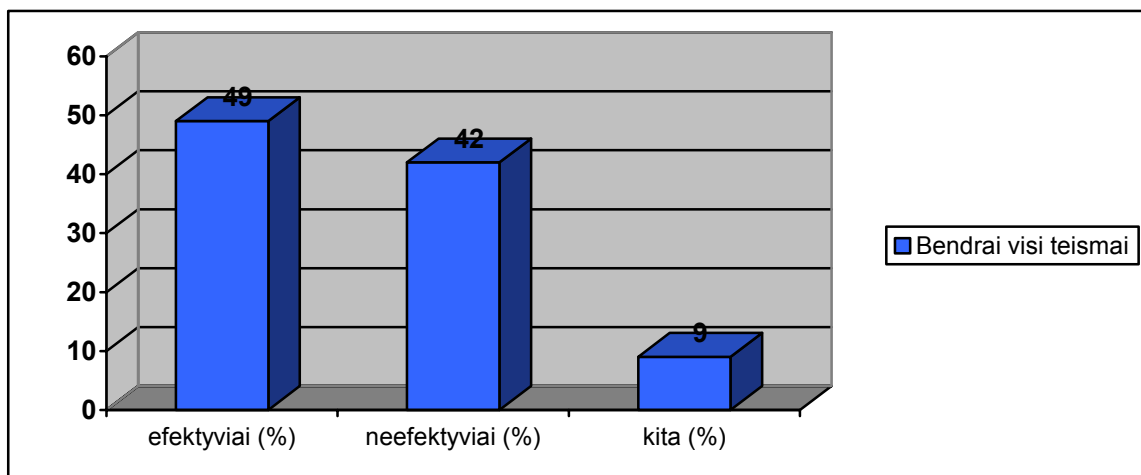
7 diagrama. Ar bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas gali išspręsti *lis pendens*?

8 diagrama. Ar bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumo problemas gali išspręsti *forum non conveniens* doktrinos taikymas?

9 diagrama. Kaip manote, ar nacionalinė proceso teisė efektyviai reglamentuoja bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą?

10 diagrama. Kaip manote, ar nacionalinė proceso teisė efektyviai reglamentuoja bylų, turinčių užsienio (tarptautinį) elementą, teisingumą?

